

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
IURIDICA MONOGRAPHIA XLII/1984

K TEORETICKÝM OTÁZKÁM PRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI

JANA EL-DUNIA

UNIVERZITA KARLOVA
PRAHA 1984

K TEORETICKÝM
OTÁZKÁM
PRÁVNÍ
ODPOVĚDNOSTI

JAKA EL-DUNIA

OBSAH

Úvod	3—10
I. Koncepce odpovědnosti v právní vědě	11—25
II. K otázce obsahu a formy právní odpovědnosti	26—37
III. Normativní základ právní odpovědnosti	38—51
IV. Druhy a funkce právní odpovědnosti	52—62
Závěr	63—65

СОДЕРЖАНИЕ

Вступление	3—10
I. Концепция ответственности в правовой науке	11—25
II. К вопросу содержания и формы правовой ответ- ственности	26—37
III. Нормативная основа правовой ответственности	38—51
IV. Виды и функции правовой ответственности	52—62
Заключение	63—65

CONTENU

Introduction	3—10
I. La conception de la responsabilité dans la science du droit	11—25
II. Sur la question concernant le contenu et les formes de la responsabilité juridique	26—37
III. La base normative de la responsabilité juridique	38—51
IV. Les sortes de responsabilités juridiques et leur fonction	52—62
Conclusion	63—65

ÚVOD

Právní odpovědnost, odpovědnost politická i morální je živou otázkou v každém období rozvoje socialistického státu. Aktuálnost této problematiky, která se promítá do vědecké diskuse, je konec konců podmíněna zákonitostí rozvoje socialistické společnosti a hlavními úkoly současného období vývoje socialistického státu; zvyšování účinnosti státního řízení, prohlubování účasti pracujících na správě veřejných záležitostí, na tvorbě a realizaci politiky.

Vztah mezi socialistickou ekonomikou, státem a právem podmiňuje úlohu práva v rozvoji socialistické společnosti, v oblasti národního hospodářství, v oblasti politické i sociální.

Řízení hospodářského života státem představuje jednu z nejrozsáhlejších sfér normotvorby i realizace práva. Vzdávající úloha hospodářsko-organizačnické funkce socialistického státu vyvolává zákonitě nutnost hledání a zavádění optimálních metod řízení, zdokonalování a propracovávání právní úpravy. Charakteristickým rysem současného vývoje společnosti je vzdávající úloha socialistického práva jako nástroje vědeckého řízení. V podmínkách, kdy se prohlubuje a rozšiřuje tvůrčí, programová, organizačnická a výchovná stránka úlohy práva, plní nezastupitelnou úlohu i institut právní odpovědnosti. Představuje stabilní prvek právního řádu. Z hlediska právní úpravy a fungování právního režimu ochraňuje socialistické výrobní a ostatní společenské vztahy. Právní odpovědnost působí ve struktuře společenských vztahů nejen ve směru reparačním a represivním, ale i preventivně výchovným.

V důsledku toho, že se mění a zdokonalují formy řízení společnosti, má právní odpovědnost rovněž dynamickou povahu. Z hlediska této skutečnosti, včetně působení dalších základních faktorů, jsou pak normy, které tvoří institut právní odpovědnosti, porušovány nebo realizovány v různé intenzitě. Vzájemný vztah relativní stability právní odpovědnosti v rovině právní úpravy a dynamické povahy právní odpovědnosti je zase zpětně ovlivňován specifičností právní formy zprostředkování, normativní povahou a zabezpečením úlohy sankce státním donucením.

Otázka optimálních metod řízení z aspektu naplnění úlohy socialistické

kého práva, závisí zejména na úrovni právního zprostředkování společenských vztahů. Z tohoto pohledu je institut právní odpovědnosti spjat ve sféře normotvorby s procesem poznání a výběrem metod regulace z hlediska cílového záměru a účelu právní regulace. Ve sféře realizace práva (resp. aplikace) s problémem dynamiky společenského vztahu upraveného právem, a to zejména z hlediska výsledku činnosti lidí, kteří právo uskutečňují. Řešení této problematiky, z hlediska praktické společenské úspěšnosti, není pouze otázkou právní vědy. Návazné, ale i základní otázky, z určitého úhlu zkoumání zahrnují problematiku, která je předmětem i jiných společensko-vědních disciplín. Z aspektu normotvorby i procesu realizace práva jde tedy i o postižení konkrétních poznatků o působení ekonomických zákonů za socialismu, fungování a úroveň právního vědomí, dále o poznatky o reálném fungování institutu právní odpovědnosti v relaci k úkolům a cílům socialistického státu.

Teoretická i praktická východiska jsou dokladem toho, že problematice právní odpovědnosti byla a je v právní vědě věnována značná pozornost. V československé právní vědě byla otázka právní odpovědnosti, až do 70. let, více či méně středem zájmu jednotlivých odvětvových disciplín. Směry vývoje socialistického státu po XIV. sjezdu KSČ působily ve směru požadavku komplexnějšího vědeckého zkoumání právní odpovědnosti i z hlediska obecné teorie státu a práva. XVI. sjezd KSČ zdůraznil v návaznosti na hlavní projednávané otázky, problematiku politické, právní, politicko-právní a morální odpovědnosti jako jeden ze základních požadavků a faktorů, který významně působí na realizaci hlavních úkolů ve všech oblastech života socialistické společnosti.

Ve Zprávě o činnosti strany a vývoji společnosti od XV. sjezdu KSČ a dalších úkolech strany, přednesené na XVI. sjezdu KSČ soudruhem Gustávem Husákem, bylo zdůrazněno: „Uskutečňování Souboru opatření vyžaduje hluboké změny v metodách řídicí práce i v myšlení lidí. Prvořadou úlohu musí sehrát zkvalitnění plánování jako hlavního článku řízení národního hospodářství, upevnění úlohy plánu na všech úrovních na základě důsledného uplatňování demokratického centralismu v procesu tvorby i realizace plánu. Růst národního hospodářství s sebou přináší mnohem členitější a komplikovanější vztahy a vědeckotechnický pokrok klade kvalitativně nové požadavky na řízení ekonomiky.“

Úkoly v oblasti ekonomiky, stanovené XVI. sjezdem KSČ a usneseními předsednictva ÚV KSČ a vlády ČSSR ke zdokonalování soustavy plánovitého řízení, představující současný proces dalšího zdokonalování a prohlubování efektivnosti národního hospodářství, spjatý s chozrasčotní činností socialistických organizací, zvyšují i požadavky na působení a funkčnost morální, politické, politicko-právní i právní odpovědnosti.

Požadavek vysoké morální i politické odpovědnosti (iniciativy a pracov-

ní disciplíny) je jedním z činitelů, který výrazně přispívá k realizaci úkolů plánu hospodářského a sociálního rozvoje, je faktorem, který významně ovlivňuje i realizaci povinností a využívání oprávnění vyplývajících z právních norem.

Na XVI. sjezdu KSČ byla zdůrazněna nutnost odpovědného přístupu k plnění vytyčených úkolů ze strany ústředních orgánů státní správy, národních výborů, hospodářských organizací, zemědělských družstev, kontrolních orgánů, výzkumných pracovišť atd., ale i jednotlivců. XVI. sjezd KSČ zdůraznil: „Socialistickou demokracii budeme rozvíjet v jednotě obou jejích stránek — v uplatňování práv i plnění povinností občanů vůči společnosti. Jen za tohoto předpokladu se může společenský organismus rozvíjet jako harmonický celek, zhodnocovat tvůrčí činnost lidí pro uskutečňování společenských cílů. Musíme podporovat vše, co podněcuje tvořivou aktivitu a iniciativu občanů...“¹⁾ V souvislosti s otázkou rozvoje politického systému a prohlubování demokracie bylo uvedeno: „Opíráme se o přednosti socialistického zřízení, o tvořivou iniciativu, obětavost a oddanost pracujících a jejich uvědomění.“²⁾ V dalším bylo uvedeno: „Na tom, jak náš člověk chápe rozsah a složitost problémů, které musí naše společnost řešit, jak se dokáže orientovat v tom, co se děje ve světě, záleží jeho přínos pro společnost. Takový člověk v aktivní, uvědomělé činnosti pro svůj pracovní kolektiv, závod, pro svoji obec a socialistickou vlast má i pocit uplatnění a plného uspokojení.“³⁾ Současně však bylo zdůrazněno: „Životní úroveň každého pracovníka by měla odpovídat jeho přínosu k rozvoji společnosti.“⁴⁾

Na XVI. sjezdu KSČ byla zdůrazněna, z hlediska politické a politicko-právní odpovědnosti ve směru organizátorsko-řídící činnosti, nutnost plného využívání oprávnění (daných pravomocí a kompetencí) příslušnými státními orgány. „Vlády by měly dbát, aby centrální řízení více napomáhalo rozvoji tvořivé iniciativy hospodářských organizací a národních výborů...“⁵⁾ ... „Rostoucí nároky na řízení hospodářského a sociálního rozvoje vyžadují podstatně zlepšit metody a styl práce státní správy... I tady musí platit vysoká osobní odpovědnost... Důležitým úkolem státního aparátu je dbát na dodržování socialistické zákonnosti. Naše zákony jsou vyjádřením vůle lidu, chrání práva a zájmy občanů i naše společenské zřízení. Pěstovat úctu k právu a zákonům, upevňovat socialistické právní

¹⁾ Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XV. sjezdu KSČ a další úkoly strany, přednesená generálním tajemníkem ÚV KSČ soudruhem Gustávem Husákem na XVI. sjezdu KSČ, Nakladatelství Svoboda, RP, 1982, str. 33.

²⁾ Tamtéž, str. 29

³⁾ Tamtéž, str. 37

⁴⁾ Tamtéž, str. 25

⁵⁾ Tamtéž, str. 35

vědomí patří k předním povinnostem ... socialistického státu.“⁶⁾ Dále např. v oblasti ochrany životního prostředí bylo uvedeno: „Odpovědné orgány musí zpřísnit kontrolu a vyvozovat závěry proti těm, kteří životní prostředí svévolně či hrubou nedbalostí porušují.“⁷⁾ Ve sféře obchodu bylo, jako hlavní požadavek, konstatováno následující: „Významným postavením našeho socialistického obchodu je ochrana zájmů spotřebitelů, spojená s garancí jejich práv i vůči výrobcům. To musí obchod spolu s národními výbory důsledněji zajišťovat. Mimořádnou pozornost je třeba věnovat rozvoji a kvalitě služeb. Každý odpovědný pracovník na svém úseku si musí být vědom, že to není pouze ekonomická, ale i vysoce politická otázka.“⁸⁾ Z hlediska úkolů v investiční výstavbě bylo na XVI. sjezdu KSČ zdůrazněno: „Splnění úkolů v investiční výstavbě vyžaduje disciplínu a odpovědný přístup všech jejich účastníků.“⁹⁾

Z hlediska politické a politicko-právní odpovědnosti, poukázal XVI. sjezd KSČ i na úlohu ROH a ostatních společenských organizací při plnění vytyčených úkolů. „V příštích letech budou však i odbory stát před nemalými úkoly a v jejich činnosti nebude možné slevit z vysokých nároků. Očekáváme, že dále vzroste jejich iniciativní úloha a odpovědnost při spolurozhodování a zajišťování sociálně-ekonomického rozvoje společnosti.“¹⁰⁾

Vysoká úroveň morální a politické odpovědnosti je vlastní pouze socialistické společnosti. Právní odpovědnost je specifickým druhem sociální odpovědnosti. Právní odpovědnost, z hlediska právní úpravy i fungování, je provázána s morální a politickou odpovědností.

Současný stav výsledků a zkoumání právní odpovědnosti v československé a sovětské právní vědě, a to jak z hlediska obecné teorie státu a práva, tak jednotlivých odvětvových disciplín, je zaměřeno na otázky pojetí právní odpovědnosti, hlubší zkoumání specifik jednotlivých druhů právní odpovědnosti zejména z hlediska jejich funkčního působení.

Tato monografie je motivována snahou přispět, alespoň částečně, ke zkoumání a řešení některých teoretických otázek spjatých s problematikou obecného pojetí právní odpovědnosti, s problémy úlohy a fungování právní odpovědnosti; poukázat na význam odpovědnosti v socialistické společnosti, a to zejména z aspektu právní regulace společenských vztahů.

⁶⁾ Tamtéž, str. 35

⁷⁾ Tamtéž, str. 27

⁸⁾ Tamtéž, str. 26

⁹⁾ Tamtéž, str. 20

¹⁰⁾ Tamtéž, str. 10

I.

KONCEPCE ODPOVĚDNOSTI V PRÁVNÍ VĚDĚ

Nejrozšířenějším názorem v sovětské i československé právní vědě je pojetí právní odpovědnosti jako realizace sankce.

Obecným předpokladem vzniku právní odpovědnosti je existence právní povinnosti, ať již vyplývá přímo ze zákona, nebo na základě zákona. Právním důvodem vzniku právní odpovědnosti je přiznáváno zaviněné porušení povinnosti. Názory se však liší z hlediska okamžiku vzniku právní odpovědnosti. Většina autorů spojuje vznik právní odpovědnosti s vydáním rozhodnutí státního orgánu. Někteří autoři zase spojují vznik právní odpovědnosti se vznikem daného právního vztahu.

J. M. Brajnin uvádí: „Právní odpovědnost vzniká současně se vznikem právního vztahu. Uvedené se vztahuje i k trestně právnímu vztahu.“¹¹⁾ Dle jeho názoru vzniká trestně právní vztah v okamžiku, kdy je rušitel zadržen jako podezřelý z uskutečnění činu. I. S. Samoščenko a M. Ch. Farukšin uvádějí, že samotná náhrada škody představuje sankci, která: „... může být uskutečněna bez zásahu státních orgánů.“¹²⁾

Velmi četné zastoupení má názor, že porušením povinnosti vzniká nová (z hlediska kvality i kvantity) právní povinnost, která do okamžiku porušení povinnosti neexistovala. Rozdíly spočívají v tom, co je zahrnováno do obsahu této nové povinnosti a dále v tom, kdy jedni chápou právní odpovědnost jako zvláštní druh právní povinnosti a druzí jako zvláštní druh povinnosti realizující se v odpovědnostním právním vztahu, kdy nově vzniklé povinnosti koresponduje oprávnění subjektu, jehož právo bylo narušeno protiprávní činností rušitele. Pojetí odpovědnosti jako právního vztahu představuje několik názorů, vymezujících právní odpovědnost jako realizaci sankce, jako prostředek státního donucení, jako společenské a státní odsouzení rušitele, dále jako doplňující, zatěžující povinnosti a jiné nepříznivé následky pro rušitele.¹³⁾ Dle názoru M. D. Šargorodského je

¹¹⁾ J. M. Brajnin — Uголовnaja otvěтствєnnost' i jєgo osnovanija v sovětskom ugolovnom prave, Moskva 1963, str. 23—24

¹²⁾ I. S. Samoščenko, M. Ch. Farukšin — Otvēтствєnnost' po sovětskomu zakonodatělstvu, 1972, str. 50

¹³⁾ Viz např. O. S. Joffe — Vina i otvēтствєnnost' po sovětskomu pravu, str. 38, dále viz J. M. Brajnin — cit. práce, str. II

právní odpovědnost: „právní povinnost rušitele snášet opatření státního donucení, kterým je postižen za své zaviněné uskutečněné protiprávní chování a spočívající ve ztrátách osobního nebo majetkového charakteru.“¹⁴⁾ S. Alexejev a někteří další autoři vymezují právní odpovědnost na základě pojetí tzv. ochraňujících právních vztahů.¹⁵⁾ S. S. Alexejev zdůrazňuje, že: „právní odpovědnost existuje a realizuje se v rámci zvláštního ochraňujícího právního vztahu“,¹⁶⁾ ale právní odpovědnost vzniká pouze na určitém stupni rozvoje tohoto vztahu.¹⁷⁾ „V podstatě právní odpovědnost vyjadřuje realizující se, uskutečňující se ochraňující právní vztah, tehdy, když rušitel fakticky nese povinnosti strpět určité ztráty trestajícího charakteru.“¹⁸⁾

I. S. Samoščenko a M. Ch. Farukšin rovněž zastávají názor, že právní odpovědnost je právním vztahem. Jejich stanovisko se však liší z hlediska pojetí obsahu právní odpovědnosti od názorů uvedených výše. Poukazují na to, že značná část trestajících sankcí spočívá pouze ve vlastním odsouzení chování rušitele.¹⁹⁾

Tato názorová nejednota je dána především tím, jak jednotliví autoři řeší otázku vzájemného vztahu právní odpovědnosti, sankce a forem státního donucení.

Existují i názory, které přiznávají existenci právní odpovědnosti ještě před porušením právní povinnosti. V sovětské filozofické literatuře se vydělily dva základní směry pojetí odpovědnosti, ve vztahu k jednotlivým druhům sociální odpovědnosti, a to pojetí odpovědnosti v aktivním smyslu a retrospektivním smyslu.

Odpovědnost v retrospektivním smyslu představuje odpovědnost za uskutečněné chování a to takové, které odporuje sociálním normám. Většina autorů posuzuje otázku obsahu právní odpovědnosti z hlediska pojetí odpovědnosti v retrospektivním smyslu. V souladu s tímto pojetím je pak za subjektivní základ právní odpovědnosti považováno protiprávní zaviněné jednání. Někteří autoři naopak vycházejí při zkoumání otázky obsahu právní odpovědnosti z koncepce odpovědnosti v aktivním smyslu. Za subjektivní základ právní odpovědnosti pak není považováno protiprávní zaviněné jednání, ale pocit odpovědnosti. Právní odpovědnost tito autoři spojují s jednáním, které je v souladu s právem. Základním druhem odpovědnosti dle P. E. Nedbajla je: „aktivní (pozitivní) odpovědnost, která

¹⁴⁾ M. D. Šargorodskij — Determinacija i otvetstvėnnost', Pravovėdėnija, 1968/I, str. 46

¹⁵⁾ Pozn. Právní odpovědnost je těmito autory vymezována jako druh ochraňujících právních vztahů

¹⁶⁾ S. S. Alexejev — Problemy teorii prava, Tom I, Sverdlovsk 1972, str. 381 až 382

¹⁷⁾ Tamtéž, str. 383

¹⁸⁾ Tamtéž, str. 384

¹⁹⁾ Viz. I. S. Samoščenko, M. Ch. Farukšin — cit. práce, str. 56—57

se realizuje samostatnou a iniciativní činností v rámci právních norem a cílů, pro které byly vydány.“²⁰⁾

Pocit odpovědnosti, promítající se za prvé do rozhodování výběru možné varianty chování a za druhé, nalézající své vyjádření ve formě konání v souladu s právními povinnostmi, je považován zastánci koncepce aktivní odpovědnosti za subjektivní základ právní odpovědnosti. Z tohoto pohledu je obsahem právní odpovědnosti realizace právem stanovených povinností. A tedy i okamžik vzniku právní odpovědnosti je podle této koncepce v podstatě spjat se vznikem právní povinnosti. P. E. Nedbajlo uvádí, že „pozitivní“ odpovědnost vzniká již v tom okamžiku, kdy jednotlivec začíná plnit své povinnosti a nikoliv v případě, že by tyto povinnosti neplnil či jinak porušoval.²¹⁾ Dále uvádí, že rozhodující význam v socialistické společnosti má „pozitivní“ odpovědnost a nikoliv „negativní“ (retrospektivní) odpovědnost.²²⁾

Pojetí odpovědnosti v aktivním smyslu se blíží názory např. V. A. Tarchova, G. S. Kotljarevského, B. L. Nazarova, V. Knappa, P. Dojčáka. Názory těchto autorů se liší především tím, že přiznávají právní odpovědnosti z hlediska jejího působení i retrospektivní aspekt. V. A. Tarchov uvádí: „... pokud se společenské vztahy uskutečňují normálně, odpovědnost existuje, ale není použita. Jestliže jsou pravidla chování porušena, nejsou plněny povinnosti, pak nevyhnutelně nastupuje autoritativní dovedení k odpovědnosti.“²³⁾ V. A. Tarchov však zdůrazňuje, že podstatou právní odpovědnosti je povinnost zodpovídat se ze svého jednání, a to z hlediska působení odpovědnosti jak v aktivním smyslu tak v retrospektivním smyslu. Autor uvádí: „... istrebovanie otčjota²⁴⁾ je základním znakem a podstatou odpovědnosti a následuje-li odsouzení a trest — to je již jiná otázka...²⁵⁾. Dále autor dodává, že: „... možnost donucení je spjata s právní odpovědností... donucení může být bez odpovědnosti... odpovědnost může být realizována bez donucení.“²⁶⁾

G. S. Kotljarevskij a B. L. Nazarov zastávají názor, že právní odpovědnost je nutno chápat jak v retrospektivním smyslu, tak v aktivním smyslu. Na základě tohoto názoru vymezují právní odpovědnost v širším smyslu jako: „... právní vztah mezi státem (prostřednictvím oprávněných státních orgánů) a subjekty práva, kteří mají odpovědnost vůči socialistické společnosti a státu za přesné a svědomité splnění požadavků norem práva

²⁰⁾ P. E. Nedbajlo — Systéma juridičeskich garantij priměnenija sovětskych pravovyh norm, Pravovědenije 1971/3, str. 50

²¹⁾ Tamtéž, str. 52

²²⁾ Tamtéž, str. 52

²³⁾ V. A. Tarchov — Otvěťstvennosť po sovětskomu graždanskomu pravu, Izd-vo Saratovskogo Univ. 1975, str. 4—5

²⁴⁾ Pozn. V doslovném překladu — vyžadování zúčtování

²⁵⁾ V. A. Tarchov — tamtéž, str. 6—7

²⁶⁾ V. A. Tarchov — tamtéž, str. 8

a na ně navazujících předpisů.²⁷⁾ Tento názor přiznává existenci právní odpovědnosti za předpokladu „přesného a svědomitého“ splnění požadavků právních norem.

Dle dlouhodobého názoru V. Knappa existuje právní odpovědnost ještě před porušením právní povinnosti a to jako hrozba sankcí. „Odpověden je ten, komu sankce za porušení povinnosti hrozí...“²⁸⁾. Podle koncepce právní odpovědnosti V. Knappa vzniká odpovědnost současně se vznikem právní povinnosti a trvá spolu s ní latentně až do porušení povinnosti, kdy se odpovědnost aktivizuje. Odpovědnost je vymezena obecně (jak od okamžiku vzniku povinnosti, tak od okamžiku porušení povinnosti) jako hrozba sankcí. Tato koncepce postihuje odpovědnost jak v retrospektivním smyslu, tak v aktivním smyslu; neboť základním východiskem je myšlenka, že se odpovídá za splnění povinnosti. Oproti výše uvedeným názorům se tato koncepce liší tím, že onen aktivní aspekt je zde vymezován negativně, jako hrozba sankcí.²⁹⁾

P. Dojčák rozlišuje právní odpovědnost v širším smyslu a v užším smyslu. „V širšom zmysle se práva zodpovednosť javí ako obsahová zložka právneho vzťahu, ktorá vzniká zároveň s právnou povinnosťou a napokon vystupuje ako hrozba sankciou za porušenie povinností.“³⁰⁾ V užšom smyslu, jak autor uvádí, se právní odpovědnost pojí bezprostředně se vznikem porušení práva jako jeho následek.³¹⁾ „V užšom zmysle sa právna zodpovednosť ztotožňuje so sankčnou povinnosťou. Rozumie sa ňou zodpovednosť ... ktorá vzniká až pri porušení práva a spočíva v povinnosti niesť následky tohto porušenia.“³²⁾ Současně však autor zdůrazňuje: „... realizácii právnych sankcí nemožno ztotožňovať s právnou zodpovednosťou. Právna zodpovednosť v tomto zmysle vzniká bezprostredne ako dôsledok protiprávneho konania, kým realizácia príslušnej sankcie zpravidla vyžaduje osobitnú činnosť štátnych orgánov.“³³⁾ Z aspektu funkčního zaměření autor uvádí, že odpovědnost v širším smyslu plní funkci regulátora společenských vztahů z hlediska současnosti i budoucnosti, kdežto odpovědnost v užším smyslu je zaměřena retrospektivně, protože nastupuje jako následek porušení právní povinnosti a projevuje se v procesu uskutečňování státního donucení.³⁴⁾

²⁷⁾ G. S. Kotlarevskij, B. L. Nazarov — Problemy obščej teorii prava, Učebnoje posobie po spekurzu, M, VJUZY, 1973

²⁸⁾ V. Knapp — Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu, Stát a právo, I, 1956, Nakl. ČSAV, str. 71 a 74

²⁹⁾ Pozn. V československé literatuře zcela převládající koncepce právní odpovědnosti, které vycházejí z názoru, že odpovědnost vzniká až v důsledku porušení povinnosti, tedy, že se odpovídá za nesplnění povinnosti.

³⁰⁾ P. Dojčák a kol. — Teória štátu a práva, Bratislava, Obzor 1977, str. 310

³¹⁾ P. Dojčák — tamtéž, str. 319—320

³²⁾ P. Dojčák — tamtéž, str. 319—320

³³⁾ P. Dojčák — tamtéž, str. 319—320

³⁴⁾ P. Dojčák — tamtéž, str. 320—321

Výše uvedené názory, které vycházejí z pojetí právní odpovědnosti v aktivním smyslu, případně v kombinaci s pojetím v retrospektivním smyslu, představují snahu o postižení skutečnosti, že vzrůstá úloha socialistického práva. V současném období vývoje socialistické společnosti vzrůstají požadavky především na hospodářsko-organizační funkci socialistického státu a tím i na regulativní funkci práva, zejména z hlediska řízení sociálně hospodářských vztahů. Projevuje se to v náročnějších požadavcích na neustálé zdokonalování právního pořádku, zkvalitňování normotvorby, v požadavku přísnějšího dodržování socialistické zákonnosti, zvyšování účinnosti právních forem kontroly ve všech oblastech činnosti socialistického státu. Tyto skutečnosti se někteří autoři snaží postihnout ve svých koncepcích právní odpovědnosti. Domnívám se, že autoři, kteří vymezují právní odpovědnost pouze v aktivním smyslu, se ocitají za rám-právního základu institutu právní odpovědnosti.³⁵⁾

Tak P. E. Nedbajlo ztotožňuje právní odpovědnost s procesem realizace práva. Z koncepce právní odpovědnosti, tak jak ji vymezuje P. E. Nedbajlo, vyplývá, že každé dobrovolné splnění povinnosti v rámci konkrétního právního vztahu je právní odpovědností. Okamžik vzniku právní odpovědnosti pak ztotožňuje se způsobilostí k právnímu jednání. Jinak řečeno, dle této koncepce by každé splnění povinnosti bylo právní odpovědností. V. A. Tarchov rovněž ztotožňuje realizaci práva (jednání v souladu s právem) s právní odpovědností, jak vyplývá z výše uvedené citace. G. S. Koljarevskij a B. L. Nazarov ve své koncepci právní odpovědnosti (v aktivním smyslu) ztotožňují právní odpovědnost s požadavkem socialistické zákonnosti — přesného a přísného dodržování všech právních předpisů ze strany všech povinných subjektů.

Právní odpovědnost je specifickým druhem sociální odpovědnosti. Právní, politická a morální odpovědnost jsou, z hlediska svého působení a fungování ve struktuře společenských vztahů, provázány. Porušení právní povinnosti a vznik právní odpovědnosti uvádí do pohybu i mechanismus fungování ostatních druhů sociální odpovědnosti, tj. politické a morální. Tyto mohou, ale vždy také nemusí, nastoupit v případě porušení právní povinnosti; v zásadě však nastupují. V rovině právní úpravy i ve sféře fungování právního režimu jde v podstatě o průnik právní, politické a morální odpovědnosti. Některé zásady politické a morální odpovědnosti (ve smyslu hodnot morálky, zájmů, cílů socialistické společnosti) se stávají předmětem právní úpravy.³⁶⁾ Politická i morální odpovědnost jsou silným motivačním

³⁵⁾ Pozn. Otázka právního základu právní odpovědnosti, otázka formy a „míry“ donucení obsaženého v institutu právní odpovědnosti a prostředků donucení garantujících realizaci právních povinností prostřednictvím procesních institutů bude posuzována v ostatních kapitolách

³⁶⁾ Pozn. Tato problematika je značně složitá, hlubší objasnění by přesáhlo rámec této práce.

momentem realizace práva v podmínkách socialistické společnosti. Odpovědnost v nejširším morálně politickém smyslu má především aktivní aspekt, představuje uvědomělý přístup a požadavek realizace povinností, a to politických, morálních, politicko-právních, právních atd. Ať již uvažujeme jakoukoliv povinnost stanovenou právem, nebo povinnost vyplývající z politické činnosti, nebo žádoucí chování vyplývající z morálních norem dané společnosti, předchází realizaci této povinnosti ze strany jednotlivce myšlenkový proces uvědomování si této povinnosti a rozhodnutí ve smyslu určitého jednání. Při realizaci povinnosti si jedinec více či méně uvědomuje důsledky svého chování. Pocit odpovědnosti se utváří za působení mnoha faktorů, promítá se ve formě jednání do všech společenských vztahů, do kterých jedinec vstupuje v rámci své činnosti.

Vysoký stupeň morální a politické odpovědnosti (jednotlivce, pracovních kolektivů) vzniká a rozvíjí se toliko v podmínkách socialistické společnosti. Existence a rozvoj morální a politické odpovědnosti jednotlivce a kolektivů je jedním z faktorů, které výrazně ovlivňují kvalitu výsledků účasti pracujících na správě státu, v řízení hospodářské a kulturní výstavby, faktického výsledku činnosti kontrolních orgánů. Za socialismu se demokracie poprvé a zákonitě stává v dějinách vývoje společnosti formou moci všech pracujících. Demokracie představuje jednu ze zákonitých podmínek rozvoje socialistického státu, a proto hlavní směr vývoje politické a právní nadstavby socialistického státu spočívá v rozšiřování a zdokonalování demokracie.

Socialistický stát vytváří předpoklady a podmínky pro rozvoj politické aktivity pracujících, uplatňuje a využívá ekonomické, právní, morální a ostatní stimuly k dosažení tohoto úkolu. Demokratismus společenského života za socialismu nejen zabezpečuje uspokojování hmotných a duchovních potřeb jednotlivce, v souladu s celospolečenským zájmem, ale je i součástí jeho všestranného rozvoje. Rozvoj osobnosti je jedním z cílů socialistické společnosti.³⁷⁾

Zpětně tedy, v podmínkách socialistické společnosti vystupuje do popředí požadavek, který má celospolečenský význam, který je podmíněn třídností socialistické demokracie, který vyplývá z postupně se vytvářejí-

³⁷⁾ Pozn. E. Kučera, na základě rozboru Marxových myšlenek, k otázce demokracie za socialismu uvádí: „Marx ... odhaluje ... v demokracii dvě základní funkce: demokracie je formou politické emancipace člověka a v tomto smyslu jeho politickým osvobozením a vlastním dílem. Zůstává ještě politickou společností. Avšak tím, že občanskou společnost osvobozuje od „vládnoucího momentu“, který je materiálně neprostupuje (tj. od nedemokracie), vytváří podmínky k obsahové integraci občanské společnosti do společnosti politické, k postupnému „prostupování“ ... Je předpokladem a prostředkem sociálnímu osvobození. Z tohoto hlediska je více než jen politickou formou. Je organickou složkou sociálně ekonomického systému, v němž je zvláštním (politickým) a obecným (sociálním) zárovkem. ... Demokracie jako forma a obsah integruje v sobě politický a sociální prvek.“
E. Kučera, Marx a Engels o proletářské a politické společnosti, AUC 1970/12, str. 31—32

cí sociálně politické zájmové jednoty všech pracujících. Je to požadavek odpovědného přístupu a plnění všech povinností. Požadavek morálně politické odpovědnosti je dán tím, že řízení socialistické ekonomiky socialistickým státem, na základě linie vytyčené komunistickou stranou, je založeno na zásadě demokratického centralismu.

Požadavek morálně politické odpovědnosti se v socialistické společnosti neomezuje pouze na stát a sféru jeho činnosti. Jde o sféru fungování společenských organizací. Specifický význam má pak tento požadavek morálně politické odpovědnosti v politické odpovědnosti člena komunistické strany z hlediska vnitrostranické demokracie a disciplíny. Tento specifický význam, z aspektu morálně hodnotového vlastně nejvýznamnější, vyplývá z vedoucí úlohy komunistické strany ve společnosti.

V socialistické společnosti převažuje morálně politická odpovědnost, představující aktivní přístup k plnění povinností. Morálně politická odpovědnost jednotlivce a kolektivů je v socialistické společnosti zcela nezastupitelná i při plnění povinností stanovených právem, tedy ve sféře realizace práva. Vyplývá to z podstaty, obsahu a funkcí práva. Neboť cíle, pro které byly normy vydány, předpokládají především splnění povinností. Uložení sankce v případě neplnění povinností, v celé řadě právem upravených vztahů, zůstane skutečně jen „potrestáním“, neboť v konkrétním případě (z hlediska metod právní regulace a povahy objektu právní regulace) již nemůže být dosaženo cíle a účelu, pro které byla norma vydána.³⁸⁾ Jako příklad lze uvést výkon funkce poslance. Pro plnění úkolů, které má poslanec, je bezesporu rozhodujícím faktorem jeho iniciativní, aktivní přístup, vysoká morální i politická odpovědnost. Při neplnění svých povinností může být odvolán svými voliči. Neplnění povinností však mohlo vyvolat řadu negativních důsledků.

Z hlediska postavení, úlohy, pravomoci a kompetence jednotlivých druhů státních orgánů, nejde jen o otázku případného neplnění povinností, ale může jít i o nedostatečné využívání oprávnění; ve smyslu rozhodovací činnosti těchto státních orgánů. V obou případech je konečný důsledek v podstatě stejný, neboť oprávnění, z hlediska postavení a úlohy státních orgánů, vyplývá z povinností a naopak.³⁹⁾

Obecně vymezeno, morální i politická odpovědnost jako požadavek i jako realizovaný požadavek, a to z aspektu plnění právem stanovených povinností, přesahuje rámec právní úpravy. V nejširším pojetí představuje požadavek na veškerou činnost v rámci plnění pracovních úkolů všemi jednotlivci a kolektivy. Tak na 5. zasedání ÚV KSČ byla zdůrazněna nutnost

³⁸⁾ Pozn. Toto se nevztahuje na odpověď trestního práva, neboť zde se zejména uplatňuje negativní motivační stránka právní regulace.

³⁹⁾ Pozn. Jako konkrétní příklad lze uvést aktuální otázku aktivního přístupu při ochraně životního prostředí, hospodaření se zemědělskou půdou v souvislosti s ochranou životního prostředí.

vysoce aktivního přístupu v souvislosti se zvyšováním úrovně řídicí a politicko-organizační práce při zajišťování plánu roku 1982.

Na 6. zasedání ÚV KSČ, které jednalo o úkolech národních výborů po XVI. sjezdu KSČ, byla v návaznosti na hlavní řešené otázky rovněž zdůrazněna otázka odpovědnosti: „... Iniciativní a obětavá práce ... poslanců národních výborů je nanejvýš odpovědná a významná.⁴⁰⁾ Dále bylo uvedeno: „Pro prohlubování demokraticismu v řízení a správě mají velký význam výbory lidové kontroly a iniciativní činnost dalších komisí a aktivů spojených s národními výbory ... Čím mnohostrannější bude jejich aktivita, čím širší bude účast poslanců, aktivistů i občanů na rozhodování a kontrole, tím větší bude i důvěra lidí, tím účinnější bude boj proti různým nešvarům ... důležitou úlohu v práci národních výborů sehrává jejich aparát. Také pro něj platí požadavek vysoké osobní odpovědnosti, tvořivého přístupu, stejně jako plné kvalifikovanosti a znalosti věcí.“⁴¹⁾

Existence morálně politické odpovědnosti jednotlivce a kolektivů je vlastní pouze socialistické společnosti. V podmínkách socialistické společnosti jsou oba druhy odpovědnosti, morálně politické (odpovědnost v aktivním smyslu) i právní (odpovědnost v retrospektivním smyslu) těsně spjaty ve smyslu vzájemného ovlivňování až prolínání. Morálně politická odpovědnost jednotlivců i kolektivů je významným faktorem procesu realizace norem socialistického práva. A to jak při plnění povinností, tak využívání oprávnění. Čím je vyšší úroveň morálně politické odpovědnosti, o to v menší míře nastupuje právní odpovědnost. Odpovědnost za porušení, nesplnění právní povinnosti. Institut právní odpovědnosti, z aspektu právní úpravy a fungování režimu socialistické zákonnosti, je v nejširším pojetí „faktickým projevem“ ochrany zájmů společnosti a jednotlivce.

Morální i politická odpovědnost má současně i retrospektivní aspekt. Postihují porušení norem sankcemi, které mají morální nebo morálně politický charakter. Morální a politická odpovědnost, z aspektu aktivní odpovědnosti, mají i svoje pozitivní ohodnocení výsledku chování jednotlivce; v souladu s těmito normami a především iniciativního plnění povinností nad jejich rámec, ale v souladu s tím, co stanoví.⁴²⁾

⁴⁰⁾ 6. zasedání ÚV KSČ — O úkolech národních výborů po XVI. sjezdu KSČ, Nakladatelství Svoboda, RP str. 32

⁴¹⁾ Tamtéž, str. 33

⁴²⁾ Pozn. Na rozdíl od práva tyto neprávní normativní systémy obsahují nejen systém sankcí, ale i systém ohodnocení. J. Slunéčková uvádí: „Pojmovým a obecným znakem morální sankce ... je skutečnost, že nositel této sankce se v zásadě ztotožňuje se samotnou společností nebo její příslušnou částí, není tedy jen zvláštní, od společnosti oddělená síla, jak je tomu u práv, kde realizátorem sankce je státní moc.“ V dalším pak uvádí: „Pro realizaci práva má však soulad právních norem s normami morálními mimořádný význam, protože propůjčuje právním normám sankci, která se pokládá za charakteristickou právě především pro morálku a která spočívá v tlaku veřejného mínění.“

J. Slunéčková, Neprávní normativní systémy a socialistické právo, AUC 1978, str. 40, 41

Morální a politická odpovědnost nezůstává pouze v rovině aktivního aspektu, obsahuje i aspekt retrospektivní. Obsah institutů (morální sankce — společenské odsouzení, politická sankce), uplatňujících se v rovině retrospektivního aspektu odpovědnosti vyplývá ze samotné sociálně politické podstaty morálních a politických norem.⁴³⁾

Právní odpovědnost je neoddělitelnou částí morálně politické odpovědnosti v její celistvosti, z hlediska sociálního obsahu⁴⁴⁾ a působení ve společnosti. Právní odpovědnost jako druh sociální odpovědnosti, zůstává uvědomělou sociální nutností uskutečnění povinnosti, potrestání toho, kdo porušil právem stanovenou povinnost.⁴⁵⁾ Z aspektu sociálního obsahu se projevuje jednota právní odpovědnosti a morálně politické odpovědnosti ve společenském odsouzení chování toho, kdo porušil nebo nesplnil právní povinnost. Tato jednota však může fungovat různě, což je ovlivněno řadou faktorů, především úrovní profesionálního a všedního (resp. právního vědomí společnosti). Z tohoto zorného úhlu jde o úroveň profesionálního právního vědomí z hlediska aplikační činnosti příslušných státních orgánů. Dále jde jednak o úroveň právního vědomí povinných subjektů (jednotlivců, socialistických organizací atd.) těch, kteří svým jednáním porušují právo a jednak úroveň společenského právního vědomí, tedy těch, kteří toho, kdo porušil povinnost odsuzují veřejným míněním. Společenské odsouzení z hlediska právního režimu představuje výsledek aplikační činnosti státního orgánu (rozhodnutí), zpravidla uložení sankce.

Právní odpovědnost se od ostatních druhů odpovědnosti liší: 1. právní formou zprostředkování společenských vztahů, 2. prostředky realizace (možnost nebo nutnost použití donucení), 3. působením, a to zejména retrospektivním.

Jak již bylo uvedeno, přiznává většina autorů právní odpovědnosti zejména aspekt retrospektivního působení a vymezují pak právní odpovědnost především jako realizaci sankce.

Odpovědnost jako prostředek státního donucení, dle názoru většiny sovětských autorů, je vyjádřena ve státním odsouzení toho, kdo porušil povinnost, v donucení a v nepříznivých následcích. Např. M. D. Šargorodskij

⁴³⁾ Pozn. J. Slunéčková uvádí: „Komunistická strana není jen součástí socialistické společnosti, je také předvojem vývoje socialistické společnosti... A i tato skutečnost je vyjádřena v normách komunistické strany, které jsou obsaženy ve stanovách. Proto tyto normy komunistické strany postupně prostupují jako ideologický zdroj socialistickou morálku, normy slušného chování, normy společenských zájmůvých organizací atd.“

J. Slunéčková, cit. práce, str. 35

⁴⁴⁾ K otázce sociálního obsahu viz kap. II

⁴⁵⁾ K této otázce srovnej např. názor G. L. Smirnova: „... mezi faktory, které působí na rozvoj... a výchovu pocitu odpovědnosti doplňující roli sehrává i sociální kontrola použití sankcí-donucení.“

G. L. Smirnov, Celověk, formirovanije socialističeskogo tipa osobnosti, Moskva Politizdat 1973, str. 389

a O. S. Joffe obsahově vymezují právní odpovědnost jako prostředek státního donucení. Dále uvádějí, že je založena na právním a společenském odsouzení chování rušitele a vyjádřena ve stanovení určitých nepříznivých následků pro rušitele ve formě omezení osobního nebo majetkového rázu. Zdůrazňují, že toliko obsah těchto tří prvků vytváří právní odpovědnosti.⁴⁶⁾ A. I. Pětelin dochází k následujícímu názoru: „Právní odpovědnost vyplývá z odsouzení zaviněného porušení zákona a spočívá v neodvratitelné povinnosti strpět opatření státního donucení, vyjádřeného ve formě materiálních nebo jiných omezení právního charakteru.“⁴⁷⁾

Většina autorů zastává názor, že prostředky státního donucení k vynucení splnění původní povinnosti (např. donucení dlužníka k reálnému plnění smluvní povinnosti, vymáhání alimentů atd.) nejsou obsahem právní odpovědnosti. Jako argument uvádějí, že donucení ke splnění povinnosti nepřidává nic k obsahu této povinnosti, a proto toto donucení nelze považovat za právní odpovědnost.

Tito autoři chápou odpovědnost jako právní následek porušení povinnosti, vzniká pouze tehdy, byla-li porušena povinnost a v tom případě, má-li toto porušení povinnosti za následek realizaci sankce. Sankci vymezují především jako součást logické struktury právní normy, tj. hrozby donucení na případ porušení povinnosti. „Právní odpovědnost je zvláštní státně donucovací opatření, zatěžující subjekt, který nese odpovědnost v podstatě novými doplňujícími povinnostmi.“⁴⁸⁾

Rada autorů zahrnuje do obsahu právní odpovědnosti nejen nově vzniklou povinnost (jak kompenzačního, tak trestajícího charakteru), ale i státní donucení k plnění dobrovolně nesplněné povinnosti, např. zabavení věci, donucení k zaplacení peněžního dluhu atd. (M. Ch. Farukšin, I. S. Samoščenko, O. E. Lejst). M. Ch. Farukšin a I. S. Samoščenko zastávají názor, že součástí obsahu právní odpovědnosti je i donucení ke splnění porušené povinnosti, byť toto nepřináší s sebou jakékoli omezení pro rušitele. „Existuje mínění, že míra právní odpovědnosti je zakotvena buď ve změně nesplněné povinnosti v novou povinnost, nebo ve ztrátě práva v důsledku porušení povinnosti, nebo v přistoupení nové povinnosti k povinnosti původní. „Toto pojetí je příliš úzké. Vyplývá z úzkého chápání právních sankcí, v jejichž použití je zakotvena právní odpovědnost... nemalá část trestajících sankcí spočívá pouze ve vlastním odsouzení chování rušitele bez omezení jeho práv nebo vložení nových speciálních povinností na ru-

⁴⁶⁾ Viz M. D. Šargorodskij, O. S. Joffe — Voprosy teorii prava, Moskva, Gosjurisdat 1961, str. 314—318

III.o

⁴⁷⁾ A. I. Pětelin — Sbornik učených trudov, Vypusk 22 — Problemy priměnenija sov. prava, str. 43, Sverdlovsk 1973

⁴⁸⁾ O. S. Joffe — Otvěťstvennosť i vina sověťskogo prava, Sov. gosudarstvo i pravo 1972/9, str. 38

šitele...⁴⁹⁾ Dle mínění obou autorů, nedostatek názoru chápajícího právní odpovědnost jako nepříznivé následky pro rušitele spočívá v tom, že toto pojetí nezahrnuje disciplinární odpovědnost a částečně i odpovědnost občanskoprávní.

S. S. Alexejev rovněž zastává názor, že obsahem právní odpovědnosti je státní donucení ke splnění požadovaného práva, tedy realizace sankcí právních norem nebo dohod. Případy použití sankcí, které nejsou spjaty s omezením osobního, organizačního nebo majetkového rázu, tj. doplňujícími povinnostmi, zahrnuje pod garance ochrany subjektivních práv (např. vyměření alimentů, donucení k placení poplatků, zabavení věci, atd.). S. S. Alexejev se přiklání k vůdčímu názoru ve vědecké diskusi — že donucení ke splnění povinnosti zabezpečující uskutečnění subjektivního práva druhé osoby, není obsahem právní odpovědnosti. Alexejev zdůrazňuje, že je nutné přesně vymezit prostředky donucení ke splnění povinnosti, zaměřené na znovuoobnovení narušených subjektivních práv strádajícího od jiných, vyjádřených v nových zatěžujících povinnostech pro rušitele, tj. právní odpovědnosti.

Garance ochrany subjektivních práv, dle Alexejeva, zabezpečuje jejich znovuoobnovení i při neexistenci viny osoby, která porušila právní povinnost — tedy práva oprávněného subjektu. (Např. zabavení věci vlastníku, který ji nabyl v bona fide.) Tuto koncepci zdůvodňuje takto: z hlediska svého obsahu je právní odpovědnost reakcí státu na porušení práva, jako zaviněného nebo škodlivého činu, na něž stát reaguje uložením sankce, spojené se strpěním určitých strádání ze strany rušitele.⁵⁰⁾ „... právní odpovědnost vzniká na určitém stupni rozvoje ochraňujícího právního vztahu.“⁵¹⁾ Na Alexejeva navazuje řada jiných např. O. A. Krasavčikov, G. N. Stojakin.

Tato koncepce má i své kritiky. Např. S. N. Bratus vyslovuje názor: „To, co se pro povinnou osobu jeví odpovědností, pro oprávněného garancí ochrany..., to jsou dvě vzájemně spjaté stránky jednoho jevu.“⁵²⁾ Rovněž O. E. Lejst vystupuje s kritikou výše uvedené teorie a upozorňuje na následující skutečnosti, že pod pojmem garance ochrany subjektivních práv jsou zahrnována různorodá opatření státního donucení, z nichž jedny jsou spjaty s porušením práva, druhá jsou pojímána ve spojení s porušením práva, ale nemají ve svém obsahu <itogovoj oceňki>. Ještě závažnější skutečností je, zdůrazňuje O. E. Lejst, že se za hranicemi odpovědnosti octlo

⁴⁹⁾ M. Ch. Farukšin, I. S. Samoščenko — Otvěťstvěnnost po sov. zakonodatělstvu, Moskva, 1971

⁵⁰⁾ Viz S. S. Alexejev — Problemy teorii prava Tom I, Sverdlovsk 1972, str. 378, 379—381

⁵¹⁾ Tamtéž, 381—382.

⁵²⁾ S. N. Bratus — Juridičeskaja otvěťstvěnnost i zakonnost, Moskva, Juris. lit. 1976, str. 127

donucení přímo nebo nepřímě zaměřené na znovuoobnovení právního pořádku a nutně spjaté s omezením práv rušitele. Dále zastává názor, že vynucené splnění nevyplněné povinnosti se dotýká práva donuceného a musí být uskutečněno v procesuální formě právní odpovědnosti. Rovněž náhrada škody, způsobená deliktem je dle Lejsta nejen garancí ochrany subjektivních práv poškozeného, ale i odpovědností toho, kdo škodu způsobil.⁵³⁾

K názorové skupině považující právní odpovědnost za realizaci sankce, je možno uvést i názory zastávané v jednotlivých právních odvětvích v Československu. Zejména v oblasti občanského práva je to již dlouhodobý názor Š. Lubyho: „... občiansko-právna zodpovednosť a občiansko-právna sankcia je to isté a totožné s povinnosťou, ktorú možno nazývať zodpovednosťou alebo sankčnou povinnosťou.“⁵⁴⁾ Dále se v oblasti občanského práva zabývá otázkou odpovědnosti zejména J. Švestka, který zastává následující názor: „... majetkoprávní odpovědností je realizace sankce hmotně právní normy.“⁵⁵⁾ Dále názor M. Knappové: „... občiansko-právní odpovědnost je rozšíření míry nutnosti chování, k němuž došlo v důsledku porušení povinnosti...“⁵⁶⁾ Autorka pojmově neztotožňuje civilní sankci s občiansko-právní povinností: „... toliko ta, která spočívá ve vzniku sankční povinnosti, která je ve vztahu k porušení primární povinnosti sama povinností sekundární.“⁵⁷⁾

Je však dlužno zdůraznit, že výše citovaní občiansko-právní autoři, nepokládají právní odpovědnost za realizaci sankce formou reálného splnění či formou státního donucení. Právní odpovědnost považují za nepříznivé právní následky, za míru rozšíření povinností, předvídanou sankcí.

K názorům, vymezujícím právní odpovědnost, jakožto realizace sankce, lze přiřadit i názor Z. Červeného na disciplinární odpovědnosti: „... jde o právní organizační vztah..., spočívá v odpovědnosti za porušení zvláštních právních povinností, které vyplývají ze vztahu k organizaci... disciplinární odpovědnost má trestní povahu v tom smyslu, že při ní jde o realizace sankcí trestní povahy.“⁵⁸⁾ „... správní odpovědnost se projevuje jako realizace prostředků správního donucení“,⁵⁹⁾ přičemž autor dělí

⁵³⁾ Viz O. E. Lejst — Juridičeskaja disertace, Pravovyje sankcii i pravovaja otvětnost, Moskva 1977, kap. 6

⁵⁴⁾ Š. Luby — Prevencia a zodpovednosť v občanskom prave, SAV Bratislava 1958, str. 43

⁵⁵⁾ J. Švestka — Odpovědnost za vady podle čs. soc. práva, UK Praha, 1977, str. 67

⁵⁶⁾ M. Knappová — Povinnost a odpovědnost v občanském právu, Academia, Praha 1968, str. 200

⁵⁷⁾ Tamtéž, str. 198

⁵⁸⁾ Z. Červený — Správní trestání a donucování, Soubor statí DIS 1979, str. 63, 73, 71

⁵⁹⁾ Tamtéž, str. 77

správní donucení na realizaci správních sankcí a nucený výkon povinností.

V oblasti trestního práva se diskuse soustředila na otázku vzájemného vztahu a obsahu pojmů trestní odpovědnost a trest. Je možné hovořit o dvou základních názorových skupinách; jedna neztotožňuje právní odpovědnost s trestem, druhá ztotožňuje. Otázka pojmů trestní odpovědnosti i trestu je ve vědě široce rozpracována s poukazem na teoretický i praktický význam těchto pojmů jak v zákonodárství, tak v samotné praxi. O. E. Lejst vyslovuje názor: „... praktický smysl nedopustit záměnu trestní odpovědnosti a trestu, vymezení vztahu mezi nimi, spočívá v tom, co je možné ze zákona přesně určit...“⁶⁰⁾ K otázce obsahu právní odpovědnosti zastává stanovisko: „... obsah odpovědnosti, zejména trestní, je značně širší než použití sankcí a jejich realizace, což předpokládá řadu problémů vyžadujících speciální zkoumání...“⁶¹⁾ Nejbohatší diskuse o vztahu sankcí a právní odpovědnosti, co se týká odvětvových disciplín, a vyvolaných zejména potřebou praxe, jsou vedeny v odvětví občanského a správního práva.⁶²⁾

Např. I. A. Galagan z jedné strany ztotožňuje právní odpovědnost se státním donucením, přičemž se domnívá, že toto ztotožnění: „... je nutné proto, aby byl pochopen sociální a státně právní význam právní odpovědnosti“⁶³⁾; a na druhé straně zdůrazňuje, že „... normami v jednotlivých odvětvích práva a zvláště administrativního je předvídáno mnoho případů, kdy jsou sankce přijímány při neexistenci jakéhokoliv porušení práva a viny osoby.“⁶⁴⁾ A dodává, že s těmito sankcemi je spjata státní donucení. (Např. jde o administrativně preventivní opatření, sankce, jejichž realizací se nuceně přerušuje porušování právní normy.)

Z. Červený se přiklání k názoru, že donucení je obsahem správních sankcí. Pokud jde o jakoukoliv jinou negativní reakci státního orgánu na protiprávní jednání, které svým obsahem není donucením, nejde o správní sankci. Dále pak rozlišuje formy správního donucení na realizaci správních sankcí a na nucený výkon povinností. Z hlediska cílů a úkolů dělí sankce na správní tresty (druh správních sankcí nebo-li správní trestní sankce) a správní sankce, které směřují k realizaci stavu odpovídajícímu požadavku právní normy.⁶⁵⁾ „Pod pojmem správního donucení rozumíme

⁶⁰⁾ O. E. Lejst — cit. práce, kap. 6

⁶¹⁾ Tamtéž.

⁶²⁾ V rámci této práce není možné podat vyčerpávající přehled názorů představujících tuto diskusi, vedenou v jednotlivých odvětvích. V odvětví občanského práva viz výše názory československých i sovětských autorů. Z hlediska sovětské literatury, pokud jde o odvětví správního práva lze jmenovat např. tyto autory: G. I. Petrov, D. N. Bachrar, O. M. Jakubcová.

⁶³⁾ I. A. Galagan — Administrativnaja otvetstvennost v SSSR, str. 26

⁶⁴⁾ Tamtéž, str. 10

⁶⁵⁾ Z. Červený, cit. práce, str. 80, 81

donucovací prostředky, které jsou sankcemi za porušení určitých povinností...“⁶⁶⁾

V sovětské administrativně právní literatuře existují různé názory na správní sankce. Jedny pojem správní sankce ztotožňují se správními tresty, jiné zase správní sankce spojují s celým systémem právních záruk realizace práva ve státní správě; dále jde o názory, které považují vždy správní sankce za prostředky státního donucení.

Z hlediska obecné teorie práva jde především o názory S. S. Alexejeva, O. E. Lejsta, S. N. Bratuse. S. S. Alexejev chápe sankci jako pojem širší než je pojem právní odpovědnosti. Zastává názor, že právní odpovědnost zprostředkovává realizaci toliko právního donucení: „tj. takového donucení, které v sobě zahrnuje právní základy, rysy a vlastnosti práva... ve sféře práva se donucení odlišuje striktně stanoveným obsahem a právní formou použití donucovacích opatření.“⁶⁷⁾ Právní odpovědnost S. S. Alexejev vymezuje jako druh právního donucení. Dále uvádí, že mimo právního donucení existují ještě jiné způsoby právního státního donucení, které dělí na „preventivně donucovací prostředky“ („preventivně ochraňující opatření“), sem řadí např. opatření správního donucení — administrativně preventivní opatření nebo-li opatření správního zajištění a na „opatření ochrany“, pod něž zahrnuje specifická opatření správního zamezení.

Sankce dle Alexejeva je „široká kategorie charakterizující celý systém prostředků právního donucení. V tomto smyslu se sankce jeví zásadním prvkem obsahu všech ochraňujících právních vztahů.“⁶⁸⁾ S. S. Alexejev dospívá k názoru, že z hlediska různorodosti právního donucení je nutno provést přesné vymezení hranic mezi právní odpovědností a garancí ochrany, což zdůvodňuje tím, že právní odpovědnost i garance ochrany subjektivních práv jsou právními následky vyvolanými protiprávním jednáním a vyznačují se jediným pojetím, a to sankcemi. Rozdíl mezi odpovědností a garancí ochrany spatřuje ve faktickém základu porušení práva — právní odpovědnosti přiznává zaviněné protiprávní jednání a garanci ochrany pouze skutečnost porušení práva (zájmu oprávněného). Z této koncepce pak vyvozuje i rozdíly ve funkcích a obsahu; u právní odpovědnosti je to dle Alexejeva především funkce trestající a pokutující a u garancí ochrany funkce kompenzační — uvedení do původního stavu, tato funkce směřuje k tomu, aby byla splněna právní povinnost.

O. E. Lejst vymezuje právní odpovědnost jako realizaci sankce. Státní donucení neztotožňuje pouze se sankcí. Vyslovuje názor, že státní donucení může být uskutečněno i bez použití sankce. „Jakákoliv sankce je vyjádřena v určení prostředků státního donucení... ochraňujíc právní

⁶⁶⁾ Tamtéž, str. 14.

⁶⁷⁾ S. S. Alexejev, cit. práce, str. 378.

⁶⁸⁾ Tamtéž, str. 378

normy od porušování, ale ne všechny prostředky, které používají státní orgány se realizují na základě zákona . . . proto při vytváření koncepce obecného pojmu sankce, prostředky, které používají státní orgány nelze směřovat s ostatními prostředky státního donucení.“⁶⁹⁾ Sankce z obecného hlediska rovněž dělí na kompenzační „znovuobnovující“, a na trestající, pokutující.

Z hlediska obecné teorie ani odvětvových disciplín není vytvořen dosud jednotný názor (ve smyslu zobecnění) na otázku vzájemného vztahu sankcí a odpovědnosti. Na tuto problematiku tedy existují různé názory s rozličnými přístupy ke zkoumání kategorie donucení v právu.

Lze konstatovat, že existují dvě základní názorové skupiny, jak z hlediska obecné teorie, tak odvětvového zkoumání.

Jedni vycházejí z toho, že sankce je součástí právní normy, ustanovením vyjadřujícím hrozbu zvláštního státního donucení a realizují se v případě porušení dispozice právní normy. Tato skupina autorů, kteří vymezují sankci jako hrozbu státním donucením na případ porušení povinnosti, použití sankce považuje za právní odpovědnost. V rámci této názorové skupiny jde ještě o názory autorů, kteří vymezují sankci jako ustanovení právních následků na případ porušení povinnosti, jejichž realizace je zabezpečena buď orgány státního donucení nebo může být uskutečněna dobrovolně, bez zásahu státních orgánů. Někteří sovětské teoretici odmítají logickou strukturu právní normy v klasickém pojetí a chápou pod ní pouze hypotézu a dispozici. Někteří autoři jdou ještě dále a pod obecným pravidlem chování rozumí pouze dispozici. Hypotézu a sankci určují jako atributy právní normy. (Např. O. E. Lejst přiznává pouze hypotézu a dispozici, sankce mu je atributem právní normy.)

Přístup další názorové skupiny lze charakterizovat následujícími názory — pod pojmem sankce se rozumí nastoupení nepříznivých následků pro jednoho z účastníků právního vztahu; jako kategorii zahrnující jak právní odpovědnost, tak i jiné nepříznivé následky, které jsou spjaté s porušením práva. Přitom určitá skupina autorů spojuje sankci se státním donucením jednak v případech sankce právní normy, tj. právní odpovědnosti jako reakcí na porušení práva, a dále v případech realizace příkazu (dare, facere, non facere, pati) obsaženého v dispozici právní normy. Někteří autoři zastávají ještě názor, že současně s použitím sankce — prostředku státního donucení — ať je či není právní odpovědností, jsou možné nepříznivé následky spojené s takovým donucením.

Nejpočetnější zastoupení má tedy pojetí, s ohledem na všechny názorové rozdíly, že právní odpovědnost je realizace sankce.

⁶⁹⁾ O. E. Lejst, cit. práce, kap. 5

Pozn. Pod státní donucení O. E. Lejst zahrnuje i kontrolu, dozor a prostředky přerušování protiprávní činnosti.

II.

K OTÁZCE OBSAHU A FORMY PRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI

V úvodu této kapitoly je částečně věnována pozornost obecným otázkám podstaty, obsahu a formy práva. Tyto základní otázky jsou zde vyloženy pouze v tom rozsahu, ve kterém jsou nutně potřebné pro objasnění problematiky, kterou se tato kapitola zabývá.

Jedním ze základních úkolů práva je třídně účelově zprostředkovat vztahy základny. Jde o formu složitě zprostředkovaného působení základny přes politiku, stát a ostatní nadstavbové složky. Za podstatné lze považovat ty specifické znaky a vlastnosti práva, které podmiňují jeho existenci jako relativně samostatného jevu a současně určují jeho postavení v systému ostatních společenských jevů, a to z aspektu jeho funkcí a působení.

Podstatu práva odhalili K. Marx a B. Engels. Na základě vědecké metody poznání vymezili podstatu buržoazního práva, jako vůli panující třídy povýšenou na zákon, jejíž obsah je určen materiálními podmínkami života této třídy.⁷⁰⁾ Toto pojetí podstaty práva, z hlediska zobecnění, je východiskem pro zkoumání a objasnění podstaty práva všech typů státu.

V současné československé i sovětské literatuře existují, do určité míry, rozdílné názory na pojetí podstaty a obsahu práva. Východí otázkou (v závislosti na jejím vyřešení spočívají ony základní názorové rozdíly v pojetí podstaty a obsahu práva) je vzájemný vztah působení základny a nadstavby.

Pojetí základny společnosti, v právní vědě, vychází z Marxových myšlenek: „Ve společenské výrobě svého života vstupují lidé do určitých nutných na své vůli nezávislých vztahů, výrobních vztahů, které odpovídají určitému vývojovému stupni jejich materiálních sil. Souhrn těchto výrobních vztahů tvoří ekonomickou strukturu společnosti, reálnou základnu, nad níž se zvedá právní a politická nadstavba a které odpovídají určité formy společenského vědomí.“⁷¹⁾

Jak již bylo uvedeno, existují názorové rozdíly v pojetí podstaty prá-

⁷⁰⁾ Srov. K. Marx, B. Engels, Vybrané spisy, sv. I, Praha 1954, str. 42

⁷¹⁾ K. Marx, Předmluva Ke kritice politické ekonomie, Vybrané spisy, sv. 2, str. 46—47

va. Tak např. D. A. Kerimov uvádí, že je nutné zdůraznit hlavní, základní a současně také specifické vlastnosti práva, jejichž souhrn umožňuje určit jeho podstatu.⁷²⁾

Podstatu socialistického práva vymezuje takto: „Socialistické právo je státní vůle všeho pracujícího lidu, vedeného dělnickou třídou, vyjádřená v soustavě obecně závazných norem směřujících k ochraně základů a principů socialismu a k regulování společenských vztahů v zájmu výstavby komunismu a ve svém uskutečňování zajištěných činností státu (včetně činnosti donucovací) a příslušných společenských organizací.“⁷³⁾

L. S. Javič vymezuje podstatu práva jako existenci a působení tří rovin ve vztahu k sobě navzájem vertikálně uspořádaných. Podstatou prvního řádu, je dle jeho názoru, vůle panující třídy povýšená na zákon, podstatu práva druhého řádu představují nároky jednotlivců a tříd na právní a politické příznání jejich zájmů a podstatu práva třetího řádu vymezuje ve smyslu faktické existence vztahů výroby a směny, které jsou hlavním faktorem, který určuje zájmy a potřeby jednotlivců a kolektivů.⁷⁴⁾

P. Dojčák vymezuje podstatu práva jako souhrn tří stránek, a to třídně volní, sociálně ekonomické a normativní.⁷⁵⁾

Pojetí obsahu práva se v literatuře rovněž vyznačuje řadou odlišných názorů. Za základní z hlediska názorových rozdílů, lze považovat dvě výchozí koncepce. V prvním případě jde o názory autorů, kteří do obsahu práva zahrnují ekonomické vztahy. Tak např. L. S. Javič rozlišuje jednak materiální obsah práva, který tvoří socialistické výrobní vztahy a dále bezprostřední (ideologický) obsah práva — vůli pracujících mas (národa). odpovídajícím způsobem vytvořenou a vyjádřenou socialistickým státem.⁷⁶⁾ Proti této koncepci vystupují názory sovětských i československých teoretiků, kteří chápou ekonomické vztahy jako objekt právní regulace. „Ekonomická základna je nesporně obsahem v poměru k nadstavbě a tedy i k jednotlivým jejím složkám včetně právní formy zprostředkování... Ekonomická základna podmiňuje konec konců právo... ekonomické vztahy jsou objektem právní regulace.“⁷⁷⁾

E. Kučera k otázce obsahu práva uvádí: „V pojetí obsahu práva se uplatňuje podmíněná vůle vládnoucí třídy ve své konkrétní, třídně účelové a cílově (vzhledem k povaze objektu právní regulace) podobě. Jejím

⁷²⁾ Viz D. A. Kerimov, *Filosofskie problemy prava*, Moskva 1972, str. 177

⁷³⁾ D. A. Kerimov, cit. práce, str. 181

⁷⁴⁾ L. S. Javič — *Obščaja teorija prava*, Leningrad 1976, str. 86

⁷⁵⁾ P. Dojčák — *Právna veda, právo, zákonnosť*, Bratislava 1977

⁷⁶⁾ L. S. Javič — *Pravo socialističeskogo rozvitogo obščestva*, Jurid. lit., Moskva 1978

⁷⁷⁾ E. Kučera — *K teorii systému a struktury socialistického práva*, Socialistická zákonnosť 1977/6, str. 366

prostřednictvím se zprostředkují třídní potřeby a zájmy této třídy.“⁷⁸⁾

Postižení dalších názorů na otázku obsahu práva by již šlo nad rámec této práce.

Rozdílné pojetí podstaty a obsahu práva v právní vědě, pak vede i k určitým odlišnostem pokud jde o otázku formy práva, vzájemný vztah obsahu a formy práva, tedy i problematiku projevování obsahu práva jeho jednotlivými formami. Tato rozdílnost v otázce formy práva je zejména dána tím, co jednotliví autoři považují za obsah práva.

Z hlediska marx-leninské filosofie je forma způsob existence obsahu. Mezi formou a obsahem existují složité dialektické vzájemné vztahy. Když V. I. Lenin vymezuje prvky dialektiky, píše ve Filosofických sešitech: „Boj obsahu s formou a naopak. Odhazování formy, přetváření obsahu.“⁷⁹⁾ Obsah a forma mohou vzájemně v sebe přecházet, není mezi nimi absolutní hranice a to, co se stává v jedněch souvislostech a vztazích obsahem, se v jiných souvislostech a vztazích stává formou.

Z hlediska problematiky, která bude v této kapitole posuzována, se v otázce obsahu a formy práva přikláním k názoru E. Kučery, cituji: „... vymezují obsah práva jako jedno ideové schéma společenského vztahu, konkrétní vůle panující třídy a regulativní funkce. Regulativní funkce nás zároveň převádí do sféry formy práva — tj. zprostředkuje jednotu obsahu a formy práva.“⁸⁰⁾

Problematika obsahu a formy práva si vyžaduje i řešení otázky pojetí normativnosti práva.

Normativnost je specifický znak vlastní právu, je právem podmíněn, jako právní forma zprostředkování společenských vztahů. Normativnost práva je jedním z určujících znaků práva, jako systému norem, které v různých rovinách hierarchizace a strukturalizace přesně stanoví nutnou nebo možnou míru chování těm, jimž je přiznána právní subjektivita.

Normativnost práva je v jistém smyslu spjata se státním donucením. Státní donucení je předpokladem normativnosti práva. Kategorii státního donucení vymezují z aspektu vzájemného vztahu státu a práva. Státní donucení je zprostředkující vazbou mezi státem jako politickou organizací společnosti a právem jako jedné z metod řízení společnosti. Hlavním úkolem státního donucení je zajištění realizace vůle panující třídy, v případě, že bylo porušeno právo. Státní donucení v socialistické společnosti je formou činnosti státních orgánů na základě zákona, s cílem reálného zajištění fungování socialistické zákonnosti. Státní donucení je specifický státně právní institut působící ve společnosti již vedle existující morální a politické odpovědnosti. Právo zprostředkovává podstatu státního donucení,

⁷⁸⁾ Tamtéž, str. 366

⁷⁹⁾ V. I. Lenin — Filosofické sešity, Praha 1954, str. 188

⁸⁰⁾ E. Kučera — cit. práce, str. 366

stanoví normativní základ státního donucení — tedy onu míru nutného či možného chování ve formě obecně závazných pravidel chování adresovaných obecně — určitým subjektům. Normativnost práva a státní donucení jsou spjaty v tom smyslu, že podmínky, formy a způsob státního donucení jsou stanoveny zákonem. Normativní základ státního donucení vytváří právní předpoklady (z aspektu fungování socialistické zákonnosti) pro reálné naplnění funkcí socialistického státu v té rovině, kde se jeví metodou realizace funkcí právo. Donucení je pouze jednou z metod uskutečňování státní moci. Normativnost práva je tedy konec konců zabezpečována státním donucením.

Normativnost je také projevem kvality práva (z formálního aspektu). Míru této kvality nalézá zejména v procesu naplňování sociální funkce kontroly právem. Ona „míra“ kvality je dána již v procesu normotvorby. Je závislá na úrovni profesionálního právního vědomí, neboť otázka výběru, zejména metod a druhů právní regulace je „určena“ obsahem práva.

Právní odpovědnost vystupuje jednak jako právní institut, jednak jako odpovědnostní vztah. Právní podstata právní odpovědnosti je dána normativností práva. Právní základ právní odpovědnosti (v rovině právního institutu, prostřednictvím norem regulujících odpovědnostní vztah) se jeví „prostředkem“ (z aspektu metod řízení společnosti) zabezpečení realizace splnění povinnosti. Z hlediska povahy, druhů a metod právní regulace jde o zakotvení prevence a postižení protiprávnosti — zaviněného porušení povinnosti.

Právní odpovědnost jako právní institut vystupuje především tou stránkou, která představuje právní formu, jejíž charakter a povaha je dána určující vlastností práva — normativností. V této rovině vystupuje sociální obsah prostřednictvím vnitřní formy institutu právní odpovědnosti; sociální obsah je vyjádřen prostřednictvím povahy, druhu a metody právní regulace, použitím prostředků právní techniky. Jde o vzájemný vztah sociálního obsahu socialistického práva a formy jeho vyjádření v normativně právních aktech.

Sociální obsah tedy vystupuje prostřednictvím vnitřní formy práva, ale současně povaha právní regulace, v procesu normotvorby, nepůsobí pouze prostředky právní techniky, nýbrž v souvislosti s obsahovými kritérii. Sociální obsah se tak současně jeví obsahovým kritériem (z hlediska struktury institutu právní odpovědnosti) subjektivních práv zakotvených skupinou právních norem tohoto právního institutu. Prostřednictvím norem, stanovených a sankcionovaných státem, tvoří sociální obsah formu materiálního obsahu práva — vztahů realizujících se ve společnosti, vztahů regulovaných právem.

Sociální obsah vystupuje tedy prostřednictvím právních norem, které představují organický, strukturně vytvořený celek. Tato struktura je dána

působením, (a to v různých úrovních) stránek vnitřní formy práva (institutu).

Institut právní odpovědnosti sjednocuje odpovídající skupinu právních norem a subjektivní práva jimi zakotvená. Je stabilní součástí zákonodárství, představuje (jako právní institut) jeden z právních předpokladů fungování socialistické zákonnosti.

Sociální obsah právní odpovědnosti se utváří, formuje v podobě cílů a morálně-politických principů v procesu utváření vůle vládnoucí třídy, v procesu utváření společné vůle.

V obecné teorii je kategorie vůle vymezována jako jeden ze základních znaků podstaty práva i obsahu práva. D. A. Kerimov zdůrazňuje: „... Právě vůle, jakožto vědomí v předmětné aktivní podobě, jakožto spojení potřeby, zájmu a cíle s jednáním na základě směrnice je tvůrcem práva, představuje jádro práva, faktor jeho realizace.“⁸¹⁾

Vůle je formou projevu sociálního obsahu právní odpovědnosti ve sféře tvorby práva i ve sféře realizace práva.

Kategorie vůle je jevem psychickým, ale podstata tohoto jevu je určena sociální existencí jedince. Psychická stránka vůle (myšlenkový proces) je základem vůle, je „obsahem“ ve vztahu k jedinci samému, ale současně formou ve vztahu k sociální existenci jedince, jeho příslušnosti k třídě, je formou (v souvislosti s chováním) zprostředkování jeho zájmů vyvolaných potřebami. Jednání jednotlivce je založeno na poznání jeho postavení, místa ve společnosti, souladu s jeho představami a idejemi, jeho hodnotovou stupnicí morálky atd.; ať již jsou v souladu nebo v rozporu s obecným třídním nebo celospolečenským zájmem. Volní akt jednání jedince vstupuje v obecný proces vzájemných činností jako jeho nedílná součást, kde je determinován celým souhrnem vzájemně působících faktorů. Každý jedinec náleží k určité sociální skupině, třídě, je s ní spjat obecným zájmem a nemůže nepočítat s těmito zájmy při výběru varianty chování. Objektivní podmínky volby varianty chování jedince jsou dány třídní vůlí, resp. až státní vůlí. Obsahem individuální vůle není jen poznání (různého stupně) objektivní reality, společenské praxe, společenského vědomí, ale i poznatky z osobní zkušenosti a teprve tento souhrn tvoří subjektivní faktor při rozhodování varianty jednání. Individuální vůle a vůle třídy jsou formovány na základě působení společných základních faktorů, na základě vztahů vyplývajících z výrobní a ostatní činnosti lidí. Volní jednání lidí, kteří jsou vůči sobě navzájem v určitých společenských vztazích, nabývá společenského charakteru a je tak spjato s formováním třídní vůle. Proces vytváření třídní vůle je neustálým dynamickým procesem.

⁸¹⁾ D. A. Kerimov — cit. práce, str. 128

Socialistické společenské vlastnictví a sociálně politická podstata socialistického státu podmiňují (zákonitě) proces vytváření i charakter společné vůle.

Vůle třídy se utváří jako sociální obsah (i svojí formou) odpovídající skutečnosti, že každá třída zaujímá ve společnosti určité postavení, dané sociálně-ekonomickými vztahy, zprostředkované sociálně-politickými vztahy. Podstata a charakter vztahů tříd za socialismu vyplývá ze zákonitosti vývoje společnosti, z historického poslání dělnické třídy. Vůle jednotlivých tříd v podmínkách socialismu představuje zákonitý předpoklad vytváření vůle vládnoucí třídy.

Vůle vládnoucí třídy (ve smyslu vůle obecné — v konkrétní, třídně účelové a cílové podobě) se utváří a formuje v politické sféře, na základě analyzující a koncepční činnosti komunistické strany, vycházející z požadavků zákonů socialismu a jejich řešení. V této sféře dochází ke sladění požadavků vůle všech pracujících s požadavky zákonitého rozvoje socialistické společnosti. Tento proces nachází svůj výraz ve stanovení hlavních směrů rozvoje všech sfér života společnosti, v dlouhodobých programech s konkrétními cíli a zaměřením.

Vůle vládnoucí třídy, tedy ona obecná vůle, se dotváří v normotvorném procesu jako vůle státní a prostřednictvím státní moci „získává obecný výraz jako vůle státu — zákona — výraz, jehož obsah je dán vztahy této třídy.“⁸²⁾

Společné vůli, která prochází normotvorným procesem, je vlastní určitá stabilita, z hlediska její třídní podstaty a současně dynamičnost, která vyplývá z činnosti lidí, z forem a stupně poznání. Mírou vytváření kvality práva (z volního aspektu) ve smyslu jednoty obsahu a formy práva je samo poznání, ať již ve vztahu k procesům a jevům minulým, stávajícím, ale i charakteru normativnosti práva ve směru žádoucí právní úpravy společenských vztahů. Tento proces poznání je nerozlučně spjat s vědeckou analýzou společenských procesů a jevů.

Sociální obsah lze vymezit jako podmíněnou vůli vládnoucí třídy v její konkrétní třídně účelové a cílové podobě, specifickým⁸³⁾ způsobem zformovanou ve společnou vůli.

Státní vůle je formou zprostředkování sociálního obsahu do práva ve smyslu pojetí práva jako metody řízení společnosti. Tato státní vůle má svůj obsah, kterým je diktatura panující třídy (a to v rovině ekonomického, politického panství a duchovního vedení společnosti).

Z hlediska forem realizace práva vystupuje právní odpovědnost jako odpovědnostní právní vztah. Právní forma odpovědnostního právního

⁸²⁾ K. Marx, B. Engels — Spisy, sv. 3, Praha SNLP 1958, str. 333

⁸³⁾ Pozn. Ve smyslu zákonité existence socialistického státu, fungování politického systému a státního režimu.

vztahu je dána institutem právní odpovědnosti (tou stránkou práva, kterou vystupuje regulativní funkce).

Obsah i struktura odpovědnostního vztahu (event. jednotlivých systémů odpovědnostních vztahů) v porovnání se strukturou a obsahem institutu právní odpovědnosti jsou relativně odlišné. Rovněž relace vztahu sociálního obsahu a obsahu práva je jiná, než-li v rovině právní úpravy.⁸⁴⁾

Toto vyplývá 1) ze skutečnosti, že ve sféře realizace práva se sociální základ společenských vztahů regulovaných právem projevuje prostřednictvím individuálních projevů vůle — subjektů právních vztahů (specifické postavení a význam zaujímá aplikační činnost státních orgánů), 2) z regulativní funkce práva a fungování socialistické zákonnosti jako metody uskutečňování funkcí státu.

Podstata vztahů vytvářejících sociální obsah ve sféře realizace odpovědnosti vyplývá ze skutečnosti, že právní odpovědnost vzniká v případě porušení (zaviněného) povinnosti nezávisle na „přání“ rušitele a má ve vztahu k němu vnější charakter, je reakcí státu na zaviněné porušení povinnosti. Dále ze skutečnosti, že ze strany státu je právem přiznaná způsobilost jednotlivcům, institucím, organizacím atd., být odpovědnými za protiprávní chování a nést důsledky svého protiprávního chování.

Sociální obsah vystupující ve sféře realizace právní odpovědnosti je podmíněn přesným vymezením podmínek použití institutu právní odpovědnosti a právem stanoveným obsahem tohoto institutu.

Právo, jako systém norem, jako stávající objektivní realita, přesně stanoví (ve smyslu druhu právní regulace) rozsah a obsah práv a povinností subjektům právních vztahů, určuje subjektivní práva povinnosti jednotlivcům i skupinám. Vymezení obsahu práv a povinností nelze chápat v každém případě jako striktní. Sociální obsah, podmiňující již samotný výběr druhů a metod právní regulace, se projevuje v rovině právní úpravy celým komplexem osobních, právem garantovaných možností svobodného výběru variant chování subjektů právních vztahů a to jako systém zákonem zakotvených subjektivních práv jednotlivců a organizací.⁸⁵⁾

Sociální obsah v rovině právní úpravy se překrývá s obsahem práva.⁸⁶⁾ Překrývá se do té míry, nakolik je ona podmíněná vůle vládnoucí třídy ve své konkrétní, třídně účelové a cílové podobě (jako společná vůle) vyjádřena vnitřní formou práva. Jde pouze o jednu z jevových stránek a to v úrovni obecného poznání, tak jak se obsah práva (i sociální obsah) projevuje vnitřní formou. Sociální obsah se „stává“ obsahem práva toliko za

⁸⁴⁾ Z hlediska pojetí filozofie se v této problematice promítají relace obecného a jedinečného, konkrétního a abstraktního

⁸⁵⁾ L. S. Javič, cit. práce, str. 81

⁸⁶⁾ Pozn. Jak již bylo uvedeno, obsah práva je definován s určitými odlišnostmi; třídní vůle, resp. vůle vládnoucí třídy, však je vymezována jako jedna ze základních stránek podstaty práva i obsahu práva

podmínky, že vystupuje jako obsah práva prostřednictvím právní formy. Sociální obsah je pouze druhem společenského vědomí. Jestliže však vstupuje do obsahu práva, vytváří obsah práva, stává se obsahem práva, ať již vystupuje jako obsah či jako forma. A „právo není prostě jedním z druhů společenského vědomí, ale specifickým normativně-třídním regulátorem chování lidí (činností organizací), zabezpečeným státním donucením“.⁸⁷⁾

Obsah se projevuje vždy současně vnitřní i vnější formou práva (tedy jako pramen práva). Shoda či rozdíl mezi sociálním obsahem a obsahem práva v rovině projevovalí obsahu vnější formou práva je dán především stupněm právní síly normativního právního aktu.

Subjektivní práva a povinnosti tvořící obsah právních norem (v rovině právní úpravy) zůstávají možností nebo nutností chování subjektů práva. Možností a nutností v tom smyslu, že zákon po té, co byl vydán, se vyznačuje relativní samostatností. Působí nezávisle na vůli toho, komu je adresován; působí nezávisle od budoucího nositele práv a povinností.⁸⁸⁾

Co tvoří sociální obsah odpovědnostního právního vztahu? Jaká je struktura tohoto obsahu?

Jak již bylo uvedeno, právní forma odpovědnostního právního vztahu je určena institutem právní odpovědnosti. Obsah (a to obsah práva i sociální obsah) institutu právní odpovědnosti se ve vztahu k realizujícím se odpovědnostním vztahům jeví formou, ale současně i obsahem.

Sociální obsah, který tvoří právní obsah (tak jak bylo pojednáno výše), vystupuje jako právní forma k realizujícím se odpovědnostním vztahům. Jde o normy, z hlediska regulativní funkce práva, upravující činnost, podmínky a postup státního orgánu, dále normy upravující podmínky vzniku či změny hmotněprávního poměru — odpovědnostního vztahu. Realizace oprávnění a povinností ze strany všech povinných subjektů na základě zákona a v mezích zákona zde vystupuje jako požadavek socialistické zákonosti. A v této úrovni je obsah práva (tudíž i sociální obsah) institutu právní odpovědnosti roven i právnímu obsahu odpovědnostního vztahu.

V rovině aplikační činnosti státního orgánu se vytváří základ sociálního obsahu odpovědnostního vztahu. Ze strany státního orgánu, jde při aplikaci práva o volní a intelektuální činnost. Tuto činnost provádějí lidé,

⁸⁷⁾ L. S. Javič — *Mnogogrannost socialističeskogo prava, aspekty jeho soďeržanija i formy*. Sov. gosudarstvo i pravo, 1979/10, str. 48

⁸⁸⁾ Pozn. Tato relativní samostatnost je možná pouze proto, že existuje donucení ke splnění porušené povinnosti. S. N. Bratus zdůrazňuje: „Tento mechanismus (aparát donucení) funguje i v těch případech, kdy normy práva nejsou realizovány těmi, kdo tyto normy bezprostředně porušili, ale i tehdy, jestliže nejsou naplňovány z hlediska svého veškerého významu jednotlivými úředními osobami.“ Dále uvádí, že porušení právních norem orgány má rovněž za následek nastoupení odpovídajícího státního donucení zabezpečujícího obnovu práv a postižení porušení povinnosti.

S. N. Bratus — *Právní odpovědnost a zákonnost*, Jurid. lit. Moskva, 1976, str. 45—46.

kteří tvoří personální složení státního orgánu. Jejich činnost představuje proces poznání právních norem, které upravují činnost a postup státního orgánu, dále hmotněprávních a procesněprávních norem vztahujících se k řešnému případu, poznání a hodnocení právně relevantních skutečností majících význam v procesu zajišťování materiální pravdy. „Na základě poznání určitých skutečností v řízení vyvozuje příslušný státní orgán své skutkové závěry. Na základě těchto skutkových závěrů pak aplikuje příslušnou právní normu.“⁸⁹⁾

Základ sociálního obsahu odpovědnostního vztahu vytvářející se v procesu aplikace práva je podmíněn celým procesem poznání. D. Císařová zdůrazňuje: „V trestním řízení (obecně platí pro všechny druhy řízení J. D.) tedy musíme od sebe rozeznávat skutečnost a právo. Skutečnost, která je předmětem hodnocení právem, a právo jako stanovenou hodnotu, pomocí které je tato skutečnost hodnocena a konečně i právo jako výsledek tohoto hodnocení. (Tím se v každém procesu proti sobě staví skutečnost a právo jako dvě různé složky jediné objektivní reality ...).“⁹⁰⁾

Sociální obsah právní odpovědnosti v rovině aplikační činnosti státního orgánu, a to v okamžiku vydání rozhodnutí, má relativně složitou strukturu.

V sociální obsah odpovědnostního vztahu „vstupuje“ sociální obsah, jako obsah práva, ve smyslu konkrétní právní úpravy (hmotněprávní a procesněprávní normy). Ten pak v procesu aplikační činnosti vystupuje ve vztahu k právně relevantním skutečnostem daného případu jako obsahové kritérium hodnocení a současně jako forma (z aspektu formálního vyjádření obsahu právních norem). A konečně po dovršení procesu poznání a jeho výsledku, vyjádření tohoto obsahu vnější formou (aktem aplikace práva) může vystupovat jako závazná právní forma konkrétního odpovědnostního vztahu.

Konečná „podoba“ této formy je ovlivněna základem sociálního obsahu odpovědnostního vztahu — procesem poznání, jehož výsledkem je určitá interpretace a aplikace právní normy.

Z hlediska struktury sociálního obsahu odpovědnostního vztahu, v momentu jeho vzniku — vydání aktu aplikace práva, jde o dvě části.⁹¹⁾

První část tvoří sociální obsah (jako obsah práva) objektivního práva, jenž procesem interpretace a aplikace (ve smyslu poznání objektivní reality; právních norem i právně relevantních skutečností zakládajících odpovědnostní vztah) vystupuje v této rovině a v tomto momentu jako zá-

⁸⁹⁾ D. Císařová — Aktuální problémy dokazování v trestním řízení, AUC 1975, str. 26

⁹⁰⁾ D. Císařová, tamtéž, str. 26—27

⁹¹⁾ Pozn. Otázka momentu vzniku odpovědnostního vztahu (jedná se zejména o specifikou občanskoprávní odpovědnosti) bude řešena v souvislosti s problematikou právního základu odpovědnosti.

vazná právní forma. Z tohoto zorného úhlu se pak překrývá sociální obsah odpovědnostního vztahu s obsahem práva (objektivního práva), a to především z aspektu dikce zákona, tedy formálního vyjádření obsahu právní normy. Jinak řečeno, státní orgán aplikuje určitou, konkrétní právní normu na určitý, konkrétní právní vztah.

Ke shodě v této úrovni, z hlediska výsledku interpretační a v návaznosti i aplikační činnosti státního orgánu, však nemusí vždy dojít.⁹²⁾ V. Knapp ve své práci, *Filosofické problémy socialistického práva*, uvádí: „... obsah právní normy, vyjádřený slovy jejího formálního vyjádření často neodpovídá obsahu normy, jak je aplikována. Tento obsah je dotvářen a někdy i přetvářen interpretací soudcovskou či prováděnou jiným státním orgánem za pomoci interpretace vědecké, která touto cestou rovněž vstupuje do obsahu normy.“⁹³⁾

Druhou část struktury sociálního obsahu odpovědnostního vztahu v momentu jeho vzniku tvoří poznatky státního orgánu. (Poznání právních norem, právně relevantních skutečností zakládajících určité právní vztahy, poznání vzájemných vztahů a souvislostí mezi jevy atd.) J. Fiala uvádí: „Činnost orgánu je řadou faktických úkonů a řadou jeho rozhodnutí a opatření. Protože je tato činnost projevem vůle orgánu, je jeho volným projevem. Tento volný projev je založen na určitém poznání orgánu a je jeho výsledkem.“⁹⁴⁾

Aplikační činnost státního orgánu, představuje mimo jiné i obecný proces poznání ukončený vydáním aktu aplikace práva. I když právní předpisy reálně možným způsobem zakotvují tento proces poznání (ve smyslu postupu státních orgánů), přesto daleko větší „prostor“ procesu poznání je právem nepostižitelný. (Svůj význam má nepochybně i faktické uplatňování obecných zkušeností samotnými státními orgány.)

K těmto poznatkům dochází státní orgán ve své interpretační a aplikační činnosti tou činností, která je ve své podstatě nepostižitelná právními normami, ale od ní závisí realizace odpovědnostních vztahů, a to v rovině rozhodnutí státního orgánu o povinných a oprávněných subjektech a o obsahu a rozsahu práv a povinností těchto subjektů.

Tato druhá část struktury sociálního obsahu odpovědnostního vztahu (v rovině aplikační činnosti státního orgánu) se jeví významným činitelem, jenž působí jako atribut dodržování či porušování požadavků socialistické zákonosti zejména jako principu.

V okamžiku vzniku odpovědnostního vztahu (vydáním aktu aplikace práva) vystupuje sociální obsah a obsah práva prostřednictvím tohoto

⁹²⁾ Pozn. Jde o interpretační výsledky, které mají význam pro konkretizaci hypotézy a dispozice.

⁹³⁾ V. Knapp — *Filosofické problémy socialistického práva*, Praha 1967, str. 64

⁹⁴⁾ J. Fiala — *Pojem důkazu ve smyslu procesním*, Stát a právo 13, str. 8

aktu aplikace práva jako právní forma ve vztahu k odpovědnostnímu vztahu, jež se má na základě tohoto rozhodnutí realizovat.

V této rovině má sociální obsah jinou strukturu než v rovině právní úpravy. Rovněž relace vztahu sociálního obsahu odpovědnostního vztahu a obsahu práva je odlišná než v rovině právní úpravy.

V rovině již realizujícího se odpovědnostního vztahu vystupuje sociální obsah i obsah práva. První část tohoto sociálního obsahu představují poznatky státního orgánu vyjádřené aktem aplikace práva, jakožto výsledku volní činnosti státního orgánu.

Druhou část struktury sociálního obsahu odpovědnostního vztahu tvoří konkrétní výsledek volního jednání povinného subjektu — zda tedy plní, jak plní nebo neplní povinnosti (z hlediska obsahu, rozsahu, lhůty atd.), stanovené aktem aplikace práva.

V úrovni působení aktu aplikace práva, jako závazné právní formy pro realizující se odpovědnostní vztah, představuje první část struktury sociálního obsahu jednotu s obsahem práva, vyjádřeným tímto aktem. Obsah práva v této úrovni, za prvé, vyjadřuje zvláštní právní postavení povinného subjektu a tedy i prostředky k zabezpečení splnění stanovených povinností.⁹⁵⁾ Za druhé, postavení státního orgánu, jakožto subjektu tohoto vztahu a garanta právem chráněných zájmů,⁹⁶⁾ jehož práva splývají s povinnostmi uskutečňování těchto práv.

Právním obsahem realizujícího se odpovědnostního vztahu je obsah a rozsah povinností, jež má povinný subjekt realizovat.

Obsah práva (odpovědnostního právního vztahu) se shoduje s první částí struktury sociálního obsahu odpovědnostního vztahu. Druhá část struktury sociálního obsahu může být v rozporu s obsahem práva (v úrovni působení aktu aplikace práva jako právní formy, na chování povinného subjektu, nikoliv s obsahem práva objektivního, neboť to stanoví podmínky použití prostředků státního donucení v případě neplnění povinností.

Na základě posouzení vzájemného vztahu obsahu a formy právní odpovědnosti lze uvést toto:

1. nelze ztotožnit právní odpovědnost se způsobilostí rušitele (obecně subjektu) nést odpovědnost, neboť tato je jednou z podmínek použití institutu právní odpovědnosti;

2. při zkoumání otázky pojetí obsahu právní odpovědnosti je nutno vycházet z normativnosti práva, jež v sobě zakotvuje nutnost nebo možnost použití státního donucení v případě porušení povinnosti; tedy jde

⁹⁵⁾ Pozn. Pod toto obecné vymezení zahrnují i uložení trestu (nepodmíněný trest, pokuta, atd.)

⁹⁶⁾ Pozn. V některých druzích odpovědnostních vztahů není státní orgán subjektem vztahu, je pouze garantem právem chráněných zájmů (občanskoprávní odpovědnost, disciplinární odpovědnost v případě přenesení pravomoci na společenské orgány, např. Soudružské soudy v SSSR)

o rozlišení na jedné straně obsahu právní odpovědnosti jako institutu v rovině platné právní úpravy a na druhé straně odpovědnostního vztahu jako jedné z forem realizace práva.

III.

NORMATIVNÍ ZÁKLAD PRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI

1. Obecným předpokladem vzniku právní odpovědnosti je existence právní povinnosti (vyplývající přímo ze zákona nebo na základě zákona). Právním důvodem a tedy i právním základem vzniku právní odpovědnosti je zaviněné porušení právní povinnosti.⁹⁷⁾

Vedoucím principem všech druhů odpovědnostních systémů je princip zavinění, zakotvený v rovině objektivního práva jako kategorie viny. Zavinění má své konkrétní formy; úmysl přímý a nepřímý, nedbalost vědomá a nevědomá. Tento princip se uplatňuje ve všechruzích právní odpovědnosti. (Určité specifikum tvoří tzv. objektivní odpovědnost nebo-li odpovědnost bez viny.)

Kategorie viny se užívá v právu pro označení určitého, konkrétního psychického vztahu rušitele k uskutečněnému jednání (či opomenutí) a jeho výsledkům. Vina je charakterizována nejen výsledkem volního jednání, ale i svým určitým obsahem, který je tvořen vlastním poznáním rušitele o výsledku jeho protiprávního chování a protispolečenského významu (určitý stupeň nebezpečnosti nebo škodlivosti pro společnost).

⁹⁷⁾ Pozn. Problematiku objektivní odpovědnosti jsem v této práci ponechala stranou, neboť vyžaduje hlubší samostatné zkoumání. Toliko stručná poznámka ve vztahu k otázce zavinění. V otázce objektivní odpovědnosti se obecně uplatňuje zásada, že odpovědnost za nepředvídanou škodu nese ten, v čí majetkové sféře tato vznikla. (Srov. např. odpovědnost za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků § 428 OZ; škodu způsobenou provozem zvlášť nebezpečným § 432 OZ). Objektivní odpovědnost se objevuje i v právní úpravě občanskoprávní prevence škod, a to prostřednictvím institutu tzv. všeobecné — generální občanskoprávní prevence a tzv. zvláštní — speciální, někdy též zvané konkrétní občanskoprávní prevence. J. Švestka zdůrazňuje: „... i zvýšená objektivní odpovědnost, zejména za vzniklé škody působí v jistém slova smyslu preventivně výchovně. Ve snaze odvracet riziko těchto škod vznikajících v určitých technicky složitějších a náročnějších provozech přispívá totiž k tomu, aby její subjekty ve své činnosti vyvíjely a zdokonalovaly v souladu s vědeckotechnickým pokrokem nové druhy a formy bezpečnostní a provozní techniky, provozně organizační opatření a tak zejména do budoucna omezovaly a postupně odstraňovaly zdroje zvýšeného nebezpečí zkoumaných újem pro okolí.“ Dále uvádí: „Příčiny některých škod spočívají a v určitých případech budou spočívat výlučně či alespoň převážně v objektivních okolnostech, jejichž působení je za daného stavu vědy, techniky, hospodářství a vůbec lidského poznání na občanech, resp. kolektivech organizací zatím nezávislé (konkrétně jde zejména o působení některých živelných přírodních sil).“

J. Švestka — AUC 1980/1, Základy prevence v československém socialistickém právu, str. 9—10

Jak již bylo uvedeno, značná část autorů vymezuje právní odpovědnost (byť s určitými názorovými rozdíly) jako právní povinnost.

Právní odpovědnost je spjata s povinností, vzniká v důsledku porušení právní povinnosti (vyplývající přímo ze zákona nebo na základě zákona).

Vyvstává otázka, zda každé porušení povinnosti má za následek vznik právní odpovědnosti; jaká je podstata a (obecně) obsah následků porušení povinnosti (zda jde vždy o nově vzniklou povinnost); a v kterém okamžiku vzniká právní odpovědnost.

Při zkoumání otázky pojetí obsahu právní odpovědnosti je nutno vycházet z normativnosti práva, jež v sobě zahrnuje (resp. zakotvuje) možnost či nutnost státního donucení v případě porušení právní povinnosti.

Právní odpovědnost vzniká na základě porušení povinnosti, a to povinnosti vyplývající přímo ze zákona nebo na základě zákona. Z hlediska metody právní regulace pak můžeme hovořit o povinnostech zakotvených jednak tzv. normami opravňujícími (ve smyslu pozitivní motivace chování subjektů právních vztahů) a jednak normami zavazujícími.⁹⁸⁾

Metoda (způsob) právní regulace má svůj význam ve vztahu k cílům právní odpovědnosti. Pokud jde o povinnosti, zakotvené tzv. opravňujícími normami a pokud v důsledku jejich porušení nastupuje odpovědnost, jeví se cílem právní odpovědnosti především reálné splnění povinnosti a nikoliv záměna za jinou povinnost odlišného obsahu a charakteru. Tedy nově vzniklá povinnost je vlastně obsahovým „pokračováním“ povinnosti porušené.

Ale i v případech opravňujících norem zakotvujících určitou povinnost (např. konkrétní obsah smluvních vztahů vzniká až na základě smlouvy, jde tedy o povinnost na základě zákona), může dojít na základě zákona a v mezích zákona (rozhodnutím státního orgánu) ke změně této povinnosti v jinou, jestliže plnění původní povinnosti v rámci právního vztahu, způsobem jakým byla ustavena, není možné, nebo obecně, nastoupily podmínky nemožnosti plnění. Toto se týká odpovědnosti vznikající především porušením povinnosti ze závazkových i mimozávazkových vztahů. (Např. jde o občanské právo, hospodářské právo.)

Porušením povinnosti zdržet se určitého chování (povinnost může vyplývat přímo ze zákona nebo může jít o určitou vzájemnost povinnosti vyplývající přímo ze zákona a povinnosti vznikající na základě zákona — v relaci příčiny a následku), má vždy za následek vznik obsahově nové povinnosti (vyjma občanskoprávní odpovědnosti).

Cílem právní odpovědnosti, v případě porušení povinnosti stanovené zakazujícími normami, se jeví splnění nově vzniklé povinnosti, neboť

⁹⁸⁾ Pozn. Toto vymezení je z hlediska pojmu nepřesné, neboť všechny normy regulují společenské vztahy a vždy určitým způsobem motivují chování lidí. Toto vymezení jsem zde použila toliko z hlediska metodického ve vztahu k řešení problematice.

splnění zkonkretizované původní porušené povinnosti, z hlediska její povahy a obsahu, tak jak byla stanovena zákonem, se protiprávním aktem chování stalo nemožným (zejména jde o normy trestního práva, dále např. o některé normy správního práva, hospodářského práva, pracovního).

Porušením povinnosti zdržet se určitého chování má za následek vznik nové povinnosti. V případech trestní, správní a disciplinární odpovědnosti jde o vznik nové povinnosti, která má rovněž nový obsah. Obsah nově vzniklé povinnosti je dán objektivně, nemožností splnění původní povinnosti. V těchto případech se projevuje především trestající a pokutující funkce právní odpovědnosti; v souladu s nimi a za splnění požadavků socialistické zákonnosti i funkce preventivně výchovná. Ke všem těmto druhům odpovědnosti může přistoupit (z hlediska objektu protiprávního chování) i odpovědnost za majetkovou škodu.

Při porušení občanskoprávních povinností, zakotvených zakazujícími normami rovněž vzniká nová povinnost. V absolutních právních vztazích se pasivní strana nezavazuje k uskutečnění pozitivních, aktivních činností, toliko je povinna zdržet se jakýchkoliv zásahů do výkonu práv oprávněných subjektů. V případě porušení zakazující normy jde o porušení obecné absolutní právní povinnosti — nezasahovat do cizího majetku, nepoškozo- vat zdraví ani majetek, neohrožovat život ostatních.⁹⁹⁾

Porušením této absolutní povinnosti vzniká nová povinnost, ale na rozdíl od trestní, správní a disciplinární odpovědnosti se obsah (obecně — z hlediska plnění) této nově vzniklé povinnosti v podstatě nemění ve vztahu k obsahu porušené povinnosti. Konkrétně např. odpovědnost za škodu, Nově vzniklou povinností je náhrada škody, a to buď formou naturální uvedením v předešlý stav (tzv. naturální náhrada), nebo jestliže toto není možné či účelné, tak formou peněžní (tzv. peněžní náhrada).

Obsah původní porušené povinnosti a obsah nově vzniklé povinnosti se z hlediska své podstaty neliší. Na základě hlavních zásad odvětví občanského práva, právního základu občanskoprávní odpovědnosti (resp. odpovědnosti za škodu), cílů a funkcí (kompenzační a preventivněvýchovné) občanskoprávní odpovědnosti vyplývá, že půjde o plnou náhradu způsobené škody. Ačkoliv je ona původní povinnost z pohledu metody právní regulace vyjádřena zakazující normou (zdržet se určitého chování), tak z hlediska logického a zejména systematického výkladu a z aspektu posouzení obsahu práva (objektivního) a právního obsahu právního vztahu,

⁹⁹⁾ Pozn. V odvětví občanského práva se rozlišuje odpovědnost absolutní a relativní. Tomuto odpovídá rozlišení odpovědnosti na mimozávazkovou a závazkovou. Odpovědností závazkovou se rozumí porušení závazkového vztahu, jestliže je provázeno vznikem sankční povinnosti. Tato povinnost však vzniká i z porušení jiného závazku, zejména závazku založeného kvazikontraktem, ale i porušením závazku vzniklého porušením absolutní povinnosti, tedy vzniklé z odpovědnosti mimozávazkové. Odpovědností mimozávazkovou je odpovědnost za škodu, způsobenou jinak, než porušením závazku.

jde stále o jeden a tentýž obsah zakotvený jak v původní, tak v nově vzniklé povinnosti. Původní povinnost je z hlediska formy vyjádření (obsah vyjádřený slovy) zákazem, ale na základě systematického výkladu svým obsahem relativně abstraktně vyjadřuje rozsah budoucí nově vzniklé povinnosti (samu tuto povinnost stanoví jiná norma). Tento rozsah je pak konkrétně určen protiprávním chováním, resp. následkem protiprávního chování.

Odpovědnost závazková vzniká porušením povinnosti vyplývající ze smlouvy. Všechna práva a povinnosti ze smlouvy vznikají momentem uzavření; shodným projevem vůle obou stran. Tak např. právní vztah koupě a prodeje. Povinností prodávajícího je předat věc bezvadnou, v případě zjevné vady věci upozornit kupujícího na tyto vady. Povinností kupujícího je včas a řádně zaplatit či splnit jinou formu vyrovnání. Tyto povinnosti jsou jedny z hlavních podmínek realizace uzavření dohody.

Porušením povinnosti subjektu se „aktivizuje“ oprávnění oprávněného subjektu, a to jako subjektivního práva, která korespondují povinnostem zakotvených institutem občansko-právní odpovědnosti. Tyto povinnosti zakotvené institutem občansko-právní odpovědnosti (odpovědnost za škodu způsobenou porušením závazku, odpovědnost za vadné plnění, odpovědnost za prodlení dlužníka), rozšiřují obsah původní povinnosti. Dlužníku vzniká nová povinnost, jejíž obsah tvoří původní povinnost a povinnost již koresponduje oprávnění věřitele. Dlužníku vzniká nová povinnost, ale její obsah byl dán již samotným faktem uzavření smlouvy. Toto vyplývá z druhu právní regulace (dispozitivní normy) a metod právní regulace. Rozsah a obsah oprávnění a povinností musí obě smluvní strany vymezit v rámci zákona. Subjektivní oprávnění věřitele vzniká porušením povinnosti dlužníka; vzniká porušení absolutní povinnosti prostřednictvím povinnosti závazkového právního vztahu.

Nově vzniklá povinnost zahrnuje původní povinnost a rozšiřuje ji o obsah, který je v souladu s obsahem původní povinnosti (z aspektu právního základu odpovědnosti v rovině objektivního práva). Z hlediska postavení dlužníka je nově vzniklá povinnost novou z aspektu formy, způsobu a rozsahu realizace splnění povinnosti. Tedy oprávněnému subjektu vzniká momentem porušení povinnosti ze strany povinného subjektu právo podat žalobu.

Jak již bylo uvedeno výše, převažuje názor (byť s různými odlišnostmi), že právní odpovědnost je spjata se vznikem nové sekundární povinnosti v důsledku porušení povinnosti původní — primární.

Řada autorů vymezuje jako prostředek právní odpovědnosti nejen doplňující povinnost (jak kompenzačního tak trestajícího charakteru), ale i státní donucení k splnění povinnosti, která nebyla splněna dobrovolně (např. M. Ch. Farukšin, I. S. Samoščenko, O. E. Lejst, S. N. Bratus). Značná

část autorů zastává opačný názor, že státní donucení ke splnění porušené povinnosti (např. vymáhání nezaplaceného dluhu v určené lhůtě, vymáhání placení alimentů atd.) není právní odpovědností. Základním argumentem tohoto stanoviska je tvrzení, že donucení ke splnění povinnosti nepřidává nic k jejímu obsahu, proto uznání takovéto odpovědnosti sankce (státního donucení ke splnění porušené povinnosti) by teoreticky znamenalo zrušení problematiky odpovědnosti (např. O. S. Joffe, N. S. Malein).

Třetí stanovisko představuje názor, který vyděluje prostředky donucení ke splnění povinnosti zaměřené na znovuoobnovení porušených subjektivních práv poškozeného od jiných prostředků, vyjádřených v nových, povinný subjekt zatěžujících povinnostech.

Tímto se dostáváme k další otázce, v rámci zkoumání obsahu následků porušené povinnosti, a to otázce vzájemného vztahu objektu právního vztahu v rámci něhož došlo k porušení původní povinnosti a objektu odpovědnostního vztahu z aspektu obsahu právních následků vyvolaných porušením povinnosti.

Objektem odpovědnostního vztahu je obecně výsledek určitého chování (splnění určité povinnosti donucením). Objekt odpovědnostního vztahu je odlišný od objektu právního vztahu v rámci něhož byla porušena původní povinnost.¹⁰⁰⁾ V tzv. absolutních právních vztazích jde o objekt tohoto vztahu, jenž představuje výsledek určitého chování, resp. zdržení se určitého chování, neporušování zakazujících norem. U trestní, správní a disciplinární odpovědnosti je objektem právního vztahu, jehož původní povinnost byla později porušena, výsledek omisivního či komisivního jednání. Obecně objektem odpovědnostních vztahů trestní, správní a disciplinární odpovědnosti je výsledek chování (donucením), vyplývající z realizace povinnosti stanovené na základě zákona aktem aplikace práva (rozhodnutí příslušného státního orgánu).

V případě občanskoprávní odpovědnosti se původní povinnost (existující jako závazková či mimozávazková) v důsledku jejího porušení stává objektem odpovědnostního vztahu. Původní povinnost, založená dohodou nebo rozhodnutím státního orgánu, trvá a realizuje se v rámci odpovědnostního vztahu, tedy nemění se ani objekt původního právního vztahu odpovídající této původní povinnosti. Protože však v případě neplnění povinností (na základě zákona či přímo ze zákona) oprávněný subjekt podal žalobu a státní orgán rozhodl o existenci povinnosti, stává se objektem odpovědnostního vztahu výsledek chování určený povinností stanovenou aktem

¹⁰⁰⁾ Pozn. V československé literatuře se obecně pod pojmem objekt právního vztahu rozumí to, k čemu směřují oprávnění a povinnosti subjektů právního vztahu, 1. věci — ovladatelné hmotné předměty, 2. výsledky duševní tvůrčí činnosti, 3. hodnoty lidské osobnosti, 4. výsledek určitého chování lidí.

aplikace práva. Objektem odpovědnostního vztahu se stává výsledek určitého chování, chování, které bylo obsahem povinnosti původní.¹⁰¹⁾ Povinnost stanovená aktem aplikace práva pak představuje způsob a formu realizace původní povinnosti. Objektem odpovědnostního vztahu je jednak objekt právního vztahu v rámci něhož došlo k porušení původní povinnosti a jednak výsledek nutného chování povinného subjektu, které je určeno povinností stanovenou aktem aplikace práva. Tedy donucením, ve formě rozhodování sporů, jako jedné ze záruk socialistické zákonnosti.

Právní následky zaviněného porušení povinnosti představující právní důvod vzniku právní odpovědnosti lze charakterizovat takto: jednak porušení původní tzv. (primární) povinnosti, vyplývající přímo ze zákona nebo založené na základě zákona, má za následek vždy vznik nové povinnosti; a dále, tato nově vzniklá povinnost (tzv. sekundární) má rozdílnou povahu ve vztahu k objektu právem chráněných a regulovaných společenských vztahů.

Za prvé jde o novou povinnost z hlediska obsahu (odlišného od obsahu původní povinnosti) forem, způsobu a rozsahu realizace povinnosti (trestní, správní, disciplinární).

Za druhé jde o novou povinnost z hlediska forem, způsobů a rozsahu. Nově vzniklá povinnost a) zahrnuje původní povinnost a obsahově ji rozšiřuje o další povinnost, b) je pouze novou povinností, ale obsah této nové povinnosti je z hlediska své podstaty v souladu s obsahem původní porušené povinnosti (občanskoprávní odpovědnost).¹⁰²⁾

2. Právní odpovědnost je úzce spjata s právní povinností. Právním důvodem vzniku právní odpovědnosti je porušení právní povinnosti. Řešení otázky vzájemného vztahu právní odpovědnosti a právní povinnosti si vyžaduje zkoumání vztahu těchto dvou kategorií ke kategorii státního donucení.

Státní donucení je z hlediska svého sociálního určení vyjádřením třídní podstaty odpovídající dané společensko-ekonomické formaci. Státní donucení je objektivně dáno bezprostředním sepětím se státní mocí. Jak zdůrazňuje N. S. Bratus: „... je pouze jednou z metod uskutečňování mo-

¹⁰¹⁾ K následkům porušení povinnosti může přistoupit i další odpovědnost za vzniklou škodu v důsledku neplnění, zde pak dochází k rozšíření obsahu nově vzniklé povinnosti (vis maior)

¹⁰²⁾ Pozn. „Soulad“ podstaty obsahu původní porušené povinnosti a nově vzniklé povinnosti vyplývá z reparační funkce občansko-právní odpovědnosti. Např. jde o povinnost náhrady škody, povinnost odstranit vady věci. Jde tedy o zabezpečení splnění povinnosti; důsledek vyvolaný porušením povinnosti je odstraněn uvedením věci v předešlý stav nebo peněžní náhradou, a to dobrovolně ze strany povinného subjektu nebo na základě rozhodnutí státního orgánu. Tedy to, co bylo účelem zákona lze alespoň reparačním působením fungování institutu právní odpovědnosti v daném konkrétním případě dosáhnout. Tedy z tohoto pohledu zde uvádím „soulad“ podstaty obsahu původní porušené povinnosti a nově vzniklé povinnosti. Tento vztah platí i pro vymezení pod bodem a). (Jde např. o povinnost zaplatit úroky z prodlení.)

ci...“.¹⁰³⁾ Státní donucení, jako metoda, je zákonitou vazbou mezi státem, jakožto politickou organizací společnosti a právem, jako jednou z metod řízení socialistické společnosti.

Donucení v socialistické společnosti existuje především jako potenciaální možnost. Donucení (z hlediska právní úpravy) je fakticky používáno toliko tehdy, když nejsou dobrovolně realizovány požadavky socialistického zákonodárství. Prostředky procesního donucení vytváří zvláštní formu státního donucení v rovině práva. Forma státního donucení vyjadřuje specifickým způsobem jeho podstatu. Pro rozlišení jednotlivých forem státního donucení lze použít následující kritéria: 1) způsob podřízení subjektů příkazům státní vůle, 2) místo určitého druhu donucení v právní regulaci, 3) normativní základ státního donucení.

Z hlediska obecné teorie se uplatňuje dělení na přímé a nepřímé donucení.¹⁰⁴⁾ Prostředky přímého donucení směřují přímo k vynucení stavu vyžadovaného právní normou. Výsledkem použití prostředků přímého donucení je splnění povinností stanovených aktem aplikace práva, jestliže nebylo toto plnění dosaženo prostředky nepřímého donucení. Přímé i nepřímé donucení předpokládá porušení určitých povinností stanovených právní normou nebo smlouvou. U nepřímého donucení je vydání aktu aplikace práva a v něm stanovená povinnost vyjádřením nepřímého donucení ve smyslu požadavku splnění povinnosti. Přímému donucení zpravidla předchází vydání aktu aplikace práva. (Existují i případy přímého donucení přímo ze zákona — např. zadržení rušitele na základě trestně-procesních norem; toto souvisí s problematikou preventivních donucovacích prostředků.)

Charakter i zvláštnosti prostředků státního donucení závisí na cílech, funkcích a způsobu, jakým zabezpečují právní pořádek.

Donucení je specifický státně-právní institut. Státní donucení je spjato s normativností práva. Jak již bylo uvedeno výše, donucení představuje pouze jednu z metod uskutečňování státní moci a normativnost práva je

¹⁰³⁾ N. S. Bratus, cit. práce, str. 51

¹⁰⁴⁾ Pozn. Srov. např. názor N. B. Zejděra, který poukazuje na to, že aparát státního donucení ke splnění porušené povinnosti představuje sám soud, který vytváří možnost realizovat právo donucením. „Účinnost aktu soudní činnosti — soudního rozhodnutí je bezprostředně zaměřeno k naplnění opatření donucení.“ N. B. Zejděra — Suděbnoje řešení po graždanskomu delu, Jurid. lit. Moskva, 1966, str. 19. Dále např. názor I. B. Rebana, který píše, že soudní rozhodnutí představuje akt donucení, neboť povinný subjekt nemá jinou možnost výběru chování, pouze to, které je stanoveno aktem aplikace práva. Pokud jde o trestní proces, povinnost se realizuje pod neustálým státním donucením od okamžiku vynesení rozhodnutí. Viz I. B. Reban — Uběždenije i prinuždženije v dele borby s posjagatělstvami na sovětskij pravoporiadok, Učenyje zapiski Tartuskogo gos. univ. 1966, str. 181—182. Dále názor K. S. Judělsóna, který uvádí, že rozhodnutí sporu (v občanskoprávních věcech) nevyčerpává samotný obsah soudního rozhodnutí, charakteristickým se jeví i druhý element soudního rozhodnutí — donucení. Viz K. S. Judělsón — Graždanskij process, Jurid. lit. 1972, str. 226.

konec konců zabezpečována státním donucením. Právo je metodou vládnutí, v socialistické společnosti metodou řízení společnosti, a to formou regulace společenských vztahů, na jejichž ochraně a rozvoji má socialistická společnost zájem. Státní donucení v socialistické společnosti je tedy formou činnosti státních orgánů na základě zákona, s cílem reálného zajištění fungování socialistické zákonnosti. Právo, jako metoda řízení společnosti, zprostředkovává podstatu státního donucení, jako jedné z metod uskutečňování státní moci, neboť stanoví právní základ použití prostředků a forem státního donucení.

Právo samo o sobě nepředstavuje donucení. A. A. Sobčak píše: „Právo působí na chování lidí, tím, že zakotvuje pravidla obecného charakteru, která určují hranice možného či nutného chování a tím umožňují zahrnout činnost jednotlivých lidí pod kontrolu státu. Nutnost takové kontroly je určena potřebností právního sjednocení zájmů jednotlivce a společnosti, potřebností působit na chování členů společnosti žádoucím směrem.“¹⁰⁵⁾ Právo tedy není donucením. Právo jako metoda řízení společnosti vymezuje nutné a možné chování a stanoví podmínky použití donucení ve vztahu k rušiteli. Donucení je realizováno činností státních orgánů na základě práva směřující k zabezpečení splnění povinnosti ze strany povinného subjektu. Podmínky použití, formy a prostředky státního donucení jsou zakotveny právem. Samotná sankce právní normy není donucením, ale stanoví následky (ve smyslu obsahu, rozsahu a postihu rušitele) na případ porušení povinnosti. Obsah práva, vyjádřený sankcí, je realizován povinným subjektem na základě aplikační činnosti státního orgánu, rozhodnutí státního orgánu, tedy zrealizovaného donucení směřujícího k zabezpečení splnění právem stanovených povinností.¹⁰⁶⁾ Činnost státního orgánu je přesně vymezena zákonem a tímto i proces uskutečňování donucení (formy i způsob použití prostředků donucení). Státní donucení je neoddělitelnou součástí procesu realizace práva, resp. aplikační činnosti státních orgánů. Státní donucení je uskutečňováno na základě zákona a v mezích zákona; s neustálým zabezpečováním zákonných práv těch subjektů, vůči nimž je používáno. Vydání rozhodnutí státního orgánu představuje formu státního donucení. Sankce se jeví donucením pro rušitele až procesem aplikace práva, ukončením procesu aplikační činnosti státního orgánu.¹⁰⁷⁾ Sankce však prakticky neexistuje, jestliže není přesně nebo dostatečně procesními normami určen pořádek jejího použití a realizace.

Sankce se jeví předpokladem státního donucení; a aplikační činnost

¹⁰⁵⁾ A. A. Sobčak — Někotoryje spornyje voprosy obščej teorii pravovoj otvëstvennosti, Pravovëdënije 1968/1

¹⁰⁶⁾ Tedy i výkon trestu (trestní odpovědnost)

¹⁰⁷⁾ Pozn. Snášení trestu je již důsledek existujícího donucení použitého (z hlediska forem, způsobů a prostředků) vůči rušiteli

státního orgánu (na základě zákona a v mezích zákona) představující proces donucení se jeví způsobem faktické ochrany právem stanovených oprávnění (právem chráněných zájmů) a zabezpečující realizaci povinnosti ze strany rušitele (ve smyslu uložení trestu, výkonu trestu, splnění původní povinnosti, atd.).

Většina autorů vymezuje sankci jako obecnou kategorii právního donucení. S. S. Alexejev píše: „Sankce, to je široká kategorie, charakterizující celý systém prostředků právního donucení. V tomto smyslu se sankce jeví zásadním prvkem obsahu všech ochraňujících právních vztahů.“¹⁰⁸⁾ S. N. Bratus charakterizuje sankci takto: „... sankce, z hlediska přesného významu tohoto slova, si vyžaduje pouze uvedení právní formou zakotveného donucení (hrozby) ve vztahu k povinné osobě v případě neplnění její povinnosti.“¹⁰⁹⁾ Tak O. E. Lejst uvádí: „Sankce je prostředek státního donucení, stanovená normativním aktem a používaná vůči narušiteli normy práva s cílem ochrany socialistického pořádku.“¹¹⁰⁾

Značná různorodost názorů se však objevuje v řešení otázky vzájemného vztahu kategorie — sankce, porušení práva a právní odpovědnost. Mezi sankcí a odpovědností bezesporu existuje úzká vzájemná vazba. Právní odpovědnost a sankce jsou instituty nikoliv totožné, ale provázané. Zásadní rozdíl mezi sankcí a právní odpovědností lze spatřovat v jejich funkčním a cílově podmíněném zaměření. Základním problémem sankci je to, aby odpovídaly svým obsahem i rozsahem (z aspektu stupně nebezpečnosti pro společnost, škodlivosti atd.) porušení práva.¹¹¹⁾ Hlavním principem je neodvratitelnost nástupu jednotlivých druhů právní odpovědnosti. V. I. Lenin zdůrazňoval: „... význam trestu je podmíněn nejen jeho striktností, ale i jeho neodvratitelností. Nejdůležitějším není uložení těžkého trestu za delikt, ale to, aby ani jeden delikt nezůstal neprojednan.“¹¹²⁾

Značná část autorů zastává názor, že pojem sankce je širší než pojem právní odpovědnosti.¹¹³⁾ Sankci pak vymezují jako prostředek státního donucení. Tento názor zastávají i představitelé tzv. teorie garancí ochrany;

¹⁰⁸⁾ S. S. Alexejev — *Problemy teorii práva*, Tom I, Sverdlovsk 1972, str. 378

¹⁰⁹⁾ S. N. Bratus — cit. práce, str. 131

¹¹⁰⁾ O. E. Lejst — *Teoretičeskije problemy sankcij i otvetstvennosti v sov. pravu*, str. 123

¹¹¹⁾ Pozn. O. E. Lejst poukazuje na to, že podstata věci spočívá v tom, že při použití sankcí (zejména trestajících a pokutujících) není hlavní pouze to, jaký trest je rušiteli určen, ale zejména za co je stanoven. Klasifikace porušení práva obsažená v normativním aktu o použití sankcí má velký společenský a právní význam. Jedno a totéž opatření předvídané různými sankcemi může být použito za různá porušení práva. Právní význam spočívá v tom, že při recidivě se používá ostřejších trestů. Viz O. E. Lejst, *Doktorská dizertace*, Moskva 1977, kap. 6

¹¹²⁾ V. I. Lenin — *Spisy* 4, str. 412 (sovět. vydání)

¹¹³⁾ Podrobněji ke všem názorům kap. I této práce

příčemž sankce dělí na garance ochrany a prostředky právní odpovědnosti.¹¹⁴⁾

Další stanovisko je představováno názory autorů, kteří vymezují sankci především jako součást logické struktury právní normy, tedy jako hrozbu použití státního donucení v případě porušení povinnosti. Použití, realizaci sankce, vymezují jako právní odpovědnost.

Třetí názorová skupina vymezuje sankci jako určení právních následků za protiprávní chování. Realizace těchto sankcí je zabezpečována buď orgány státního donucení, nebo mohou být realizovány bez zásahu státních orgánů.

Teorie garancí ochrany vychází z koncepce dělení právních norem na regulující a ochraňující. „Ochraňující právní normy vyjadřují právně-ochraňující funkci práva... vždy obsahují právní sankci.“¹¹⁵⁾ Této koncepci pak odpovídá i pojetí tzv. ochraňujících právních vztahů. Dále S. S. Alexejev uvádí, že právní odpovědnost i garance ochrany jsou právními následky, vyvolanými protiprávním jednáním. Tyto následky se vyznačují jediným pojetím — sankcemi. Jedno i druhé na stejném stupni může být charakterizováno z kvalitativního hlediska státního donucení jako prostředky ke splnění požadavků práva. Existují mezi nimi však kvalitativní rozdíly. S. S. Alexejev dále uvádí, že základem právní odpovědnosti je zaviněné porušení práva, kdežto při použití garancí ochrany je objektivně dostačující protiprávní jednání, které z určitého pohledu může být nazváno „právní anomálií“ (včetně odklonu chování od běžného pořádku v oblasti správního práva). Garance ochrany se používají zejména v občanském právu ve velké míře. Při použití garance ochrany se ukazuje, jak dále uvádí S. S. Alexejev, plně dostačujícím toliko donucení ke splnění povinnosti, kterou subjekt má nebo obnovení porušeného stavu.¹¹⁶⁾ (Pod garance ochrany zahrnuje např. nucené odebrání věci, získané jako neoprávněný majetkový prospěch v bona fidae, satisfakci atd.)

I tato koncepce má své kritiky, zejména v souvislosti s pojetím obsahu právní odpovědnosti a vzniku právní odpovědnosti“... na určitém stupni rozvoje ochraňujícího právního vztahu.“¹¹⁷⁾ (Např. N. S. Bratus, O. E. Lejst.)

Domnívám se však (ponechám-li nyní stranou koncepci ochraňujících právních vztahů z hlediska obsahu a vzniku právní odpovědnosti), že pojetí podstaty garancí ochrany přispívá k dělení právních následků, se kterými je spjata právní odpovědnost a ostatních právních následků porušení

¹¹⁴⁾ Zejména S. S. Alexejev, B. T. Barylev, B. D. Ardaškin, dříve tuto koncepci zastávali např. S. V. Kurylev, M. D. Šargorodskij.

¹¹⁵⁾ S. S. Alexejev — cit. práce, str. 237

¹¹⁶⁾ Viz S. S. Alexejev — cit. práce, str. 378—379

¹¹⁷⁾ Tamtéž

práva. Nezaviněné protiprávní jednání nelze zahrnout v právní základ právní odpovědnosti.

Druhá názorová skupina, jak bylo uvedeno, ztotožňuje sankci s právní odpovědností, realizaci sankce vymezují jako právní odpovědnost.

V diskusi k těmto názorům lze však uvést, že existují sankce, které se mohou realizovat bez rozhodnutí státního orgánu — aktu aplikace práva (zejména na základě norem občanského práva, hospodářského práva). Konkrétně v případě věřitele a dlužníka; jestliže dlužník dobrovolně, bez rozhodnutí státního orgánu zaplatí úroky z prodlení či uhradí vzniklou škodu, nebo organizace zaplatí dobrovolně penále atd., tak v těchto případech byla realizována povinnost — následek porušené povinnosti (stanovený sankcí), a to bez zásahu státního orgánu. Stanovení „pokuty“ je v obou případech vlastně z hlediska právní regulace sankcí, ale nebylo třeba donucení (ve smyslu aplikační činnosti) ze strany příslušného státního orgánu k zabezpečení realizace povinnosti. Donucení by nastoupilo toliko v případě neplnění povinnosti dobrovolně, která zde představuje právní následek protiprávního chování, a v případě podání žaloby ze strany oprávněného subjektu.

Obsah právní odpovědnosti z hlediska realizace práva ve smyslu cílů právní odpovědnosti se jeví širším než pojetí obsahu sankce.¹¹⁸⁾

K tomuto lze uvést názor N. S. Bratuse o podstatě právní odpovědnosti: „Právní odpovědnost — to je splnění povinností na základě státního donucení... Právní odpovědnost... to je uskutečnění splnění povinnosti státním donucením.“¹¹⁹⁾ Tedy právní odpovědnost nevymezuje jako samotný akt donucení, ale jím zprostředkované splnění povinnosti.

Třetí názorová skupina, jak bylo uvedeno, vymezuje jako právní odpovědnost i dobrovolné splnění porušené nebo nesplněné povinnosti (např. I. S. Samoščenko, M. Ch. Farukšin, z určitého aspektu i O. E. Lejst). I. S. Samoščenko a M. Ch. Farukšin uvádějí, že samotná náhrada škody představuje sankci a: „... může být uskutečněna bez zásahu státních orgánů.“¹²⁰⁾ Ovšem spatřují podstatný rozdíl mezi mimozávazkovou a závazkovou odpovědností. Dobrovolné splnění povinnosti nahradit či odstranit deliktem způsobenou škodu je již realizace sankce a dle jejich názoru, tato realizace sankce je právní odpovědností. Pokud jde o závazkovou odpovědnost, tak uvádějí, že vzniká tehdy, pokud povinnost vyplývající z tohoto závazkového vztahu nebyla splněna dobrovolně. V tomto případě nastupuje donucení ke splnění povinnosti.¹²¹⁾

Dobrovolné splnění porušené povinnosti (tedy právních následků stano-

¹¹⁸⁾ Pozn. Tato otázka bude podrobněji posuzována v kap. IV

¹¹⁹⁾ S. N. Bratus — cit. práce, str. 85

¹²⁰⁾ I. S. Samoščenko, M. Ch. Farukšin — viz Odpovědnost po sov. zákonodátelstvu 1972, str. 50, 208

¹²¹⁾ Tamtéž, str. 59—60.

vených sankcí), nelze považovat za právní odpovědnost. Právní odpovědnost nastupuje tehdy, když z iniciativy oprávněného subjektu je použito státního donucení (aplikační činnost státního orgánu, vydání rozhodnutí) k zabezpečení realizace povinnosti; nebo v případech zákonem stanovených z iniciativy jiných subjektů, kteří nejsou účastníky tohoto právního vztahu, ale kteří mohou podat žalobu v zájmu poškozených (oprávněných subjektů).

O. E. Lejst vymezuje donucení ke splnění nesplněné povinnosti jako samostatnou sankci a její realizaci, prostředkem právní odpovědnosti. Tímto donucením splněním nesplněné povinnosti se vyčerpává otázka o likvidaci následků škody protiprávního chování, jestliže nejsou použity pokutující sankce.¹²²⁾

Domnívám se, že nejlépe vystihují podstatu právní odpovědnosti tyto názory, které představují pojetí právní odpovědnosti jako donuceného splnění porušené povinnosti.

Z tohoto aspektu lze pak vymezit pojetí právní odpovědnosti takto:

Právní odpovědnost je uskutečněná povinnost, jejíž realizace byla zabezpečena ze strany státu použitím prostředků státního donucení vůči subjektu, jenž nese odpovědnost. Proces státního donucení a použití prostředků právního donucení nastupuje v důsledku zaviněného porušení povinnosti, jenž má za následek vznik nové povinnosti:

1. Jde o novou povinnost z hlediska obsahu (odlišného od obsahu původní povinnosti), forem, způsobů a rozsahu realizace (trestní, správní, disciplinární odpovědnost),

2. jde o novou povinnost z hlediska forem, způsobů a rozsahu. Nově vzniklá povinnost:

a) zahrnuje původní povinnost a obsahově ji rozšiřuje o další povinnost,

b) je pouze novou povinností, ale obsah této nové povinnosti je z hlediska své podstaty v souladu s obsahem původní porušené povinnosti (občansko-právní odpovědnost).

Obecnému pojetí právní odpovědnosti se v určitém směru vymyká občansko-právní odpovědnost. Občansko-právní odpovědnost je rovněž uskutečněná povinnost, ale její realizace nemusí být zabezpečena specifickým následným donucením — ve smyslu výsledku aplikační činnosti státního orgánu, v případě, že povinný subjekt dobrovolně, v souladu se zákonem, splnil nově vzniklou povinnost, která mu vznikla v důsledku porušení povinnosti původní.

Ve svém pojetí (z hlediska podstaty) právní odpovědnosti se přikláním k názoru S. N. Bratuse, který uvádí: „... odpovědnost, to je již pod do-

¹²²⁾ Viz O. E. Lejst — Sankcija v sovětskom prave, str. 110

nucením splněná povinnost. Povinnost může být splněna či nesplněna. Jakmile nastupuje odpovědnost, tj. aktivizuje se činnost aparátu donucení, odpovědná osoba nemá možnost výběru, nemůže nesplnit činnost (či zdržet se od této) vytvářející obsah realizované povinnosti.“¹²³⁾

Obsahem právní odpovědnosti je výsledek procesu státního donucení a použití prostředků právního donucení zabezpečujících realizaci povinnosti (odpovědným subjektem — tím, který nese odpovědnost) stanovené hmotným právem, jakožto právních následků zaviněného porušení povinnosti, vyplývající buď přímo ze zákona nebo na základě zákona.

Obsah právní odpovědnosti je určen normativním základem právní odpovědnosti; ve své konkrétní podobě je určen porušením práva a výsledkem aplikační činnosti státního orgánu.

Odpovědnostní vztah je formou zabezpečení realizace obsahu právní odpovědnosti. Ve spojitosti s uskutečňovaným státním donucením ke splnění povinnosti odpovědným subjektem vznikají mezi státním orgánem a odpovědným subjektem práva a povinnosti zabezpečující způsob a podmínky realizace, tedy celý proces splnění této povinnosti. Na straně subjektu, dovedeného k odpovědnosti i na straně státního orgánu vzniká celý komplex vzájemně korespondujících práv a povinností. Tyto vztahy mají procesuální charakter. Bez procesního řádu, mimo rámec těchto procesních vztahů (z aspektu realizace právní odpovědnosti) nemohou být realizovány normy materiálního práva (tedy povinnosti, jež představují jednotlivé druhy právních následků zaviněného porušení povinnosti a které, s faktickým protiprávním chováním, za předpokladu příčinné souvislosti vůči sobě, vytváří právní důvod vzniku právní odpovědnosti).

Tímto se dostáváme k další otázce; kdy, v kterém okamžiku vzniká právní odpovědnost, kdy vzniká odpovědnostní vztah?

3. Z hlediska toho, co bylo uvedeno o pojetí, podstatě a obsahu právní odpovědnosti vyplývá, že právní odpovědnost vzniká v okamžiku vydání rozhodnutí státního orgánu, rozhodnutí, které potvrzuje existenci protiprávnosti (zaviněného porušení práva), a dále stanoví obsah a rozsah právních následků, jež je odpovědný subjekt povinen splnit či snášet. Akt aplikace práva se plně vztahuje k procesním vztahům, jeho vydáním vzniká právní odpovědnost subjektu, jenž nese odpovědnost, a to od tohoto okamžiku.

Odpovědnostní vztah je formou zabezpečení realizace obsahu právní odpovědnosti. Odpovědnostní vztah vzniká současně se vznikem právní odpovědnosti.

Vztahy materiálního práva jsou z hlediska své podstaty stále stejné, pouze se modifikují procesními vztahy, tedy odpovědnostními vztahy, kte-

¹²³⁾ S. N. Bratus — cit. práce, str. 103

ré tvoří formu obsahu právní odpovědnosti. Modifikují se podle toho, o jaký druh právních následků půjde, v důsledku porušení povinnosti. Neboť právě procesními vztahy je zajištěna realizace norem hmotného práva (právních následků porušení povinnosti). Tímto způsobem jsou modifikovány ony původní vztahy materiálního práva, v jejichž rámci došlo k porušení povinnosti. Tak např. poruší-li někdo svou povinnost zdržet se každého jednání, které může přivodit jinému ublížení na zdraví (viz § 221 — 224 TZ a § 415 OZ) dopustí se trestného činu. Vztah materiálního práva trvá i nadále, je určen trváním původní povinnosti zdržet se výše uvedených jednání. Nelze však zabezpečit realizaci původní povinnosti (z aspektu momentu a existence zaviněného porušení této povinnosti). Nastupuje tedy sankce trestajícího charakteru. Nastupuje v rámci tohoto vztahu materiálního práva, dává mu nový obsah, zajištěný z hlediska realizace procesními vztahy.¹²⁴⁾ Trestně procesní vztahy, vytvářející se mezi státním orgánem a subjektem, který nese odpovědnost, jsou jediným způsobem použití norem trestního práva.¹²⁵⁾

Jednota hmotného a procesního práva (ve smyslu realizace norem hmotného práva) se projevuje rovněž z hlediska občansko-právní odpovědnosti. Procesní vztahy jsou formou zabezpečení, ustavení, konkretizace a realizace práv a povinností, ale toliko v případě, že zaviněné porušení povinnosti a následky nebyly odstraněny povinným subjektem dobrovolně.

¹²⁴⁾ Pozn. Srov. názor V. N. Špileva: „V reálné skutečnosti jsou trestně právní vztahy odhalovány a upřesňovány kompetentními orgány moci, trestně procesními formami, prostředky zahájení, vyšetřování, poznáním a rozhodnutím v trestní věci.“ V. N. Špilev — Soděržanije i formy ugolovnogogo sudoproizvodstva, Minsk 1974, str. 16. Procesualisté (trestního práva) poukazují na jednotu hmotného a procesního práva z aspektu regulace společenských vztahů, spjatých s protiprávním chováním. Cíl trestně procesní činnosti spatřují v tom, aby byly ustaveny a realizovány trestně právní vztahy.

¹²⁵⁾ Srov. např. N. S. Strogoviče, který uvádí, že nelze souhlasit s tím, že normy trestního práva se realizují pouze jejich použitím cestou trestně procesní činnosti. Prostřednictvím pasivní povinnosti, jak dále uvádí, jsou rovněž realizovány normy trestního práva. S. N. Strogovič, Kurs sov. ugolovnogogo procesa, Tom I. M. Nauka, 1968, str. 85

IV.

DRUHY A FUNKCE PRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI

1. Každý druh právní odpovědnosti zahrnuje obsahové znaky, které jsou z hlediska své podstaty vlastní všem druhům právní odpovědnosti a současně také ty znaky, které jednotlivý druh odlišují od ostatních. Konkrétní druhy právní odpovědnosti mají své zvláštnosti, které určují jejich specifikaci a vytvářejí tak objektivní základ jejich samostatné existence, zejména jako určitého druhu.

Obecně teoretický pojem právní odpovědnosti je z hlediska metodologického řešení vztahu obecného a zvláštního, je zobecněním společných (obecných) znaků, které jsou vlastní všem druhům. Proto konkrétní druh právní odpovědnosti z aspektu svého obsahu (objektivního práva i odpovědnostních vztahů) je značně bohatší než obecný pojem. V rovině objektivního práva je toto dáno skutečností, že jednotlivá odvětví práva zakotvují toliko odpovědnost specifikovanou podle jednotlivých skutkových podstat.¹²⁶⁾ Problematika druhů právní odpovědnosti je úzce spjata s otázkou metod právní regulace. Mezi rozličnými způsoby právního zabezpečení subjektivních práv a povinností náleží institutu právní odpovědnosti důležité místo. V této souvislosti vystupuje do popředí zejména otázka vytvoření odpovídajících právních předpokladů, resp. podmínek, z aspektu funkčnosti institutu právní odpovědnosti.

Rozhodující příčinou mnohosti druhů odpovědnosti je odlišný charakter a stupeň nebezpečnosti (či škodlivosti) následků vzniklých v důsledku porušení povinnosti vyplývající přímo ze zákona nebo na základě zákona. Objektem porušení právní povinnosti, obecně, jsou společenské vztahy právem upravené, jejichž ochrana a rozvoj jsou zabezpečovány fungováním právního režimu.¹²⁷⁾

Určujícím faktorem tohoto kritéria je intenzita zájmu, a to na rozvoji a ochraně socialistických společenských vztahů, zprostředkovaná obsahem a formou práva. Intenzita zájmu je tedy zprostředkována sociálním obsahem práva, jenž tvoří obsah práva.¹²⁸⁾ Toto kritérium, jako kvalita funkč-

¹²⁶⁾ Pozn. Odpovědnost může nastoupit pouze tehdy, jestliže zákon s určitým porušením povinnosti spojuje konkrétní druh odpovědnosti.

¹²⁷⁾ Pozn. Ve smyslu ochrany třídních zájmů, neboť tato je jednou z obsahových stránek právní regulace.

¹²⁸⁾ Viz kap. II.

nosti, je proměnné v důsledku rozvoje socialistické společnosti, a to ve vztahu k některým druhům společenských vztahů. Sociální obsah odpovědnosti je určujícím z hlediska odvětvové náležitosti jednotlivých druhů odpovědnosti.¹²⁹⁾ Obsahová proměnnost kritéria stupně nebezpečnosti (či škodlivosti) pro společnost pak klade zvýšené nároky na výběr a použití metod právní regulace, zejména pokud jde o normativní základ („nově“ vzniklého institutu) ve směru procesuálního řádu a to tak, aby odpovídal koncepci platných norem; procesních i hmotně právních.

Toto kritérium lze považovat za výchozí pro klasifikaci jednotlivých druhů právní odpovědnosti.

Z aspektu obsahu právní formy zprostředkování, projevují se specifické (obsahové) znaky jednotlivých druhů právní odpovědnosti metodou právní regulace. K této otázce uvádí I. S. Samoščenko a M. Ch. Farukšin, že mnohost druhů právní odpovědnosti podmiňují rozdíly metod právní regulace. Dále zdůrazňují, že tato skutečnost však neznamena, že by kterékoliv z metod právní regulace odpovídal pouze určitý druh odpovědnosti. Byť má každé odvětví práva svůj předmět i metodu regulace, nemusí jí odpovídat i zvláštní druh odpovědnosti, nastupující za porušení norem tohoto odvětví práva. Různé metody právní regulace se liší svými specifickými prvky, ale současně existují i prvky, které jsou z určitého aspektu podobny prvkům metody druhé. Dále uvádějí, že daný druh právní odpovědnosti může být používán na ochranu práv, zakotvených jiným odvětvím práva.¹³⁰⁾ S. N. Bratus a řada dalších autorů zastávají názor, že: „... normy práva, v rámci nichž vznikají administrativně právní vztahy, obsahují sankci — prostředek státního donucení na případ neplnění administrativní povinnosti, tedy porušení subjektivního administrativního práva. Z druhé strany, normy správního práva představují soustavu správních přestupků (společensky škodlivého jednání), bez ohledu na to, které společenské vztahy porušují — ať již regulované občanským, rodinným, pracovním, zemědělským nebo pouze správním právem. Tímto způsobem je zde i analogie s trestním právem. Ochraňují právní pořádek a subjektivní práva občanů a organizací od společensky nebezpečného jednání, trestní právo ochraňuje i občanské, i rodinné, i administrativní právní vztahy a jejich normální uskutečňování.“¹³¹⁾

¹²⁹⁾ Pozn. Např. lze uvést zákon č. 150/69 o přečinech. Závažné jednání nebezpečná pro společnost jsou státem postižena v trestním zákoně jako trestné činy. V zákoně o přečinech byly zakotveny skutkové podstaty jednání (přečinů), která sice nedosahují intenzity trestního činu, ale svými důsledky však představují činy s poměrně vysokou mírou nebezpečnosti pro společnost.

¹³⁰⁾ Viz I. S. Samoščenko, M. Ch. Farukšin — cit. práce, kap. 6

¹³¹⁾ S. N. Bratus — cit. práce, str. 135

Pozn. Rovněž I. S. Samoščenko a M. Ch. Farukšin uvádějí, že administrativní odpovědnost nastupuje nejen v důsledku porušení administrativně právních norem, ale i norem jiných odvětví práva. (Viz cit. práce, str. 192)

Z hlediska realizace právní odpovědnosti, zejména pak funkčnosti, nelze opomenout ani význam povahy a druhu právní regulace; rovněž motivační stránky regulace odpovědnostních vztahů.¹³²⁾ Regulativní funkce socialistického práva se zde nevyčerpává pouze negativní motivací. Právní regulace z hlediska motivační stránky, využívá (tam, kde to povaha daného druhu společenských vztahů „dovoluje“) prostředků, které směřují ke kladné stimulaci. Jde o některé normy trestního práva (např. ust. TZ §§ 214, 163). Ve smyslu preventivně výchovném, priority celospolečenských zájmů a upevňování socialistických společenských vztahů, lze dále uvést normy občanského práva (ust. OZ §§ 415, 416, 417), které zakotvují požadavky generální a speciální preventivní povinnosti k odvrácení závažné škody anebo závažného neoprávněného majetkového prospěchu.

Z aspektu normativního základu (materiálních znaků a procesuálního řádu) je právní odpovědnost druhově rozlišována na trestní, správní, disciplinární a občanskoprávní. Z hlediska uplatnění principu zavinění je rozlišována odpovědnost subjektivní a odpovědnost objektivní, nebo-li odpovědnost „bez viny“.

Na problematiku kritérií klasifikace existují ještě další názory. Tak např. O. E. Lejst poukazuje ještě na jiná kritéria klasifikace druhů právní odpovědnosti na soudní a administrativní. Dále rozlišuje odpovědnost z aspektu subjektu, jenž porušil povinnost (personální odpovědnost a odpovědnost kolektivního subjektu práva). Další možnost dělení O. E. Lejst spatřuje ve způsobu vzniku a uskutečnění povinnosti (odpovědnost vznikající bezprostředně ze zákona jako důsledek faktu porušení povinnosti a odpovědnost vznikající na základě zákona v procesu zkoumání státními orgány a použití sankce vůči rušiteli). Nakonec autor vyděluje odpovědnost v procesu realizace, který na rušitele klade speciální právní povinnosti vyplývající ze sankcí právní normy (např. povinnost nahradit způsobenou škodu) a odpovědnost spočívající v donucení k uskutečnění povinnosti nesplněné rušitelem (např. odebrání věci, vystěhování).¹³³⁾

V rámci jednotlivých druhů právní odpovědnosti se ještě uplatňuje dělení na jednotlivé typy právní odpovědnosti. Tak v případě občanskoprávní odpovědnosti jsou rozlišovány tyto typy odpovědnosti — 1. odpovědnost za neoprávněně získaný majetkový prospěch, 2. odpovědnost za nenáležité splnění povinnosti (odpovědnost za vady, odpovědnost za prodlení, a to dlužníka i věřitele, 3. odpovědnost za škodu.¹³⁴⁾

¹³²⁾ Pozn. Nemaou roli sehrává i problém terminologické jednoty (odpovědnost, povinnost) či rozpornosti ve vyjadřování zákonných textů.

¹³³⁾ Viz O. E. Lejst — Teoretickékoje problémy sankcij i otvėtstvėnnosti v so-vėtskom pravu.

¹³⁴⁾ Pozn. Pod toto dělení lze zahrnout (za předpokladu nastoupení zákonem stanovených podmínek) i odpovědnost vznikající v důsledku nesplnění tzv. zakročovací — zasahovací preventivní právní povinnosti a tzv. upozorňovací-oznamovací preventivní právní povinnosti.

Občanskoprávní odpovědnost je klasifikována (v rámci druhu) i podle dalších kritérií, z nichž teoretický význam (v legislativě je používáno sporadicky) má třídění odpovědnosti na smluvní a deliktní. Této otázce byla věnována v literatuře značná pozornost, s poukazem na značné nepřesnosti vyvolané uplatněním tohoto dělení, s tím, že výstižnější je třídění na odpovědnost závazkovou (odpovědnost za porušení povinnosti obligační) a odpovědnost mimozávazkovou (tj. odpovědnost za porušení jiné, mimo-obligační povinnosti).

Z hlediska odpovědnostního systému hospodářského práva jsou uplatňovány zejména tyto typy odpovědnosti — odpovědnost za vady, odpovědnost za škodu a odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch. V souladu a na základě ustanovení o odpovědnosti v hospodářsko-právních vztazích je uplatňován princip subjektivní i objektivní odpovědnosti.¹³⁵⁾

Dělení na jednotlivé druhy právní odpovědnosti z hlediska odvětvové náležitosti je do určité míry podmíněným, nepoukazuje v plné šíři na specifika každého druhu právní odpovědnosti; zejména z aspektu realizace odpovědnostních systémů. V této rovině se projevuje právní odpovědnost bezprostředně jako právní prostředek působící preventivně — výchovně (adekvátní postih rušitele), dále jako specifický druh sociální odpovědnosti a zejména jako prostředek zabezpečení splnění porušené povinnosti,¹³⁶⁾ tedy jako proces zrealizovaného státního donucení.

2. Jak již bylo uvedeno, ona relativní podmíněnost dělení jednotlivých druhů právní odpovědnosti z hlediska odvětvové náležitosti se projevuje zejména ve sféře hospodářského života společnosti. Při realizaci práva v této sféře, jde ze strany orgánů a organizací o oblast, kdy tyto vstupují do právních vztahů jako rovnoprávné subjekty a dále jde o sféru správy státu a přímého řízení hospodářských (samozřejmě nejen těchto, ale i dalších) organizací a institucí státními orgány a případně dalšími orgány řízení.

Hospodářské vztahy se v podstatě rozvíjejí a jsou ochraňovány na základě uplatňování (v procesu normotvorby), a ve sféře realizace působením tří metod právní regulace — občanskoprávní, správně právní a hospodářskoprávní. Tyto metody se projevují při regulaci finančních, pozemkových, pracovních i jiných vztahů. Přitom sféra vztahů regulovaných hospodářským právem souvisí především s chozrasčotní činností socialistických organizací. Jde o vztahy mezi podniky, pro které je charakteristic-

¹³⁵⁾ Pozn. K principu zavinění uvádí P. Hajn: „Při vzájemné spjatosti plnění socialistických organizací (např. v investiční výstavbě) je mnohdy obtížné určit, která organizace a v jaké míře způsobila újmu. Proto při tom či onom odpovědnostním principu může docházet k řešení, která nejsou zcela v souladu s požadavky vyrovnávací spravedlnosti. P. Hajn — Efektivnost hospodářského práva, Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1980, str. 248

¹³⁶⁾ Pozn. V tom smyslu, jak bylo uvedeno v kap. III.

ký rozvoj přímých hospodářských styků na podkladě smluv, které určují charakter těchto styků. Stejně je pro ně charakteristická i iniciativa samých podniků při formování určitých objednávek. K. Čapek uvádí: „... státní podnik je jednak (jako součást jednotného hospodářského organismu) nositelem celospolečenských zájmů, jednak (jako oddělený samostatně hospodařící subjekt) má své vlastní kolektivní zájmy. Zájmy podniků a zájmy společnosti se v hlavních rysech shodují, avšak existují mezi nimi rozpory, což se projevuje v praktické činnosti podniků. Je úkolem hospodářské politiky a hospodářského řízení volit takové formy a metody řízení, aby tyto rozpory nenarůstaly a aby jejich řešení přispívalo k dalšímu rozvoji národního hospodářství.“¹³⁷⁾

Relativní ekonomická oddělenost subjektů ekonomické aktivity vyžaduje potřebnou, žádoucí míru stability a jistoty v jejích vztazích. K obnovení ekvivalence již narušené, v hospodářskoprávních vztazích, slouží tedy odpovědnostní systém. Cílem působení právní odpovědnosti (prostřednictvím práv a povinností stanovených institutem právní odpovědnosti) je obnovení porušené rovnovážnosti situace různých subjektů, resp. obnovení ekonomické ekvivalence, která byla porušena protiprávním jednáním.

Vedle hospodářských vztahů, upravených právem, které představují z hlediska realizace přímé hospodářské styky na základě vzájemného finančního vyrovnaní, existují ještě vztahy podniku ke státu, k nadřízeným orgánům, a konečně vztahy podniku k jeho pracovníkům.¹³⁸⁾ Ve sféře těchto vztahů, v důsledku porušení povinnosti nastupují jednotlivé druhy právní odpovědnosti (pokud zákon s porušením povinnosti spojuje právní odpovědnost).

Z hlediska vztahu podniku ke státu je pro vzájemné vztahy mezi státním podnikem a nadřízeným orgánem charakteristický vztah administrativní podřízenosti. V administrativních vztazích vůči nadřízenému státnímu orgánu vystupuje podnik jako objekt správy. Tyto vztahy se řídí principem demokratického centralismu. Nadřízené orgány mají různé prostředky, zejména právní, k řízení hospodářské činnosti podřízených podniků. Těmto vztahům odpovídá i příslušná metoda právní regulace. Jde o vztahy správní nebo-li administrativně právní. Ale i v těchto vztazích má státní podnik příslušná práva.

Pro administrativně právní vztahy, které vznikají v důsledku porušení povinnosti (pokud zákon s tímto porušením spojuje odpovědnost), je cha-

¹³⁷⁾ K. Čapek — Právní postavení socialistických podniků, Academia, Praha 1976, str. 52

¹³⁸⁾ Pozn. Mnohá z práv, která podnik používá, jsou realizována v procesu správní činnosti, tj. v administrativně právních vztazích. Tyto administrativně právní vztahy vznikají nejen ve vnější sféře, ale i uvnitř podniku, souvisí s vnitřní organizací kolektivu. (Jde např. o pracovně právní vztahy, kolektivní smlouvy atd.) Zde vystupuje podnik jako subjekt správy.

rakteristická odpovědnost rušitele vůči státu za porušení ustanovení administrativně právní normy. Charakter a podstata této odpovědnosti vyplývá z toho, že toto porušení povinnosti je zásahem do zájmů státu, vyjádřených výkonou a nařizovací činností. V těchto případech orgány státní správy, jako nositelé mocenských oprávnění rozhodují ve věci a mají oprávnění (tedy i povinnost), uložit sankci tomu, kdo povinnost porušil.¹³⁹⁾

3. Výběr a použití metody právní regulace je jedním z hlavních faktorů, které ovlivňují (až určují) prostřednictvím právní formy zprostředkování reálné působení právní odpovědnosti ve směru a v souladu s cílovým záměrem, jenž vyjadřuje sociální obsah práva. Jestliže bychom posuzovali jednotlivé druhy právní odpovědnosti z aspektu cílového zaměření právní regulace, nutně se dostaneme i k otázce fungování institutu právní odpovědnosti.

Právní odpovědnost působí do struktury společenských vztahů, ve smyslu právní regulace v tom směru, aby se odvrátily nežádoucí účinky, které vznikly v důsledku porušení povinnosti. Primárním se jeví celospolečenský zájem na plnění povinnosti a ve vztahu podmíněnosti na tomto zájmu, jde o zájem spočívající v nutnosti a neodvratitelnosti potrestání toho, kdo nežádoucí následky svým protivládním jednáním způsobil. Ve sféře realizace práva prostřednictvím fungování právní odpovědnosti jde již o mechanismus postižení konkrétního faktu porušení povinnosti. Z hlediska normotvorby jde o řešení vztahu obsahu povinností a následků pro společnost, jednotlivce, vyvolaných v případě porušení povinnosti a následků pro toho, kdo povinnost porušil. Tato relace, z aspektu právní regulace, nalézá své vyjádření v působení sankce. A to v rovině právní úpravy jako hrozba sankcí a ve sféře realizace práva již jako reálné plnění povinností, vyplývajících z uložené sankce. Z toho, co již bylo výše uvedeno vyplývá, že institut právní odpovědnosti je spjat se sankcí, nikoliv však výhradně.¹⁴⁰⁾ Právní odpovědnost a sankce z aspektu fungování každého z nich, ve smyslu fungování právní odpovědnosti, jsou instituty provázené, ale nikoliv totožné.¹⁴¹⁾ Ve sféře realizace právní odpovědnosti, z hlediska aplikačního procesu, jde jednak o „rovinu“ použití sankce a „rovinu“ reálného uložení sankce; přičemž v této rovině již jde o zcela konkrétní vyjádření složitého procesu transformace objektivního v subjektivní, v nejobecněj-

¹³⁹⁾ Pozn. Nemalý význam má z hlediska právní a politicko-právní odpovědnosti stávající právní úprava této problematiky k aparátu, který ji realizuje. Toto vyžaduje širší a hlubší pojednání, které by přesáhlo rámec této práce.

¹⁴⁰⁾ Viz kap. II a kap. III

¹⁴¹⁾ Pozn. Společenský zájem na plnění povinnosti je „určujícím“ faktorem skutečnosti, že institut právní odpovědnosti ve smyslu právní regulace je spjat se sankcí (ve smyslu procesně právních norem s nutností či v menší míře možností uložení sankce — podle specifikace jednotlivých skutkových podstat).

ším představuje vztah společnost a subjekt.¹⁴²⁾ Fungování právní odpovědnosti je spjato s fungováním sankce, která (v rovině reálného uložení sankce) vyjadřuje rozsah a obsah konkrétní povinnosti a způsob jejího splnění.

Z aspektu právní úpravy relací roviny použití sankce a roviny reálného uložení sankce vyjadřují např. ustanovení § 450 OZ, dále např. §§ 31, 32, 33, 34 TZ.

Z hlediska použití prostředků právní techniky je možné uvést dva nejvýznamnější okruhy relace roviny existence sankce v konkrétní právní normě a roviny reálného uložení sankce ve smyslu právní regulace jednotlivých druhů společenských vztahů. Tato skutečnost má určitý význam pro fungování právní odpovědnosti, jakožto určitého druhu (až typu v rámci druhu) a to zejména z hlediska výsledného působení do struktury společenských vztahů. V prvním případě jde o specifikaci sankcí podle jednotlivých skutkových podstat protiprávního jednání (v rámci daného odvětví práva). Dále pak zákon obecně stanoví podmínky či možnosti „modifikace“ relace roviny použití sankce a roviny reálného uložení sankce (např. §§ 31, 32, 33, 34 TZ).¹⁴³⁾

Ve druhém případě platná právní úprava nespecifikuje opatření podle jednotlivých skutkových podstat porušení povinnosti, ale stanoví pro všechna tato porušení povinnosti stejná opatření. Záleží na úvaze příslušného orgánu, které z opatření uloží subjektu, jenž nese odpovědnost (např. § 77 ZP, § 34 vyhl. č. 110/80 dále zák. č. 150/69 Sb.).¹⁴⁴⁾ I v tomto případě,

¹⁴²⁾ Pozn. Subjekt — použito ve smyslu více subjektů, těch mezi nimiž vznikl odpovědnostní vztah.

¹⁴³⁾ § 32 Odst. 1 stanoví: „Při stanovení druhu trestu a jeho výměře přihlédne soud k stupni nebezpečnosti trestného činu pro společnost (§ 3 odst. 4), k možnosti nápravy a poměrům pachatele. Přijme-li soud záruku nabídnutou společenskou organizací za nápravu pachatele, vezme v úvahu také výchovnou sílu kolektivu a uloží trest se zřetelem k této skutečnosti.“

§ 32 odst. 2 stanoví: „Má-li soud za to, že by vzhledem k zdravotnímu stavu takového pachatele bylo možno za současného uložení ochranného léčení (§ 72) dosáhnout účelu trestu i trestem kratšího trvání, sníží trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby, nejza vázán omezením v § 40 odst. 3 a uloží zároveň ochranné léčení.“

§ 33 a § 34 vymezuje polehčující a přitěžující okolnosti. Všechny tyto podmínky, zákonem stanovené, lze „použít“ toliko ve smyslu ustanovení § 31 odst. 3: „K okolnosti, která je zákonným znakem trestného činu, nelze přihlédnout jako k okolnosti polehčující nebo přitěžující, podmiňuje vyšší trestní sazby.“

Podmínky modifikace nemusí být vždy stanoveny jako obecné, mohou být specifikovány podle jednotlivých skutkových podstat porušení povinnosti. Např. § 450 OZ stanoví: „Z důvodů zvláštního zřetele hodných soud náhradu škody přiměřeně sníží. Vezme přitom zřetel zejména ke společenskému významu škody, k tomu, jak k ní došlo, jakož i k osobním a majetkovým poměrům občana, který ji způsobil, přihlédne přitom také k poměrům občana, který byl poškozen. Snížení nelze provést, jde-li o škodu způsobenou úmyslně.“

¹⁴⁴⁾ § 77 ZP stanoví: „Při závažném nebo opětovném porušení pracovní kázně (§ 73 a 74) lze pracovníku uložit jako výchovný prostředek některé z těchto kárných opatření: a) důtku, b) veřejnou důtku, c) snížení, popřípadě odnětí prémie nebo odměn nebo jiných složek mzdy, vyjadřujících osobní ohodnocení na dobu až tří mě-

v některých odvětvích práva, jsou stanoveny ony obecné podmínky či možnosti modifikace relace roviny použití sankce a roviny reálného uložení sankce (např. § 78 odst. 4 ZP).¹⁴⁵⁾

Právní úprava některých druhů společenských vztahů dovoluje i upuštění od uložení sankce. Z hlediska fungování trestně právní odpovědnosti, lze upustit od uložení sankce toliko za předpokladu splnění podmínek taxativně stanovených zákonem. Např. jde o ustanovení § 24 TZ.¹⁴⁶⁾ Společenský zájem na plnění povinnosti není v tomto případě v rovině právní regulace „vyjádřen“ bezprostředně sankcí. Z hlediska cílového záměru právní regulace nastupuje namísto výsledného působení sankce buď toliko působení projednání věci před soudem, které se jeví vzhledem ke splnění ostatních podmínek zákonem stanovených, jako dostačující z aspektu cílového záměru, anebo k tomuto působení přistupuje ještě institut záruky společenské organizace. Z hlediska fungování administrativně právní odpovědnosti a disciplinární odpovědnosti může na základě zákona rovněž dojít k upuštění od uložení sankce. Podle platné právní úpravy lze za přestupek uložit některé z těchto opatření — napomenutí (opatření, které není v literatuře považováno za sankci), veřejnou důtku, pokutu a propadnutí věci. Zákonná úprava nespecifikuje opatření podle jednotlivých skutkových podstat přestupků, ale stanoví na všechny přestupky stejná opatření. Záleží tedy na úvaze příslušného orgánu, který ve věci rozhoduje, zda uloží sankci a jakou, či upustí od uložení sankce. V případě disciplinární odpovědnosti (v tomto případě typu druhu disciplinární odpovědnosti) lze uvést např. dikci § 34 vyhl. č. 110/80 Sb.¹⁴⁷⁾ Obdobně jde o vymezení opatření, která nejsou specifikována podle jednotlivých skutkových porušení povinnosti a příslušnému orgánu je opět ponechána možnost úvahy, které z opatření uloží, případně upustí od uložení sankce.

Výsledku, jehož má být dosaženo působením právní odpovědnosti (ve sféře realizace práva) může být v souladu s tím, co zákon stanoví, dosaže-

síců, d) převedení na méně placenou práci na dobu až tří měsíců, popřípadě snížení základního nebo funkčního platu až o 20 % na dobu až tří měsíců.“

¹⁴⁵⁾ § 78 odst. 4 ZP stanoví: „Při ukládání kárných opatření se přihlíží k závažnosti porušení pracovní kázně, způsobené škodě, k míře zavinění, k okolnostem, za nichž k porušení pracovní kázně došlo, a k dosavadnímu postoji pracovníka k práci a k majetku v socialistickém vlastnictví.“

¹⁴⁶⁾ § 24 TZ stanoví: „Od potrestání pachatele, který spáchal trestný čin menší nebezpečnosti pro společnost, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, lze upustit, a) jestliže vzhledem k povaze spáchaného činu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem postačí k jeho nápravě, nebo b) jestliže soud přijme záruku nabídnutou společenskou organizací za nápravu pachatele a má za to, že vzhledem k výchovné síle kolektivu, povaze spáchaného činu a osobě pachatele se uložení trestu nejeví nutným. (2) Upustí-li soud od potrestání, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen.“

¹⁴⁷⁾ § 34 odst. stanoví: „Za závažné porušení studijních nebo občanských povinností nebo pravidel socialistického soužití může děkan studentovi na návrh kárné komise uložit: napomenutí, důtku, veřejnou důtku, podmíněné vyloučení ze studia a vyloučení ze studia.“

no i tím, že je upuštěno od uložení sankce.¹⁴⁸⁾ V rovině právní úpravy může být tedy institut právní odpovědnosti spjat i s jinými prostředky k dosažení cílového záměru právní regulace; výsledkem aplikačního procesu je pak výchovné působení (ve směru nápravy).

Fungování právní odpovědnosti a její sepětí se sankcí z aspektu relace roviny použití sankce a roviny reálného uložení sankce (včetně upuštění od sankce), může překračovat rámec obecného pojetí právní odpovědnosti z hlediska konkrétní právní úpravy jednotlivých odvětví práva.

Ve sféře realizace práva je uplatnění jednotlivých druhů právní odpovědnosti podmíněno výsledkem, jehož má být dosaženo; a to jak z aspektu reálného uložení sankcí, tak z aspektu realizace plnění primární povinnosti. V konkrétním případě může nastoupit celý komplex, resp. systém odpovědnostních vztahů a teprve prostřednictvím těchto, ve sféře realizace, působí právní odpovědnost celistvě k dosažení cílového záměru zprostředkovaného právní regulací.

Z hlediska hmotně právních norem jde i o otázku právní úpravy relací nástupu různých druhů odpovědnosti v důsledku porušení povinnosti (např. § 79 odst. 4 ZP, § 80 odst. 2 ZP).¹⁴⁹⁾ Z hlediska konkrétní odvětvové právní úpravy v relaci k fungování konkrétního druhu právní odpovědnosti, z aspektu roviny reálného uložení sankce, nemusí vždy jít o jednotlivé sankce. Z hlediska platné právní úpravy a ve vztahu ke všem druhům právní odpovědnosti lze rozlišovat: za prvé — sankce, které lze uložit samostatně (např. povinnost náhrady škody, povinnost odstranit vady věci, povinnost zaplatit úroky z prodlení, povinnost vrátit neoprávněně získaný majetkový prospěch, veřejná důtka, peněžitý trest, dočasné převedení na jinou práci, odnětí svobody, nápravné opatření atd.)¹⁵⁰⁾ Za druhé — sankce, které zpravidla nelze uložit samostatně (např. propadnutí

¹⁴⁸⁾ Upuštění od sankce nedovoluje použití občansko-právní metody právní regulace obsahově odlišných druhů společenských vztahů, v relaci k odpovídajícím typům odpovědnostních systémů. Soud (příp. arbitráž) ale může, z hlediska konkrétní právní úpravy, z obdobných důvodů sankci zmírnit.

¹⁴⁹⁾ § 79 odst. ZP stanoví: „Uložení kárného opatření není pracovník zbaven povinnosti nahradit škodu, kterou způsobil porušením pracovní kázně.“ § 80 odst. 4 ZP stanoví: „Kárné opatření nelze uložit za porušení pracovní kázně, bylo-li pracovníku za ně pravomocně uloženo opatření jiným orgánem, než orgánem organizace nebo byl-li pro ně pravomocně odsouzen.“

¹⁵⁰⁾ Pozn. Ve všech případech je výčet toliko demonstrativní. K prvnímu okruhu sankcí lze uvést např. § 49 odst. 2; § 53 odst. 2; § 51 odst. 2 TZ.

§ 49 odst. 2 TZ stanoví: „Trest zákazu činnosti jako trest samostatný může soud uložit pouze v případě, že tento zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje a jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.“

§ 53 odst. 2 TZ stanoví: „Bez podmínek odstavce 1 může soud uložit peněžitý trest pouze v případě, že tento zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje; jako samostatný trest může být peněžitý trest uložen, jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu s možností nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.“

věci — z hlediska správní odpovědnosti).¹⁵¹⁾ Tyto sankce lze uložit toliko s některou sankcí prvního okruhu (konkrétně stanoveno odvětvovou právní úpravou).

Z hlediska prvního okruhu jde o sankce, které tedy mohou být uloženy samostatně, ale tyto sankce je „možné“ (tedy i ve smyslu nutnosti z aspektu právní regulace), uložit i vedle sebe. Např. povinnost odstranit vady věci může být uložena vedle povinnosti zaplatit úroky z prodlení. Ona „možnost“ uložení několika sankcí vedle sebe z hlediska fungování konkrétního druhu právní odpovědnosti je dána odvětvovou právní úpravou. Tak např. v trestním zákoně je použito negativního vymezení. Zákon stanoví, které ze sankcí nelze zásadně vedle sebe uložit — nápravné opatření vedle trestu odnětí svobody nebo peněžitého trestu a dále peněžitý trest vedle propadnutí majetku. V trestním zákoně je použito i pozitivního vymezení (např. § 47, § 51 odst. 1 a, b).¹⁵²⁾

3. Institut právní odpovědnosti z hlediska výsledku působí reparačně, represivně a preventivně výchovně. Intenzita tohoto působení ve vztahu k odpovědnému subjektu a ve vztahu ke všem ostatním subjektům je dána řadou faktorů. Určujícím je však nebezpečnost či škodlivost protiprávního jednání pro společnost. Konkrétně se projevuje jako následek porušení povinnosti, a to ve formě určitého druhu újmy nejen pro jednotlivce, ale i pro celou společnost. Druhým faktorem je pak potrestání rušitele odpovídající sankcí a vliv této skutečnosti (myšleno v obecném měřítku) na společenské vědomí a zejména právní vědomí.

Reparační působení spočívá v tom, aby byl obnoven porušený ekvivalenční stav mezi určitými subjekty. Represivní působení spočívá v neodvratitelné skutečnosti, že je stíhán újmou ten, kdo odpovídá za výsledek, který měl nastat splněním původní povinnosti. Preventivně výchovné působení směřuje k tomu, aby bylo právo zachováno, aby nedocházelo k porušování práva. Ve sféře realizace je preventivně výchovné působení bezprostředně spjaté s působením reparačním či represivním.

4. Pro porovnání vzájemné spjatosti, výlučnosti nebo vyloučení paraelního uložení některých sankcí, je třeba vycházet z poznání o paraelním působení represivní, reparační a preventivně výchovné funkce institutu právní odpovědnosti. Humanismus socialistického práva nepředpokládá

¹⁵¹⁾ Pozn. Propadnutí věci lze uložit jen spolu s uložením veřejné důtky, pokuty, nebo spolu s uložením napomenutí. (Pro vyslovení propadnutí věci stanoví zákon tyto podmínky: jde o věc, která náleží tomu, kdo se dopustil přestupku, nebo jde o věc, které bylo použito ke spáchání přestupku, nebo jde o věc, která byla přestupkem získána).

¹⁵²⁾ § 51 odst. 1 stanoví: „Soud může vzhledem k okolnostem spáchaného trestného činu a poměrům pachatele uložit trest propadnutí majetku, odsuzuje-li jej k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a) za úmyslný trestný čin spáchaný z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky, nebo b) za závažný úmyslný trestný čin, jímž pachatel získal nebo se snažil získat majetkový prospěch“.

nutné působení represivní funkce právní odpovědnosti tam, kde k dosažení zajištění společenského zájmu postačí konkrétní uplatnění reparační a preventivně výchovné funkce. Míra vzájemné kombinace působení těchto tří funkcí nemůže být, zpravidla, v socialistickém právu dána obecně, ale musí být konkretizována s přihlédnutím k individuálním zvláštěnostem a konkrétnosti jednotlivých případů rušitelů. Proto také socialistické právo předvídá účelné způsoby kombinace sankcí a modifikace jejich ukládání.

ZÁVĚR

Právní odpovědnost je spjata s povinností, vzniká v důsledku zaviněného porušení právní povinnosti. Relace porušení povinnosti a následků pro společnost, je z hlediska právní úpravy otázkou výběru a použití metody právní regulace, která je jedním z hlavních faktorů, které ovlivňují reálné působení odpovědnosti ve směru a v souladu s cílovým záměrem, jenž vyjadřuje sociální obsah práva. Primárním se jeví celospolečenský zájem na plnění povinností a ve vztahu podmíněnosti na tomto zájmu, jde o zájem, který představuje nutnost potrestání rušitele. Tento společenský zájem, z aspektu výsledného působení právní odpovědnosti, je podmíněn povahou obsahově odlišných druhů společenských vztahů, právem upravených, v relaci k odpovídajícím systémům odpovědnostních vztahů.

Právní základ právní odpovědnosti se jeví „prostředkem“, z hlediska metod řízení společnosti, zabezpečení realizace splnění povinnosti. Z hlediska právní úpravy jde o zakotvení prevence a postižení protiprávnosti, zaviněného porušení povinnosti.

Z hlediska fungování právní odpovědnosti, ve smyslu výsledného působení ve struktuře společenských vztahů, má význam relace sociálního obsahu a obsahu práva, jak v rovině právní úpravy, tak v rovině realizace práva. V rovině právní úpravy sociální obsah vystupuje prostřednictvím právních norem, které představují organický, strukturně vytvořený celek. Jde o vzájemný vztah sociálního obsahu práva a formy jeho vyjádření v normativně právních aktech. Sociální obsah odpovědnostního vztahu (event. jednotlivých systémů odpovědních vztahů) má relativně odlišnou strukturu v porovnání se strukturou sociálního obsahu institutu právní odpovědnosti. Rovněž relace vztahu sociálního obsahu a obsahu práva je relativně odlišná. Toto vyplývá ze skutečnosti, že ve sféře realizace práva se sociální základ společenských vztahů regulovaných právem projevuje prostřednictvím individuálních projevů vůle, subjektů právních vztahů (specifické postavení a význam zaujímá aplikační činnost státních orgánů). Z hlediska fungování právní odpovědnosti ve sféře realizace práva, jde o relaci obsahu práva a sociálního obsahu z aspektu roviny realizující se aplikační činnosti státního orgánu, z aspektu roviny momentu vydá-

ní aktu aplikace práva a z aspektu již realizujícího se odpovědnostního vztahu.

Povaha právních následků porušení povinnosti, dle jednotlivých druhů až typů právní odpovědnosti, je konec konců dána vzájemným vztahem obsahu právního vztahu, v rámci něhož došlo k porušení původní povinnosti a objektu odpovědnostního vztahu. Právní následky zaviněného porušení povinnosti, představující právní důvod vzniku právní odpovědnosti, spočívají v porušení původní povinnosti, vyplývající přímo ze zákona nebo založené na základě zákona. Toto porušení povinnosti má za následek vždy vznik nové povinnosti — tzv. sekundární. Tato nově vzniklá povinnost má rozdílnou povahu v závislosti na objektu právem chráněných a regulovaných společenských vztahů.

Právní odpovědnost je v podstatě spojena s realizací sankce. Zásadní rozdíl mezi sankcí a právní odpovědností spočívá v cílově podmíněném zaměření a funkčnosti. Základním problémem sankcí je, aby odpovídaly svým obsahem újmě způsobené jednotlivci, kolektivu, společnosti. Hlavním principem právní odpovědnosti je neodvratitelnost jejího vzniku a fungování v případě porušení povinnosti. Sankce, jako povinnost stanovená v právní normě není donucením. Působení sankce však neexistuje, jestliže není přesně nebo dostatečně procesními normami určen pořádek jejího použití a realizace. Právo, jako metoda řízení společnosti, zprostředkovává podstatu státního donucení, jako jedné z metod uskutečňování státní moci. Stanoví právní základ použití prostředků a forem státního donucení. Normativní základ státního donucení vytváří právní předpoklady (z aspektu fungování socialistické zákonitosti) pro reálné naplňování funkcí socialistického státu v té rovině, kde je metodou realizace těchto funkcí právo. Realizace nutného chování je zabezpečována státním donucením. Sankce je předpokladem státního donucení; aplikační činnost státního orgánu, představující proces donucení, je způsobem faktické ochrany právem chráněných zájmů a způsobem zabezpečení realizace povinnosti odpovědným subjektem.

Právní odpovědnost a sankce, z aspektu fungování každého z nich, ve smyslu fungování právní odpovědnosti, jsou instituty provázané, ale nikoliv totožné. V dimenzích právní regulace jde o relaci porušení povinnosti a následků pro společnost. Ve sféře realizace právní odpovědnosti, z hlediska aplikačního procesu, jde jednak o rovinu použití sankce a rovinu reálného uložení sankce.

Výsledné působení právní odpovědnosti, je problematikou aktuální, neboť společenský zájem na plnění povinností právem stanovených, je jedním z primárních zájmů ve sféře hospodářského života společnosti. S výsledným působením právní odpovědnosti souvisí i otázka účelnosti sankcí, z hlediska rozsahu povinnosti, která je stanovena právní normou. Tak

v případě výše penále by bylo vhodné průběžně zkoumat účelnost výše této majetkové sankce. Zvyšování penále má význam jen do určité míry, pak již pozbývá výsledného efektu.

Pojetí obsahu právní odpovědnosti je širší, než pojetí obsahu sankce. A to z aspektu cílového záměru a výsledného působení (represivního, repa- račního a preventivně výchovného), prostřednictvím fungování jednotlivých druhů právní odpovědnosti na základě účelně stanovených sankcí, popř. kombinací sankcí a modifikace jejich ukládání.

Problematika právní odpovědnosti staví před právní vědu ještě řadu otázek. neboť společenský zájem na plnění povinností vyplývajících z právních předpisů, je jedním z primárních zájmů ve sféře hospodářské- ho života společnosti.

LITERATURA

- Alexejev S. S. — Problemy teorii prava, Sverdlovsk 1973
- Bratus S. N. — Juridičeskaja otvëstvennost' i zakonnost', Moskva, Juris. literatura 1976
- Brajin J. N. — Uголовnaja otvëstvennost' i jejo osnovanije v sovëtskom uголовnom prave, Moskva 1963
- Císařová D. — Aktuální problémy dokazování v trestním řízení, AUC 1975
- Červený Z. — Správní trestání a donucování, Soubor statí DIS, Praha
- Dojčák P. — Právna veda, právo, zákonnost', Bratislava 1977
- Dojčák P. — Právna veda, právo, zákonnost', Bratislava 1977
- Dojčák P. a kol. — Teória štátu a práva, Bratislava, Obzor 1977
- Fiala J. — Pojem důkazu ve smyslu procesním, Stát a právo 13
- Galagan I. A. — Administrativnaja otvëstvennost' v SSSR
- Hajn P. — Efektivnost' hospodářského práva, Universita J. E. Purkyně Brno, 1980
- Javič L. S. — Mnogogrannost' socialističeskogo prava: aspekty jevo soďeržanija i formy. Sovëtskoje gosudarstvo i pravo, 1971/10
- Javič L. S. — Obščaja teorie prava, Leningrad 1976
- Javič L. S. — Pravo socialističeskogo rozvitovo obščestva, Jurid. lit. Moskva 1978
- Joffe O. S. — Otvëstvennost' i vina dlja sovëtskogo prava. Sov. gosudarstvo i pravo 1972/9
- Judëlson K. S. — Graždanskij proces, Jurid. lit. 1972
- Kučera E. — K teorii systému a struktury socialistického práva, Socialistická zákonnost' 1977/6
- Kučera E. — Marx a Engels o proletářské politické společnosti, AUC 1970
- Kučera E. a kol. — Obecná teorie státu a práva, Orbis, Praha 1976
- Knapp V. — Filosofické problémy socialistického práva, Praha 1967
- Knapp V. — Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu, Stát a právo 1956/1
- Knappová M. — Povinnost a odpovědnost v občanském právu, Praha, Academia 1968
- Kerimov D. A. — Filosofičeskije problemy prava, Moskva 1972
- Lejst O. E. — Teoretičeskije problemy sankcii i otvëstvennosti v sovëtskom pravu
- Lejst O. E. — Doktorská disertace, Moskva 1976
- Lenin V. I. — Filosofické sešity, Praha 1954
- Lenin V. I. — Spisy 4 (sovëtské vydání)
- Luby S. — Prevencia a zodpovednost' v občanskom prave, SAV, Bratislava 1958
- Marx K. — Předmluva ke kritice politické ekonomie, Vybrané spisy sv. 2, Praha 1954
- Marx K., Engels B. — Vybrané spisy sv. I, Praha 1954
- Nedbajlo P. E. — Sistéma juridičeskich garantij priměnenija sovëtskich prav. norm. Pravovědenije 1971/3
- Nazarov B. L., Kotljarevskij G. S. — Problemy obščej teorii prava, Moskva, VJUZJ 1973
- Pëtelin A. I. — Problemy priměnenija prava, Sbornik učených trudov, Vypusk 22, Sverdlovsk 1973
- Reban I. B. — Uběžděnije i prinužděnije v děle borby s posjagatëlstvami na sovëtskij pravoporjadok, Učenie zapiski Tartuskovo gos. univ. 1966

- Sobčak A. A. — Někotorije spornyje voprosy obščej teorii pravovoj otvëstvennosti, Pravovědenije 1968/1
- Strogovič I. S. — Kurs sovëtskovo ugodnovo procesa, T1, Moskva 1968
- Smirnov G. L. — Sovëtskij čelovëk, formirovanie socialističeskovo tipa osobnosti, Politizdat, Moskva 1973
- Sluněčková J. — Neprávní normativní systémy a socialistické právo, AUC 1978
- Samoščenko I. S., Farukšin M. Ch. — Otvēstvennosť po sovëtskomu zakonodatëlstvu 1972
- Švestka J. — Odpovědnost za vady podle československého socialistického práva, UK, Praha 1977
- Švestka J. — Základy prevence v československém socialistickém právu, AUC 1980/1
- Špilev V. N. — Sodëržanije i formy ugodnovo sudoproizvodstva, Minsk 1974
- Sargorodskij M. D. — Determinancia i otvēstvennosť, Pravovědenije 1968/1
- Tarchov V. A. — Otvēstvennosť po sovëtskomu graždanskomu pravu Ird-vo Saratovskovo Universitëta 1975
- Zejdër N. B. — Sudëbnoje rešenije po graždavskomu dëlu Jurid. lit. Moskva 1966

К ТЕОРЕТИЧЕСКИМ ВОПРОСАМ ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Резюме

Правовая ответственность, ответственность политическая и моральная является живым вопросом в любой период развития социалистического государства. Актуальность этой проблематики, которая находит свое отражение в научной дискуссии, обусловлена в конце концов закономерностью развития социалистического общества и основными задачами настоящего периода развития социалистического государства; повышение действенности государственного управления, углубление участия трудящихся в управлении общественными делами, в создании и реализации политики.

Управление хозяйственной жизнью государства представляет собой одну из самых обширных сфер нормотворчества и осуществления права. Возрастающая роль хозяйственно-организаторской функции социалистического государства закономерно вызывает необходимость в поисках и внедрении оптимальных методов управления, совершенствования и разработки правового регулирования.

Характерной чертой современного развития общества является возрастающая роль социалистического права как орудия научного управления. В условиях, когда углубляется и расширяется творческая, программная, организаторская и воспитательная сторона роли права, незаменимое место занимает также институт правовой ответственности. Она представляет собой стабильный элемент правового порядка. С точки зрения правового регулирования и функционирования правового режима она охраняет социалистические производственные и другие общественные отношения. Правовая ответственность действует в структуре общественных отношений не только в направлении репарационном и репрессивном, но и предупреждающе-воспитательном.

В результате того, что меняются и совершенствуются формы управления обществом, также правовая ответственность носит динамический характер. С точки зрения указанного факта, включая действие других основных факторов, нормы, образующие институт правовой ответственности, нарушаются или реализуются с разной интенсивностью. Взаимное отношение относительной стабильности правовой ответственности на уровне правового регулирования и динамического характера правовой ответственности находится в обратном направлении под влиянием особенностей правовой формы опосредствования, нормативной природы и обеспечения роли санкции путем государственного принуждения.

Вопрос оптимальных методов управления, с точки зрения выполнения роли социалистического права, зависит, в частности, от уровня правового опосредствования общественных отношений. С указанного аспекта институт правовой ответственности связан в сфере нормотворчества с процессом познания и выбором методов регулирования с точки зрения целевого замысла и цели правового регулирования. В сфере реализации права (или же применения) с проблемой динамики общественного отношения урегулированного правом, а именно с точки зрения результата деятельности людей право осуществляющих. Решение этой проблематики с точки зрения практической общественной успешности не представляет собой только вопрос правовой науки. Связанные с этим, но и основные вопросы с определенного аспекта исследо-

вания включают проблематику, которая является предметом также других общественно-научных дисциплин. С точки зрения нормотворчества и процесса реализации права дело, таким образом, касается также регистрации конкретных данных о действии экономических законов при социализме, функционирования и уровня правосознания, далее данных о реальном функционировании института правовой ответственности по отношению к задачам и целям социалистического государства. Нормативность права представляет собой выражение качества права (с формальной точки зрения). Мету этого качества она находит, в частности, в процессе выполнения социальной функции контроля с помощью права. Эта „мера“ качества дана уже в процессе нормотворчества.

Самой частой исходной концепцией в чехословацкой и советской правовой науке является понимание правовой ответственности как реализации санкции. С точки зрения общей теории и отраслевых дисциплин до сих пор не существует единого мнения (в смысле обобщения) относительно вопроса о взаимоотношении между санкцией и ответственностью. На данную проблематику существуют, значит, разные взгляды с разнообразными подходами к исследованию категории принуждения в праве. Можно констатировать, что существуют две основные группы в этом направлении (внутри опять же в определенной степени отличающиеся друг от друга), как с точки зрения общей теории, так отраслевого исследования.

В концепции ответственности как реализации санкции преобладает мнение, что вследствие виновного нарушения обязанности возникает новая правовая обязанность, которая с момента нарушения обязанности не существовала. Различия состоят в том, что включается в содержание этой новой обязанности. Часть авторов понимает ответственность как особый вид правовой ответственности, другие же авторы определяют правовую ответственность как правовое отношение. Взгляды отличаются друг от друга также с точки зрения момента возникновения правовой ответственности. Существуют мнения, которые признают возникновение и действие правовой ответственности без нарушения правовой обязанности, или еще до нарушения правовой обязанности. В советской философской литературе сформировались два основных направления понимания ответственности по отношению к отдельным видам ответственности (политической, моральной, правовой), а именно понимание ответственности в активном смысле и ретроспективном смысле. Теоретические и практические исходные точки являются доказательством того, что проблематике правовой ответственности уделялось и уделяется в правовой науке значительное внимание.

Правовая ответственность связана с нарушением обязанности. (Вопрос объективной обязанности оставляется нами в стороне.) Взаимоотношение нарушения обязанности и последствий для общества представляет собой с точки зрения правового регулирования вопрос о выборе и применении метода правового регулирования, которое является одним из главных факторов, оказывающих влияние на реальное действие правовой ответственности в направлении и в соответствии с замыслом, выражающим социальное содержание права. Первичным является заинтересованность всего общества в выполнении обязанностей и в отношении обусловленности относительно этой заинтересованности, дело касается заинтересованности, представляющей собой необходимость наказания противоправного деяния. Эта общественная заинтересованность с точки зрения результирующего действия правовой ответственности обусловлена характером по содержанию отличающихся друг от друга видов общественных отношений правом урегулированных, по отношению к соответствующим системам отношений ответственности.

Правовая основа правовой ответственности представляет собой „средство“, с точки зрения методов управления обществом, обеспечения реализации выполнения обя-

занности. С аспекта правового регулирования дело касается предусмотрения противоправности, виновного нарушения обязанности.

С точки зрения функционирования правовой ответственности, по отношению к проблематике эффективности, в направлении результирующего действия, значением обладает вопрос о взаимоотношении социального содержания и содержания права как на уровне правового регулирования, так на уровне реализации права.

Содержание и структура отношения ответственности (или же отдельных систем отношений ответственности) по сравнению с структурой и содержанием института правовой ответственности относительно отличаются друг от друга. Также взаимоотношение социального содержания и содержания права является относительно другим, чем на уровне правового регулирования. Это вытекает из факта, что в сфере осуществления права социальная основа общественных отношений регулируемых правом проявляется посредством индивидуальных волеизъявлений — субъектов правовых отношений. Специфическим положением и значением обладает деятельность государственных органов по применению права (с точки зрения функционирования социалистической законности в качестве метода осуществления функций государства). С точки зрения функционирования правовой ответственности в сфере реализации права дело касается взаимоотношения содержания права и социального содержания.

1. с аспекта уровня осуществляющейся деятельности государственного органа по применению права,
2. с аспекта момента издания акта применения права и
3. с аспекта уже реализуемого отношения ответственности.

Характер юридических последствий нарушения обязанности в соответствии с отдельными видами или даже типами правовой ответственности определяется в конце концов взаимоотношением содержания правового отношения, в рамках которого имеется нарушение первичной обязанности, и объекта отношения ответственности.

Вопрос о взаимоотношении между правовой ответственностью и правовой обязанностью является в то же время проблематикой отношения этих двух категорий к категории государственного принуждения. Государственное принуждение представляет собой опосредствующую связь между государством как политической организацией общества и правом как одним из методов управления обществом. Нормативность права и государственное принуждение взаимосвязаны в том смысле, что условия, формы и порядок государственного принуждения предусмотрены законом. Нормативная основа государственного принуждения создает правовые предпосылки (с аспекта функционирования социалистической законности) для реального выполнения функций социалистического государства на том уровне, где методом реализации функций является право. Принуждение представляет собой лишь один из методов осуществления государственной власти. Нормативность права, таким образом, обеспечивается, в конце концов, путем государственного принуждения.

Самостоятельная санкция правовой нормы не является принуждением, а предусматривает последствия в случае нарушения обязанности. Санкция представляет собой предпосылку государственного принуждения; деятельность государственного органа по применению права, представляющая собой процесс принуждения, является способом фактической защиты правом охраняемых интересов и способом обеспечения реализации обязанности ответственным субъектом.

Содержание правовой ответственности определяется нормативной основой правовой ответственности; в своей конкретной форме оно определено нарушением права и результатом деятельности государственного органа по применению права. Отно-

шение ответственности представляет собой форму обеспечения реализации правовой ответственности.

Правовая ответственность — это осуществленная обязанность, реализация которой была обеспечена со стороны государства путем применения средств государственного принуждения по отношению к субъекту, который имеет ответственность. Процесс государственного принуждения и применение средств правового принуждения наступает в результате виновного нарушения обязанности, которое влечет за собой возникновение новой обязанности.

1. дело касается новой обязанности с точки зрения содержания (отличающегося от содержания первоначальной обязанности), форм, способов и объема реализации (уголовная, административная, дисциплинарная ответственность),

2. дело касается новой обязанности с точки зрения форм, способов и объема: а) она включает первоначальную обязанность и с точки зрения содержания расширяет ее на новую обязанность (гражданско-правовая ответственность), б) является только новой обязанностью, но содержание этой новой обязанности с точки зрения существа находится в соответствии с содержанием первоначальной нарушенной обязанности (гражданско-правовая ответственность).

С общим пониманием правовой ответственности в определенном направлении расходуется гражданско-правовая ответственность. Гражданско-правовая ответственность также представляет собой осуществленную обязанность, но ее реализация не должна обеспечиваться специфическим последующим принуждением — в смысле результата деятельности государственного органа по применению права, в случае, когда обязанный субъект добровольно, в соответствии с законом, выполнил новую обязанность, которая наступила для него вследствие нарушения первоначальной обязанности.

Функционирование отдельных видов правовой ответственности, на основе конкретного правового регулирования, может выходить за рамки общего понимания правовой ответственности.

В сфере реализации права осуществление отдельных видов правовой ответственности обусловлено результатом, которого нужно достигнуть; а именно как с точки зрения реального возложения санкций, так с точки зрения реализации исполнения первоначальной обязанности. В конкретном случае может наступить целый комплекс, или же система отношений ответственности и только посредством них, в сфере реализации, правовая ответственность целю содействует достижению целевого замысла опосредствованного правовым регулированием.

Правовая ответственность связана по сути дела с реализацией санкции. Принципиальное различие между санкцией и правовой ответственностью состоит в целево-обусловленной направленности и функциональности. Основной проблемой санкций является то, чтобы они по своему содержанию соответствовали ущербу причиненному отдельному лицу, коллективу, обществу. Главным принципом правовой ответственности является непредотвратимость ее наступления и функционирования в случае нарушения обязанности.

Правовая ответственность и санкции, с точки зрения своего действия, содержания и форм реального функционирования, представляют собой институты взаимосвязанные, но не тождественные. В сфере реализации правовой ответственности, с точки зрения процесса применения права дело касается уровня применения санкции и уровня реального назначения санкции.

Основной задачей нормотворчества, в соответствии с интересами всего общества, является прежде всего решение вопроса проблематики содержания санкций, сочетание санкций и модификация их назначения. Понимание содержания правовой ответственности шире, чем понимание содержания санкции. А именно с точки зрения

целевого замысла и результирующего воздействия (репрессивного, репарационного и предупреждающе-воспитательного), посредством функционирования отдельных видов правовой ответственности на основе целесообразно установленных санкций, или же сочетания санкций и модификации их назначения.

Проблематика правовой ответственности ставит перед правовой наукой еще ряд вопросов, так как общественная заинтересованность в исполнении обязанностей, вытекающих из правовых предписаний, представляет собой один из первостепенных интересов в сфере хозяйственной жизни общества.

SUR LES QUESTIONS THÉORIQUES DE LA RESPONSABILITÉ JURIDIQUE

Résumé

La responsabilité juridique, la responsabilité politique et morale, c'est un problème vivant qui se pose à chaque étape du développement de l'Etat socialiste. L'aspect actuel de ce sujet qui se reflète dans les débats scientifiques est conditionné en fin de compte par les lois déterminant le développement de la société socialiste et par les tâches principales fixées à l'époque actuelle du développement de l'Etat socialiste; l'élévation de l'efficacité de la gestion étatique, l'élargissement de la participation des travailleurs aux affaires publiques, à la définition et à la réalisation de la vie politique.

La gestion de la vie économique incombant à l'Etat constitue l'une des plus vastes sphères dans la création des normes et la réalisation du droit. Le rôle croissant que l'Etat socialiste joue dans le domaine économique et d'organisation se manifeste nécessairement dans la recherche et l'introduction de méthodes optimales de gestion, dans le perfectionnement et la mise au point de la législation. Le trait caractéristique à l'époque actuelle du développement de la société socialiste c'est la tâche grandissante incombant au droit socialiste en tant qu'instrument de la gestion scientifique. Dans les conditions où le droit revêt un rôle plus étendu et plus considérable sous son aspect créateur, de programme, d'organisation et d'éducation, la responsabilité juridique elle-même occupe une place irremplaçable. Celle-ci constitue un élément constant de la législation. Du point de vue de l'ordre juridique et du fonctionnement du système juridique, elle protège les rapports socialistes de production et autres rapports sociaux. La responsabilité juridique agit sur la structure des rapports sociaux, non seulement dans le sens de la réparation et de la répression, mais aussi sur le plan éducatif de la prévention.

Du fait que les formes de gestion de la société ne cessent d'évoluer et de s'améliorer, la responsabilité juridique revêt également un caractère dynamique. De ce point de vue, y compris les effets d'autres facteurs primordiaux, les normes constituant la responsabilité juridique peuvent être violées ou mises en valeur avec une intensité différente. La corrélation entre la stabilité relative de la responsabilité juridique au niveau de l'ordre juridique et le caractère dynamique de la responsabilité juridique se trouve à son tour influencé par la spécificité de la forme juridique de l'entreprise, le caractère normatif et la mise en oeuvre de la sanction par la contrainte de l'Etat.

La question des méthodes optimales de la gestion, sous l'aspect de la réalisation du rôle du droit socialiste, dépend surtout du niveau de la mise au point juridique des rapports sociaux. Sous cette optique, la responsabilité juridique est liée, dans le domaine de la création des normes, au processus de la connaissance et du choix des méthodes de réglage du point de vue de l'intention et de l'objectif que poursuit la régulation juridique. Dans le domaine de l'application du droit (de sa réalisation), elle est liée au problème de la dynamique du rapport social établi par le droit, et cela surtout du point de vue du résultat de l'action des personnes qui appliquent le droit. La solution de ce problème en ce qui concerne son efficacité sociale pratique ne touche pas seulement la discipline juridique. Des questions correspondantes,

mais aussi fondamentales, posent des problèmes faisant l'objet d'autres disciplines scientifiques sociales. Sous l'aspect de la création des normes et du processus de l'application du droit, il s'agit donc d'établir la connaissance des effets des lois économiques sous le socialisme, la connaissance du fonctionnement et du niveau de la conscience juridique, enfin la connaissance du fonctionnement véritable de la responsabilité juridique en relation avec les tâches et les objectifs que poursuit l'Etat socialiste. Le caractère normatif du droit est l'expression de la qualité du droit (sous son aspect formel). La mesure de cette qualité est ressentie surtout au cours du processus de la réalisation de la fonction sociale de contrôle du droit. Cette „mesure“ de la qualité est déjà donnée au cours du processus de la création des normes.

Dans la science du droit tchécoslovaque et soviétique, la conception la plus fréquente et qui est aussi la conception de base conçoit la responsabilité juridique comme l'application de la sanction. Du point de vue de la théorie générale il n'existe pas jusqu'ici, dans les disciplines de cette branche, une conception unique (au sens général) sur la question de la corrélation entre la sanction et la responsabilité. Ce sujet est donc considéré de différentes manières avec des approches diverses quant à l'analyse de la catégorie de la contrainte dans le droit. On peut constater deux groupes essentiels de conceptions (cependant différentes à l'intérieur), aussi bien du point de vue de la théorie générale que du point de vue de l'analyse de la branche.

La conception de la responsabilité en tant qu'application de la sanction présente fréquemment l'idée que la violation causée d'une obligation donne naissance à une nouvelle obligation juridique qui n'existait pas avant la violation de l'obligation. Les différences consistent dans le contenu attribué à cette nouvelle obligation. Une partie des auteurs voit la responsabilité juridique comme un genre de responsabilité nouveau, d'autres auteurs déterminent la responsabilité juridique comme un rapport juridique. Les opinions diffèrent également sur le moment où la responsabilité juridique naît. Il existe même des opinions reconnaissant la naissance et l'effet de la responsabilité juridique en dehors de la violation d'une obligation juridique ou même avant la violation d'une obligation juridique. Des ouvrages soviétiques de philosophie relèvent deux lignes fondamentales dans la conception de la responsabilité, par rapport aux différentes sortes de responsabilités (politique, moral, juridique), à savoir une conception de la responsabilité au sens actif et au sens rétrospectif. Les points de vue théoriques et pratiques sont le témoignage de ce que le problème de la responsabilité juridique a toujours attiré, et retient encore, une attention considérable dans la science du droit.

La responsabilité juridique est en connexion avec la violation d'une obligation. (La question relative à la responsabilité objective est laissée de côté.) La relation entre la violation d'une obligation et ses conséquences pour la société reste, du point de vue de la législation, une question de choix et d'application de la méthode de régulation juridique qui est un des facteurs principaux agissant sur l'effet réel de la responsabilité juridique dans le sens et en conformité avec l'objectif poursuivi qu'exprime le contenu social du droit. Il est considéré comme primordial d'accomplir les obligations dans l'intérêt de toute la société et, en rapport avec cela, cet intérêt conditionne la nécessité de punir l'acte contraire au droit. Cet intérêt social est conditionné, du point de vue de l'effet final de la responsabilité juridique, par les différents caractères du contenu des rapports sociaux, régis par le droit, en relation avec les systèmes de rapports de responsabilité respectifs.

La base juridique de la responsabilité juridique constitue le „moyen“, du point de vue des méthodes de gestion de la société, d'assurer l'exécution de l'obligation. Du

point de vue de la législation, il s'agit de la répression d'un état contraire à la loi due à l'inexécution d'une obligation.

Du point de vue du fonctionnement de la responsabilité juridique, par rapport au problème de l'efficacité, dans le sens de l'effet final, la question de la relation entre le contenu social et le contenu du droit est importante aussi bien au niveau de la législation qu'au point de vue de l'application du droit.

Le contenu ainsi que la structure du rapport de responsabilité (éventuellement des systèmes particuliers de rapports de responsabilité) sont relativement différents en comparaison avec la structure et le contenu de la responsabilité juridique. De même la relation entre le contenu social et le contenu du droit est relativement différente qu'au niveau de la législation. Ceci provient du fait que dans le domaine de l'application du droit la base sociale des rapports sociaux régis par le droit se manifeste par des manifestations individuelles de la volonté — sujets des rapports juridiques. Un rôle et une importance spécifique incombe à l'acte d'exécution des organes de l'Etat (du point de vue du fonctionnement de la légalité socialiste en tant que méthode d'application des fonctions de l'Etat). Du point de vue du fonctionnement de la responsabilité juridique dans le domaine de l'application du droit, il s'agit de la relation du contenu du droit avec le contenu social

1. sous l'aspect de l'acte d'exécution de l'organe d'Etat se réalisant,
2. sous l'aspect du moment de l'émission de l'acte d'application du droit et,
3. sous l'aspect du rapport de responsabilité se réalisant déjà.

La nature des conséquences juridiques de la violation d'une obligation selon les différents genres et types de responsabilité juridique est donnée en fin de compte par le rapport mutuel entre le contenu du rapport juridique, dans le cadre duquel fut commise la violation de l'obligation originale, et l'objet du rapport de responsabilité.

La question du rapport mutuel entre la responsabilité juridique et l'obligation juridique concerne en même temps le problème du rapport de ces deux catégories vis-à-vis de la catégorie de la contrainte de l'Etat. La contrainte de l'Etat sert d'intermédiaire entre l'Etat en tant qu'organisation politique de la société et le droit en tant qu'une des méthodes de gestion de la société. Le principe normatif du droit et la contrainte de l'Etat dépendent l'un de l'autre en ce sens que les conditions, les formes et le mode de contrainte de l'Etat sont fixés par la loi. La base normative de la contrainte de l'Etat constitue les prémisses juridiques (du point de vue du fonctionnement de la légalité socialiste) pour la véritable réalisation des fonctions de l'Etat socialiste sur le plan où le droit se confond avec la méthode de réalisation de ces fonctions. La contrainte n'est qu'une des méthodes de réalisation du pouvoir de l'Etat. Le principe normatif du droit est donc garanti en fin de compte par la contrainte de l'Etat.

La sanction elle-même de la norme juridique n'est pas une contrainte, mais elle fixe les conséquences en cas d'inexécution de l'obligation. La sanction est une prémisses de la contrainte de l'Etat; l'acte d'exécution de l'organe de l'Etat constituant le processus de la contrainte est le mode de protection de fait des intérêts protégés par la loi et le mode d'exécution d'une obligation réalisé par le sujet responsable.

Le contenu de la responsabilité juridique est défini par la base normative de la responsabilité juridique; sous son aspect concret, il est déterminé par la violation du droit et par le résultat de l'acte d'exécution de l'organe de l'Etat. Le rapport de responsabilité est la forme de l'application de la responsabilité juridique.

La responsabilité juridique est une obligation exécutée dont la réalisation a été assurée par l'Etat ayant utilisé des moyens de contrainte envers le sujet chargé de

la responsabilité. Le processus de contrainte de l'Etat et l'utilisation des moyens de contrainte juridique entrent en jeu par suite de l'inexécution causée d'une obligation, ce qui donne naissance à une nouvelle obligation.

1. Il s'agit d'une obligation nouvelle quant au contenu (distinct du contenu de l'obligation originale), aux formes, aux manières et à l'étendue de la réalisation responsabilité (pénale, administrative, disciplinaire),

2. Il s'agit d'une obligation nouvelle du point de vue des formes, des manières et de l'étendue

a) comprenant l'obligation originale dont le contenu s'est accru d'une autre obligation (responsabilité de droit civil),

b) constituant uniquement une obligation nouvelle dont le contenu par sa substance reste conforme au contenu de l'obligation originale qui a été violée (responsabilité de droit civil).

Dans un certain sens, la responsabilité de droit civil fait exception à la conception générale de la responsabilité juridique. La responsabilité de droit civil constitue également une obligation réalisée, mais sa réalisation n'est pas nécessairement due à une contrainte spécifique — dans le sens du résultat de l'acte d'exécution d'un organe d'Etat, au cas où le sujet obligé exécute bénévolement l'obligation nouvelle qui s'impose à lui par suite de la violation de l'obligation originale.

Le fonctionnement des différentes sortes de responsabilité juridique peut dépasser le cadre de la conception générale de la responsabilité juridique, selon le cas d'une législation concrète.

Dans le domaine de l'application du droit, la mise en oeuvre des différentes sortes de responsabilités juridiques est conditionnée par le résultat devant être atteint; cela aussi bien du point de vue de l'action réelle d'imposer la sanction que du point de vue de la réalisation de l'exécution de l'obligation primaire. Dans un cas déterminé tout un complexe se trouve mis en action, éventuellement c'est tout un système de rapports de responsabilité qui est mis en action et par leur intermédiaire, seulement, dans le domaine de la réalisation, la responsabilité juridique agit globalement en vue d'atteindre l'objectif visé entremis par la régulation juridique.

La responsabilité juridique est en principe liée à la réalisation de la sanction. La différence essentielle entre la sanction et la responsabilité juridique consiste dans l'objectif conditionné de son orientation et de sa fonction. Le problème fondamental de la sanction c'est que son contenu réponde au préjudice causé vis-à-vis de l'individu, du collectif, de la société. Le principe essentiel de la responsabilité juridique c'est l'irréversibilité de son action et de sa mise en oeuvre en cas d'inexécution de l'obligation.

La responsabilité juridique et la sanction constituent, quant à leur effet, leur contenu et les formes de fonctionnement réel, des institutions parallèles et non pas identiques. Dans le domaine de la réalisation de la responsabilité juridique, du point de vue du processus d'application, il s'agit d'une part de l'utilisation de la sanction et de l'application réelle de la sanction d'autre part.

La tâche essentielle dans l'établissement des normes consiste avant tout de résoudre, conformément à l'intérêt de la société tout entière, le problème du contenu de la sanction, de la combinaison des différentes sanctions et de la modification dans leur application. La conception du contenu de la responsabilité juridique est plus vaste que celle du contenu de la sanction. Et cela sous l'aspect de l'objectif visé et de l'effet final (répressif, de réparation d'éducation préventive), par l'intermédiaire du fonctionnement des différentes sortes de responsabilités juridiques sur la base

de sanctions fixées efficacement, éventuellement aussi par la combinaison de sanctions et la modification de la façon de les imposer.

Le problème de la responsabilité juridique soulève encore dans la science du droit de nombreuses questions restées en suspens étant donné que l'intérêt de la société, quant à l'exécution des obligations découlant des prescriptions du droit, constitue l'un des intérêts primordiaux sur le plan de la vie économique de la société.

JUDr. JANA EL-DUNIA, CSc.

K TEORETICKÝM
OTÁZKÁM
PRÁVNÍ
ODPOVĚDNOSTI

Redakční rada časopisu: prof. JUDr. Zdeněk Lukeš, CSc.
(předseda); JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník); doc. JUDr.
Dagmar Císařová, CSc.; prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc.;
prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc., doc. JUDr. Jiří
Švestka, DrSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.

Odpovědný redaktor PaedDr. Zdeněk Pernica

Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Návrh obálky Jaroslav Příbramský

 Grafická úprava Jiří Kreuziger

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk,
knižní výroba, n. p., Brno, závod 1

Náklad 500 výtisků

Vydání 1.

Kčs 10,—